

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1975

A TARTALOMBÓL:

BENJÁMIN LÁSZLÓ
VERSEI

BERTHA BULCSU:
INTERJÚ
BENJÁMIN LÁSZLÓVAL

CZINE MIHÁLY:
SZIKLARAJZOK
TANULMÁNYOK
BENJÁMIN LÁSZLÓRÓL

*

GARAI GÁBOR:
MÉRLEG HAVA

GÁLL ISTVÁN:
APRILIS BOLONDJA

KALASZ MÁRTON:
LAKODALMAK

MARTYN FERENC:
SZEKERES EMIL KÉPEI

SZABÓ EDE:
EX LIBRIS

12

SZÁMUNK SZERZŐI:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BENJÁMIN LÁSZLÓ
BERTHA BULCSU
BÉKÉS SANDOR
BODRI FERENC
CZINE MIHÁLY
CS. NAGY ISTVÁN
DÉVÉNYI IVÁN
FUNK MIKLÓS
FUTAKY HAJNA
GARAI GÁBOR
GÁLL ISTVÁN
KALÁSZ MÁRTON
KISLÉGI NAGY DÉNES
MARTYN FERENC
PÁTKAI TIVADAR
PÉCZELY LÁSZLÓ
POMOGÁTS BÉLA
SIMAI MIHÁLY
SZABÓ EDE
SZAKOLCZAY LAJOS
TAKÁCS IMRE
VIHAR BÉLA

KÉPEK:

DISKAY LENKE
MÓSER ZOLTÁN
SZEKERES EMIL
VARGA HAJDU ISTVÁN

Ország

A kérsélethez
ornágha ígyetelve
települtem meg itt,
as elszűnyedte világról
s as ismeretlen, a földesreketten
törtománnyor körözt,
valóhol feleltou.

Körülhúrtu, megöltu,
és törtöttu leuórat:
hadvezeg és vesere,
földműves, péntor és pap,
én egyenméfés népem.
Nem volt, akit legyőrsu,
nem volt, ari legyőrsu.

Itt raltam fel a hársat,
alapítottam a vórsat,
vetektem gabonát, ültettem erőt,
levelet, fajtát, hegyet hefére tettem,
emeltam igbóltot föléjüt
mappal, felhóttal, csillagóttal —
s felepült vele as Ország
sizenhatóttal papirosból.

Ha épült papírból,
ha épült delibárból,
ha csak jelerből épült,
mégis az életemből.

Életemből, életéim lett,
valóságga lett, életteim lett,
még költősségtől beléje,
zárszó lobog fölötte,
föltünteteti a kerkejs.

Minden, ari legyőzse,
minden, akit legyőzse.

Észrehoztam ti, jó barátaim,
és ti, hűséges ellenfeleim!
nem hagyhatok engem pihenni,
nem hagyhatok elesni —
ideje mégre meghörögnöm,
ellenmúlt éveimből
immár kitöltőzöven.

Benjamin Lant

2 3 2

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XVIII. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM

1975. DECEMBER

TARTALOM

BENJÁMIN LÁSZLÓ: Ország (vers) - - - - -	1059
BERTHA BULCSU: Interjú Benjámín Lászlóval - - -	1061
BENJÁMIN LÁSZLÓ: Rőzseláng (vers) - - - - -	1073
FUTAKY HAJNA: Személyesség és történetiség (<i>Egy Benjámín-vers elemzése</i>) - - - - -	1075
POMOGÁTS BÉLA: Avantgarde újítás és régi magyar hagyomány Benjámín László költészetében - - -	1083
CZINE MIHÁLY: Sziklarajzok (<i>Benjámín László válogatott és új versei</i>) - - - - -	1090

*

GARAI GÁBOR: Mérleg hava (vers) - - - - -	1093
GALL ISTVÁN: Április bolondja (kisregény, III.) - - -	1095
FUNK MIKLÓS: Jegyzetek egy nagy szatíra lehetőségeiről (<i>Gáll István: Április bolondja</i>) - - - - -	1103
TAKÁCS IMRE versei: Kapáláskor, A törpék benyomultak, Mint aki ölt, Négysoros, Álomba hallgatózva - - -	1110
CS. NAGY ISTVÁN versei: Sült gesztenye, Dalosnak - - -	1112

*

KALÁSZ MÁRTON: Lakodalmak - - - - -	1113
VIHAR BÉLA: Látletek (versciklus) - - - - -	1122
PÁTKAI TIVADAR: Műszak után (vers) - - - - -	1123
SIMAI MIHÁLY versei: Valaki, Álmodófa - - - - -	1124
MARTYN FERENC: Szekeres Emil képei - - - - -	1125
BODRI FERENC: Kiállítási napló - - - - -	1127
KISLÉGI NAGY DÉNES: Egy idős pap-barátomhoz (vers) - - -	1131

*

SZABÓ EDE: Ex libris (<i>Konsztantinosz Kavafisz, Francesco Masala</i>)	1133
SZAKOLCZAY LAJOS: Egyetemes érték és helyi érdekű hagyomány (<i>A szabadkai Életjel-miniatűrök sorozatról, II.</i>)	1137
PÉCZELY LÁSZLÓ: Rácz István: Kullervo	1144
BÉKÉS SÁNDOR: Sorsvázlatok (<i>Vallomások a felszabadulásról</i>)	1147
DÉVÉNYI IVÁN: Rónay György: Kutatás közben	1148
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: Juhász Géza – Emlékkönyv	1149
A Jelenkor krónikája	1152

K É P E K

VARGA HAJDU ISTVÁN rajzai 1060, 1072, 1089, 1092,	1143
SZEKERES EMIL: A Rekviem-sorozatból (<i>Fotó: Nádor Katalin</i>)	1126

M ű m e l l é k l e t e n

- 1–2. Benjámin László-portrék
(*Móser Zoltán fotói*)
3–4. Szekeres Emil művei:
Holdtölte
A Rekviem-sorozatból
(*Nádor Katalin fotói*)

A b o r í t ó n

- 1., 4. Diskay Lenke rajzai
2–3. Benjámin László *Ország* c. verse

J E L E N K O R

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

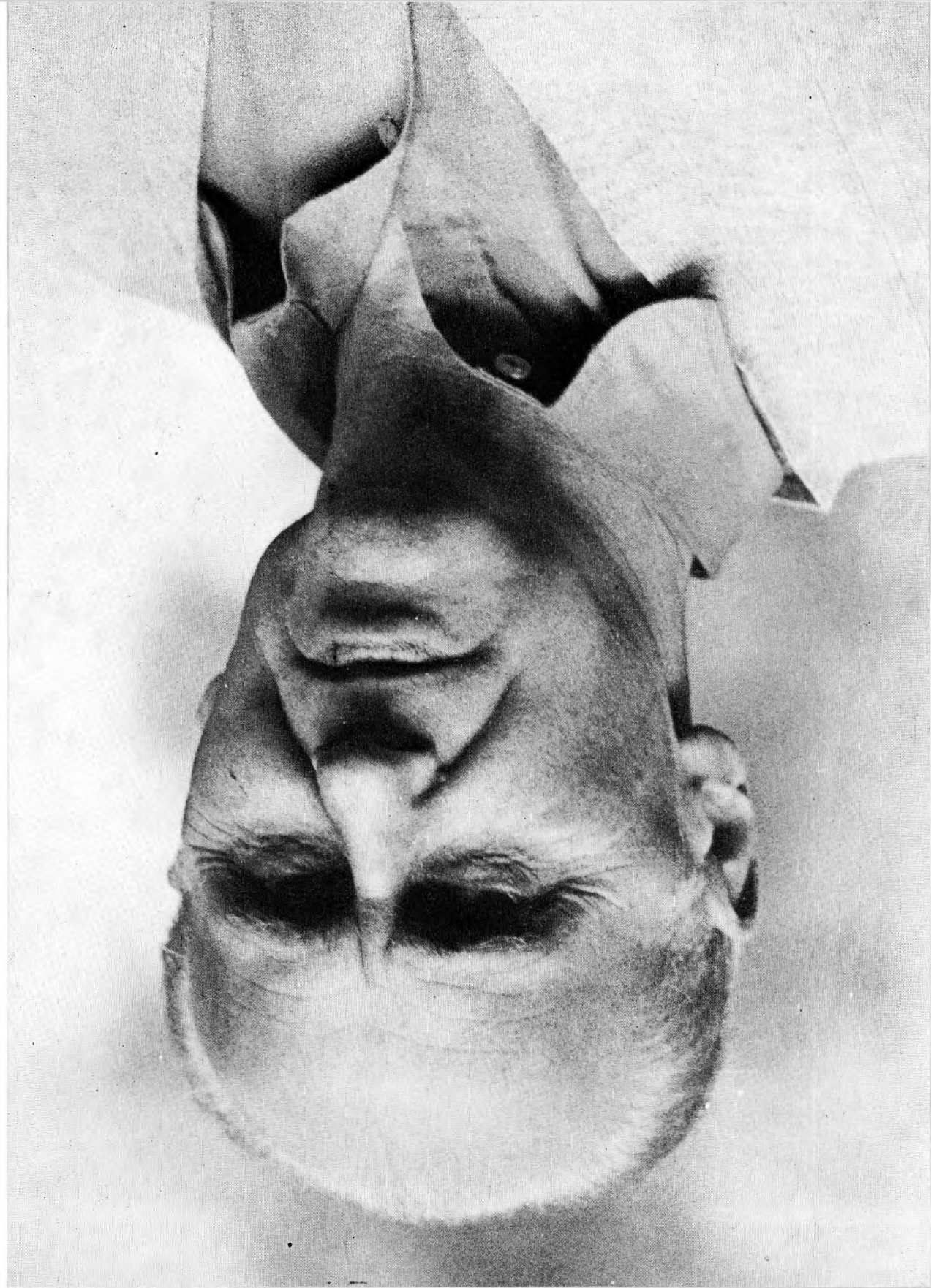
Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

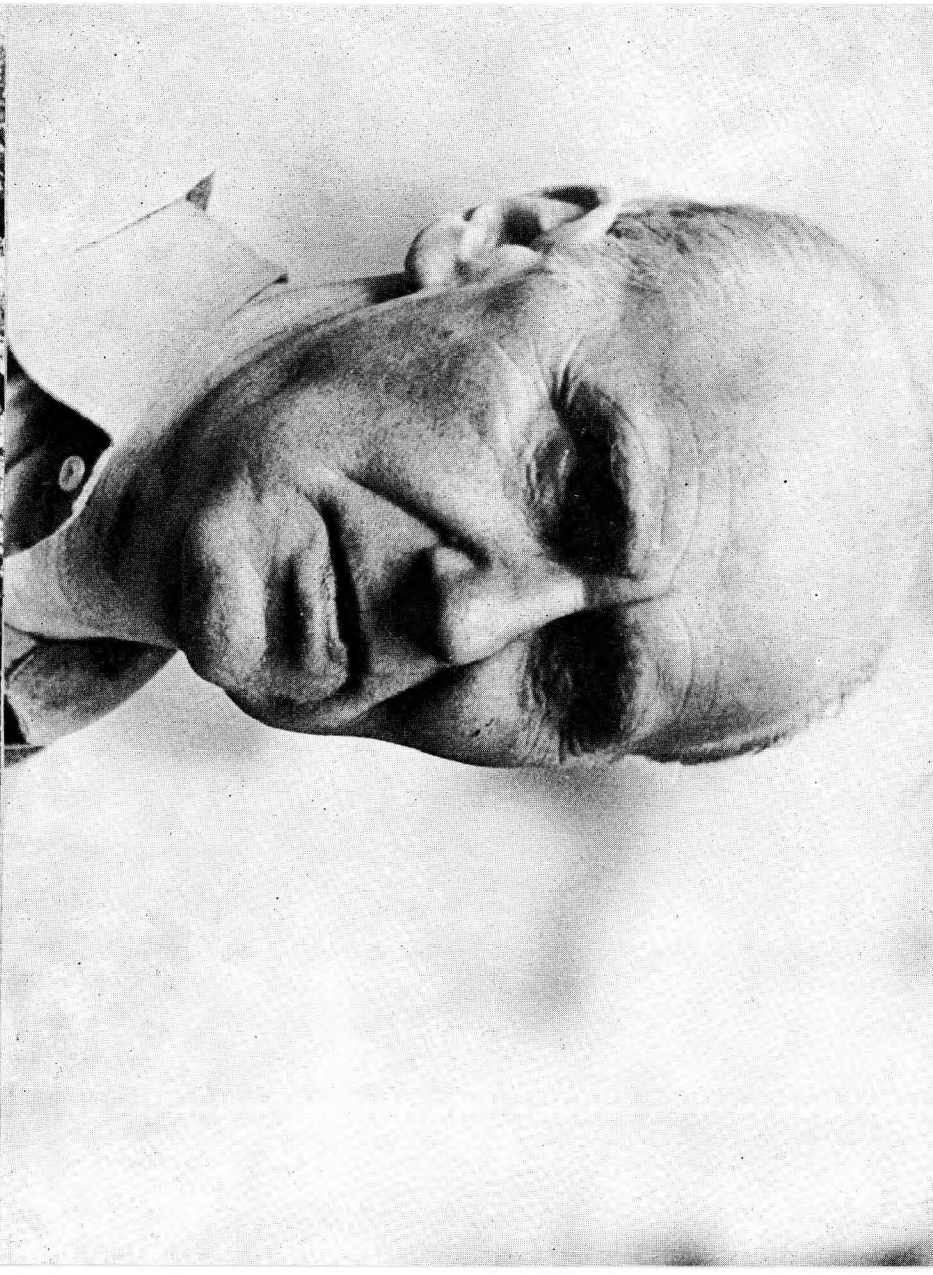
Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72,— Ft.

75-4822 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25-906

Ország

*A képzeletbeli
országba igyekezve
települtem meg itt
az elsüllyedt világrész
s az ismeretlen, a fölfedezetlen
tartományok között,
valahol feleúton.*

*Körülnéztünk, megálltunk,
és tartottunk tanácsot:
hadsereg és vezére,
földműves, pásztor és pap,
én egyszemélyes népem.
Nem volt, akit legyőzzünk,
nem volt, aki legyőzzön.*

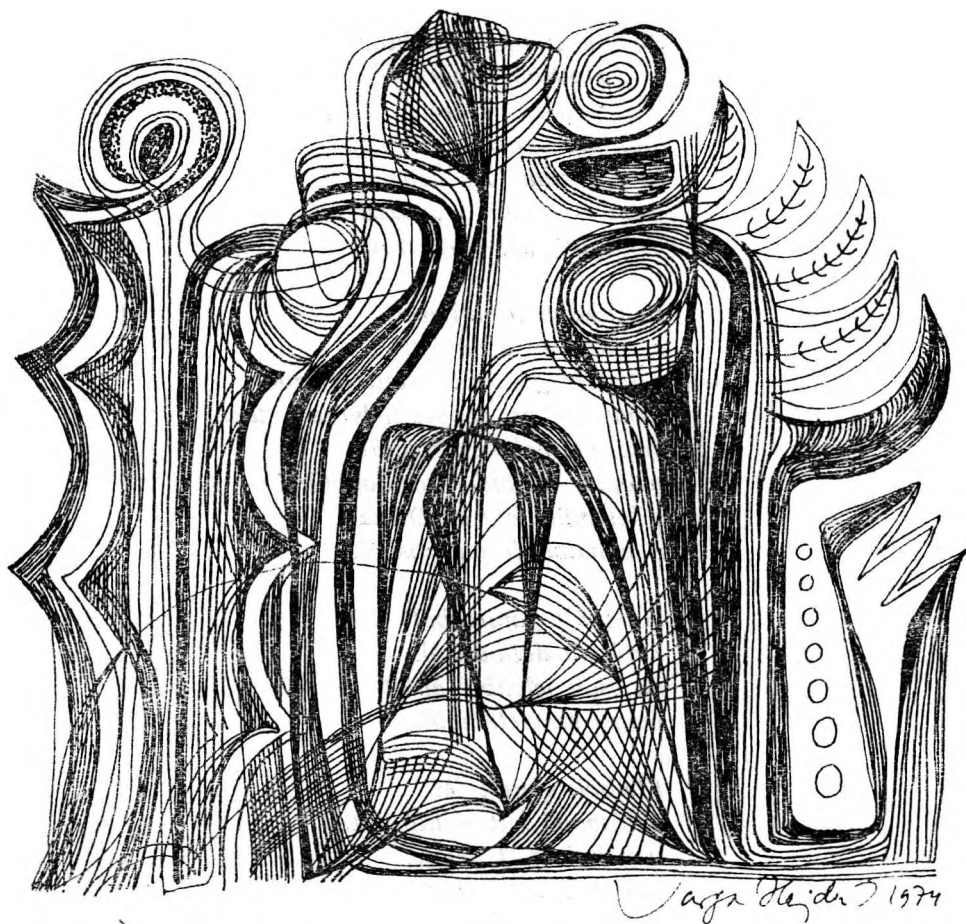
*Itt raktam fel a házat,
alapítottam a várost,
vetettem gabonát, ültettem erdőt,
tavat, folyót, hegyet helyére tettem,
emeltem égboltot fölējük
nappal, felhőkkel, csillagokkal –
s felépült vala az Ország
tizenhatodréti papirosból.*

*Ha épült papirosból,
ha épült délibábbból,
ha csak jelekből épült,
mégis az életemből.*

*Életből, életért lett,
valósággá lett, életté lett,
nép költözött beléje,
zászló lobog fölötte,
föltünteti a térkép.*

*Nincsen, aki legyőzze,
nincsen, akit legyőzzön.*

*Zsarnokaim ti, jó barátaim!
és ti, hűséges ellenségeim!
nem hagyatok engem pihenni,
nem hagyatok elesni –
ideje végre megköszönnöm,
elhasznált éveimből
immár kiköltözöben.*

Interjú Benjámin Lászlóval

Megyek Benjáminhoz és halkán mormolok egy régi verset:

„... És füstölt, sípolt, dohogott
kattogott, zúgott Magyarország.
Anyagot szült és szólt jogot,
segítve munkásai harcát....
A szabad ország erejét....”

Persze nem jön taxi. Miért jönne? Fél öt van, csúcsforgalom. Ha jön, odább leintik. Ötre Benjáminnál kellene lennem. Illene pontosan érkeznem, mert csak olvasója vagyok. Valamikor kívülről tudtam a Tavasz Magyarországon-t és a Számadás-t. A sarkon felvillan egy Wartburg lámpája. Csak egy pillanatra, mintha pislantana. Odamegyek, kinyílik az ajtaja.

– Ha magánkocsi is megfelel... – hallatszik bentről.

Beülök, robogunk. Arra gondolok, hogy Benjámin munkás volt és hitt abban, amit csinált. Egyszerre hitt a szocializmusban és a költészet világot jobbitó hatásában. Nagy dolog ez, nehéz évtizedeken át hinni. Sokan abba hagyták, disszidáltak, kiábrándultak, vagy fáradtan hazudtak maguknak. Benjámin ma is hisz a szocializmusban. Megszenvedett ezért a hitért 1953 után, s gondolom 1957-ben. El tudom képzelni az arcát, ahogy hangtalanul vicsorgott. Mögötte a gyermekkori szegénység, műhelyek, szakik, összekötők, névtelen felsőbb kapcsolatok a mozgalomban. Aztán jön 54–55–56. Nem is értem, hogy Benjámin nem temették maguk alá az ötvenes évek romjai. Igaz, bírált, eszmélt, annak ellenére, hogy az ötvenes évek elején kétszer megkapta a Kossuth-díjat. Benjáminban nem is az a nagy, hogy nem vesztette el a hitét, mert lehet, hogy elvesztette, az a nagy, hogy megtalálta és felmutatta, mint aratás után a parasztok az első lisztből készült kenyeret. Megtalálta, mert a múltjából felsejlettek a gyárak és munkásaik, a mozgalmi emlékek, és a költő hajdani reménysége az értelmes jövőben. Munkásmúlt nélkül nehéz személyes hittel szocializmusról álmodni. Benjámin munkásember volt, kötszövő, nyomdász, vasas.

– Melyik oldalra esik az épület? – kérdi az autós.

Ránézek, nagyon ismerős.

– *Nem tudom... Találkoztunk már valahol?*

– Az üzletben. Borbély vagyok. Hány szám?

– *Huszas.*

– A másik oldalra esik. Megforduljak?

– *Áááá. Jó lesz itt. Mennyit fizetek?*

– Negyven, jó?

– *Rendben... Mondja, mint borbély, nem keres maga eleget?*

– Meg lehet belőle élni. Akkor kezdtem taxizni, amikor Sasadon épült a házunk. Már kész. Abbahagyhatnám. Ha délelőttös vagyok, kettőkor kijö-

vők az üzletből, s csak ötkor kell menni a gyerekért a napközibe. Addig megkeresek néhány százast. Nem árt, ha van egy kis pénze az embernek. Köszönöm író úr, az ott a húszas a túloldalon.

A jobbról, balról közeledő autók reflektorfényében átbotorkálok az országúton, s kezdek ideges lenni. Hatvanéves költőkről már elég nehéz írni. Elvárják esetleg, hogy az ember dicsérje, vagy tisztelje őket. De én senkit sem tudok jobban tisztelni, mint amennyire egyébként is tisztelem. Ráadásul Benjámin Lászlóval kétszer találkoztam egész életemben. Egyszer... Igen, egyszer tizenhárom évvel ezelőtt Komlón. Együtt szerepeltünk egy irodalmi esten, és utána főtt tyúkot tálaltak nekünk valahol a vendéglátóink. Irodalmi tyúklevest, de én beteg voltam és nem tudtam enni. Persze lehet, hogy nem ott adták a főtt tyúkot, hanem Mohácson, amikor az angol újságszerkesztőket kísértem. Vagy mindkét esetben. Komlón rémlik nekem valamilyen főtt tyúk. Aztán most találkoztunk két hete. Véletlenül, a minisztériumban. Panaszkodott. Meghívták valamelyik testvéri országba, aztán nem fogadták. Ült az idegen szállodában és kekszet evett. Várt, és csak nagyon lassan javult a helyzete. Beleszóltam, de nem felháborodottan, mert így szokott ez lenni. Itthon sem szervezik meg rendesen, aztán amikor az ember beleül azokba a rohadt repülőgépekbe, tovább romlik a helyzet. Hát ennyi... Mit lehet ebből írni?

Benjámin László 1915. december 5-én született Budapesten. A Szép Szóban, a Kelet Népe-ben és a Népszavában jelentek meg első versei. A felszabadulás után újságíró, majd szerkesztő. Az Új Hangot szerkeszti 1952-ben és 1954-ben, később a Szabó Ervin könyvtár munkatársa lesz. Művei: A csilág nem jött (versek, 1939); Tollal és számmal (munkásköltők antológiája, 1941); A betűöntők diadala (versek, 1946); A teremtés után (versek, 1948); Örökké élni (versek, 1949); Tűzzel, késsel (versek, 1951); Éveink múlása (válogatott és új versek, 1954); Egyetlen élet (versek, 1956); Ötödik évszak (versek és fordítások, 1962); Világ füstje (versek 1938–1963, 1964); Kis magyar antológia (irodalmi paródiák, 1966); Tengerek fogságában (versek, hanglemelmelléklettel, 1967); Írom ráadásnak (válogatott versek, 1967); Sziklarajzok (válogatott és új versek, 1973). Kétszer kapott Kossuth-díjat, de József Attila- és SZOT-díjjal is kitüntették. 1971-ben Budapest Pro Arte érdmet is megkapta. 1975-től országgyűlési képviselő.

A kert nagy, a fák százévesek. Minden sárga, vörös és fekete. Az ős szaga megérinti az arcomat. Egy asszony az avart gereblyézi a félhomályos kertben. Másként él ez a generáció, mint mi, gondolom, s ahogy a kerten át közeledek a bizonytalan kiterjedésű házhoz, igyekszem elképzelni az előszobát... Nyilván tágas. Faragott lábú székek, dohányzóasztal. Az egyik fal előtt egy állványon márvány mellszobor. Nőalak, vagy egy forradalmár romantikus arca. Szétnyílik majd a fehér ajtószárny és ott áll Benjámin. Szigorú, talányos arccal...

Csengetek. Az ajtó elég kopottas. Bent felugat egy kutya. Motoszkálás, oldalt kinyílik az ablak, s előbukkan Benjámin feje.

– Szervusz, megyek, nyitom az ajtót.

Az előszoba elég zsúfolt. Bútorok, tárgyak, talán dobozok, vagy valami más, ami kitölti a teret. Nem igen lehet körülnézni, mert a figyelmemet teljesen leköti Benjámin kutya. Pekingi pincs, palotakutya. Fejformájában alig fedezhető fel valami kutyaszerűség, inkább az emberszabású majomra hasonlít. Színe néhol vörös, másutt inkább fakó és fekete. Nem tudom mikor

kerültek át ezek a kutyák Európába, valamikor a kínai császárok kedvencei voltak, s nem hagyhatták el a palotát.

– A Jutka lányom kutyája, én csak szállást adok neki – mondja Benjámin és a szobájába vezet. Elég kicsi. Tele lesz velünk a tér, ami az íróasztal, a heverő és a dohányzó garnitúra között megmaradt. Hirtelen eszembe jut egy régi emlék. Az egyik rokon gyerek, aki később kitűnő központifutésszerelő lett, napokig egy Benjámin verset tanulgatott a konyhában. „Három zászló, írta Benjámin László...” Két nap múlva az egész ház tudta a verset, még a macskák is. Az iskolai ünnepségen vöröslő fülekkel hajtotta meg magát a fiú, és a következőket mondta: „Három László, írta Benjámin zászló...”

A tűnékeny mosolyt, Benjámin észreveszi az arcomon és megáll kezében az üveg, amiből önteni készült. Kérdően rámnéz. A falra mutatok:

– *Feljegyzem, hogy mit látni itt...*

– Képeim nincsenek, falam sincs hozzá, és a négy srác tetemes összeget emésztett fel. Könyvet évek óta nem veszek, amit kapok, az is lassan kiszorít a lakásból – mondja és teleönti a poharakat.

A polcon a Magyar Remekírók sorozata, és sok más könyv, alatta egy féldombormű, fehér csontlemezekből épített eszkimók kutyaszánt hajtanak át a prémekekből, bőrből összevarrt tájon. A másik falon a Petőfi daguerrotipia és egy József Attila kézirat (Nyári délután) másolata, odább egy kínai selyemkép. Benjámin kíséri a pillantásomat, megszólal:

– Ez a kínai utam emléke, Hangcsou-ban vettem, az ottani selyemgyárban csinálják. Ráment majdnem a két havi napidíjam.

A vitrinben kitüntetések, érmek, mögöttük folyóiratok, könyvek. Az íróasztal tele van könyvvel, papírral, füzetekkel. Az asztal alatt cipők, kicsit oldalt írógép, aktatáskák, palackok. A heverő és az asztal között a padlón egy papirdoboz fedelében dió szárad.

Benjámin beleereszkedik a fotelba és körbe mutat:

– Ez a kis szoba nagyon hozzájárult ahhoz, hogy keveset írok. Nekem elég, ha tíz percenként egy sort leírok... Közben járkálok, de itt nem lehet járkálni. Ettől eltekintve szeretem ezt a házat, a kertet, a környéket, csak szűken vagyok. Lőrinc, az majdnem falu volt. Nem paraszti falu, de földekkel, kukoricásokkal; mezítláb, klottgatyában dagasztottuk az utcai sárat... Az biztos, hogy mindig kerestem a kertes helyeket, és igyekeztem kifelé, ahol nincs akkora forgalom. Kérlek szépen most ott vannak a cipőim, ott az aktatáskák, az írógépem, dióm, irományaim, mert egyszerűen nincs hely.

– *Miféle ház ez tulajdonképpen? Nem egyedül laktok itt?*

– Véleményem szerint ez egy múlt század eleji középnesesi ház. Kúria volt. Hozzá tartoztak a környező földek. A kertben van még egy kis cselédház és egy istálló. Ebben a fő épületben lakik három család. A kis házban két család társbérletben, s a régi istállóban egy.

– *Kié volt ez a kúria?*

– Fogalmam sincs. Amikor idejöttem, már így volt itt minden. Cseréltem. A Keselyű utcában volt lakásom. De nehéz volt felmenni a hegyre, lejönni a hegyről... Kezdték nőni a lányaim, és este eléjük kellett mennem. Hosszú próbálkozás után elcseréltük.

Benjámin sajtosrúddal és borral kínál. Amíg koccintunk, az arcára pil-

lantok. Lehet, hogy nemcsak Komlón és a minisztériumban találkoztunk, hanem másutt is. Régi arc, megnyugtató, baráti. A verseiben van ez az arc. Beleírta magát, bement a szavakba, betűkbe és onnan bentről beszél kifelé. Azt mondja, hogy „ősz” és bent van az ő-ben, az s-ben, a z-ben. És hatvan éves közben. Már hatvan. Megszólok:

– Hogyan kezdődött az élet? Mi volt ott, ahol laktatok? Mit ettetek? Milyen volt az arcuk?

– Kinek?

– A szülők arca, és akik még ott voltak.

– Én nem vagyok egy jó beszélő ember. Na, gyermekkor. Hogy emlékszem vissza a gyermekkorra? No, szegény emberek gyereke voltam. Az apám egy hétgyerekes család harmadik fia. Furcsa család... Az én családom tele volt legendákkal és titkokkal, melyekről az apám sem nyilatkozott meg soha, pedig jó, bizalmas kapcsolatban éltem vele. Szegény család volt. A két legidősebb fiú tanult, az idősebb ügyvéd, a fiatalabb tanár lett. A saját erejükből tanultak. Apám pedig egy nagybátyjánál nevelkedett. Nyilván azért, hogy apám apján segítsen, odavette magához. Elég az hozzá, hogy négy elemi járatnak apámmal, és mivel előkelőbb volt kereskedőinasnak lenni, mint szakmát tanulni, kereskedőnek adták. Az egész életét elvegetálta. Mindegyik azt hallottam tőle, milyen kár, hogy nem taníttatták. Soha nem éltünk mély szegénységben, olyan szoba-konyhás szinten. Ketten voltunk testvérek. A nővéremet 1945 januárjában, az ostrom alatt gránát találta, és ottmaradt. Taníttatni nem tudtak, negyedikből kimaradtam. Sok mesterséget próbáltam. Egy bánatom is van: bekerültem egy nyomdába betűszedű inasnak, és egy év múlva otthagytam. Egyébként állhatatlan srác voltam, az apám kenyerén persze. Végül mégis felszabadultam, mint kötő-szövő, amit a felszabadulás napján azonnal otthagytam... Na, most a családról magáról. Egy furcsa, gögös, arisztokratikus, túlnyomórészt nagyon szép emberekből összeálló, önmagát halálra ítélte család volt ez. Csupa aggregény, vénlány. Nem házasodtak, ha igen, nem volt gyerekük. Alig lett gyerek a családban. Amikor apám megnősült, volt egy tűrhető állása, amit az öccsének köszönhetett. Egy kiadóhivatalban dolgozott. Anyám mindennapi családból született, négy polgárit végzett, trafikoslány volt. Az apámmal úgy bánt a család, mintha megalázottat kötött volna... Hogy ők nálunk lettek volna, arra nem emlékszem. Miért fontos ez? Apámat is lenézték. De ő szerette a testvéreit és imponált is neki. Bicskén volt egy ház. Én voltam az összekötő, minden nyáron odavitték. Nem szerettem oda menni, de irtózatossá lettem, mert a gyerekek megterhelés volt otthon. A házvezetőnőhöz fordultam: „Sári néni, adjon nekem egy pengő hatvan fillért...” Ennyi kellett a vonatra. Megszöktem, tizennégy éves koromban. Azért maradt meg ilyen erősen bennem a gyerekkornak ez a része, mert erős szolidaritás alakult ki bennem anyám és apám iránt. Sok megaláztatás érte apámat a család részéről. Családon belül ismerem fel az osztálykülönbségeket. Nagyon tudatosan éltem át a szegénységet. Egyébként nagyon jó gyerekkorom lett volna, mert szerettem Lőrincet, és egy behatárolt területen sok pajtásom volt. Azon a részen én mindenütt otthon voltam. Nemegyszer megebédeltem a közelebbi, távolabbi szomszédnál. Hat éves koromban tbc-fertőzést kaptam. Ettől kezdve ki voltam rekesztve a gyermekkorból. Ez azt jelentette, nem volt szabad futni, focizni, feködni kellett. A szerencsém az volt, hogy anyai nagyanyám ügyelt rám, s

időnként sikerült lelépni és focizni, vagy verekedni egyet. Hírhedt verekedős gyerek voltam. Naponta háromszor hőmérőztek. Ha felkeltem, feljebb ment a lázam. Szerencsére maradtak nekem a könyvek. Rettenetes sokat összeolvastam. Otthon nem voltak könyvek a Petőfin kívül, de hozták nekem és olvastam. Apám a négy elemijével nagyon érdeklődő és olvasott ember volt. A legutolsó ponyvától a klasszikus irodalomig mindent elolvastam. Hogy mit szedtem fel a könyvekből? Megmaradtam olvasónak. Most már nem annyira szépirodalmat, inkább történelmet, természettudományokat olvasok. Egészükben érdekelnek a dolgok. Az a szerencsém, hogy egyik lányom biológia-földrajz-történelem szakos tanár, és szállítja nekem a szakirodalmat. Nagyon izgat a fizika, csak nem nagyon értem. – Na, még visszatérek a családhoz. Volt két ember, aki úgy gondolom, meghatározta az életemet. Benjámin Ferenc, apám legfiatalabb öccse, költő, újságíró volt. Bohém ember. 19-ben elég nagy szerepet vállalt, és emigrált utána. Apámmal közeli barátságban volt. Apámat cipelte magával az újsághoz, társaságba, ahol sokat felszedett magára. Ez a nagybátyám a szememben legendás alakká nőtt. Ismeretlenül is szinte ismertem őt. Hogy költő volt, forradalmár, és emigrálnia kellett, legendás alakká tette. Az az érdekes, hogy ez csak közvetett hatás volt. Megelőzően erős Petőfi hatás ért. Feri bátyámat a harmincas évek közepén, húszéves koromban láttam először. Elindultam világgá, és Pozsonyban meglátogattam. Olyan szegény volt, hogy szinte én láttam vendégül, nem pedig ő engem. A legenda szétfoszlott. Barátságos, kényszerű életformát élt, de mesét csinált belőle. Rendes, derék fickó volt. Abból élt, hogy politikusok helyett cikket írt, és pénzben sakkozott. A verseiért nem lelkesedtem. Egy nagyon rossz regényét is elolvastam. Az újvidéki Magyar Szóban Arnold Zweig és Upton Sinclair társaságában elparentáltak helyette, amikor nyolcvan éves korában meghalt. 1968-ban meghaltam, ha nem tudnád. – A másik a családban, aki nagyon erősen hatott rám, Benjámin Gyula bátyám, aki nem volt ilyen közeli rokon. Az meg ilyen foltozó szabó volt, a legszegényebb, akit a családból megismertem. Ő állt a legmélyebben anyagilag és társadalmilag. Jellegzetes Benjámin-figura volt. Agglegény. Két nővérével lakott egyetlen szobában. Hallatlanul művelt ember volt, de nem hiszem, hogy több iskolát végzett apámnál. Volt egy vonzó tulajdonsága a szememben. Hozzá gyerekként jártam, de főleg 14–15 éves koromban. Apám nem vett komolyan, beszélgető emberszámba. Gyula bátyám teljes komolysággal tárgyalgott velem. Nagyon jó előadó volt, és szót adott nekem is. Ő volt az egyetlen ember, akivel egyenrangúnak éreztem magamat, és sokat tanultam tőle. Később arra gondoltam, neki is jól jött, hogy az ember bement a műhelyébe... A nők, te olyan gyönyörű nők voltak az apám testvérei. Az én testvérem is. A nagynéném egy világszép nő volt. Az ügyvéd bátyjának a nyakán élt. Nyüzsögtek körülötte a férfiak, de senki nem volt jó neki. Amikor a nagybátyám meghalt, már ötven éves volt, de rögtön talált egy másik nyakat, férjhez ment. Amellett primitív volt, rosszindulatú, gőgös. Hagyjuk a családot – mondja Benjámin. Rágyújt, aztán tünődve folytatja:

– Tizenegy-tizenkét éves koromig tartott a betegségem. Izgatottan képeztem magamat és szenvedélyes sportoló lettem. Félelmetes, mit tudtam teljesíteni. Lőrincen laktunk és az Elnök utcába jártam a Széchenyi gimnáziumba. Két órát gyalogoltam az iskoláig, s a villamosjegy árán cigarettát vettem. Feri bátyám a költő, nyolcvan cigarettát szívott naponta, lánc cigarettázó volt. Elhatároztam, hogy pótolom, amit elmulasztottam, öt-hat évig. Fő-

leg sportban. A tanítás után elmentem focizni, aztán az FTC pályára atlétizálni, majd haza. Iskolakönyvekbe nem nagyon néztem bele, ezt az órák előtt végeztem el. Egyébként nem voltam különösképpen jó tanuló, különösképpen rossz sem. Az ötven gyerek közül kb. tizedik helyen álltam. Különösen a nyelveket sajnálom... Nem bocsátom meg magamnak, hogy egyetlen nyelvet sem tanultam meg.

– *Hová tudsz hazamenni Magyarországon?*

– Lőrincről elköltöztem tizenöt éves koromban, kb. harminc éves koromig meg sem fordultam ott. Egy ideig kijártam oda, mert lakott ott egy kedves lányismerősöm. Trafikja volt az apjának. Csak dumálni jártam oda. Volt ott egy nagyon kedves barátom, Kis Jenő. Bandákba szerveződve élünk, ő vezérekedett. Szegények voltak. Az apja a Hoffer gyárban dolgozott, az anyja a Beszkártnál takarított. Jó feje volt a Kis Jenőnek, tanítóképzőbe került. Az ötvenes években felhívott. Kimentünk együtt Lőrincre, és néhány barátunkat megkerestük. Nem mondhatom, hogy Lőrincre hazamegyek, ide jövök haza, ahol a családom és a gyermekeim vannak. Ha már hatvan éves koromban Lőrincen képviselő lettem, oda is haza szeretnék menni. Nem sokat változott a környék, ahol laktam. Az utcákat lekövezték. Az otthonosság érzését nem adja meg Lőrinc, Angyalföld sem, pedig húsz évig laktam ott. Ez a város olyan, amilyen, de azért én itthon vagyok benne.

– *Munkásként kezdted az életedet. Ma mi hat még ebből az állapotból?*

– Ez bennem van. Nem veszhetsz el. Nagyon rövid ideig, tíz évig voltam munkás. Munkásnak lenni életforma. Nézd, azzal együtt, hogy én 25–30 éves koromtól értelmiségi pályán dolgozom, ezt az életformát tudatosan igyekeztem megtartani. Nem szeretem idealizálni magamat, a munkáséletet és az életforma sem. Nagyon sok nyersesség volt benne, de egy alapvető tisztesség és világosság is. Igen, igen, nem, nem. Akinek kifogása volt ellenem, az a szemembe mondta. Egy valóban eleven szolidaritás él a munkások között. Nem tudom másként meghatározni: tisztesség és nyersesség együtt. Ez a lényege. Egyszerűség, az önfittogatásnak teljes hiánya. Ez szerintem nem azt jelenti, hogy ott munkások között nem voltak rongy emberek. De a rongyemberség nagyon kirívó volt, és a rongyemberek nagyon nehezen tudták magukat tartani. Az emberi kapcsolatok egyértelműségét, és a világhoz való viszony egyértelműségét őrzöm magamban. Ezt az értelmiségiek között egyekben megtaláltam, de ritkán. Az irodalmi életben nem. Ezzel az egyértelműséggel kerültem én goromba, kegyetlen ember hírébe, pedig soha nem voltam az. Sokszor láttam, hogy az elegáns, tartózkodó, uri modor mögött milyen gusztustalan dolgok mennek végbe. A munkásosztállyal a szolidaritást végig megtartottam. Nagyon kevés kapcsolatom maradt az eleven, a mai munkásosztállyal, de ennek maradtam az embere az irodalomban.

– *Van olyan kérdés, amit fiatal munkás korodban megfogalmaztál, s máig nem kaptál rá feleletet?*

– Valamikor azon gondolkodtam, olyan verseket kellene írni, amik arra adnak receptet, hogyan kell élni. De rájöttem, nincs recept. Magamnak is számtalanszor adódott olyan helyzetem, hogy hirtelen kellett döntenem. Nincs recept. Ferenc József alatt születtem és most vagyok hatvanéves. Az ember életére sok minden hatott. Újra és újra felmerültek kérdések, és felelni kellett. Nagy kérdés volt 55–56-ban, hogyan lehet megmaradni szocialistának.

Ezen a téren évekig próbáltam, kerestem a választ. Versekben is gondolkodva... Azt hiszem, sikerült megtalálni a választ. Nézd, egy olyan embernek, aki gyermekkorában került a munkásmozgalomba, annak ez igen nagy kérdés. Lehetett választani, tudod? Szemet hunyni a dolgok fölött, ahogy nagyon sokan, lehetett remeteségbe fordulni, vagy szépségkultuszba.

– *Mi történt veled a háború alatt?*

– 1937-ben soroztak először. Kidobtak szervi szívbajjal. Akkor rettenetesen begyulladtam. Megvizsgáltattam magamat, és kiderült, semmi bajom sincs. Én zsidó származék vagyok, de formailag nem számítottam akkor annak. Ezért megmenekültem mindattól, ami ugye... 1943-ban újra soroztak, újra szervi szívbajjal mentettek fel. 1943-ban behívtak munkaszolgálatosnak, de a hétvégeken hazajöhettem. 1944 áprilisában megváltozott a státuszom és egy munkásszázaddal kikerültem a Kárpátok keleti oldalára. Erődítést csináltunk. Pucolni kellett aztán. Csak az oroszok jöttek be az erődítésbe. Áprilistól október 3-ig erődítettem. A Kárpátokban ért a fegyverszünet. Örültünk, de gyanússá vált, hogy erőltetett menetben befelé irányítottak az országba. Volt egy elméletem: 1944-ben befejeződik a háború. Amikor megtudtuk a Szálasi puccsot, leléptünk. Egy lőszeres vonaton jöttünk hazafelé. Abban a hiszemben, hogy néhány nap múlva átmegy rajtunk a front, Csap és Sátoraljaújhely között 27-én koradélután minden cuccunkat hátrahagyva, hárman lemaradtunk a vonatról. A front megállt a Tiszánál... Egy hónapig bújdostunk. Rengeteg volt ott a katona- és a munkaszolgálatos-szökevény. Derékig mocsárban néha, de nátha nélkül megúsztuk az egészet. Na, 27-én végignéztük a fejvesztett futást. Az akácusból figyeltük az országot. Kisvárdára mentünk, majd Debrecenbe. A Néplapba kezdtem írni, mint külső. Gyülekezett a kormány közben. József Attila verseket szavaltam, mint előadóművész. Ott ismerkedtem meg Juhász Gézával. „Úgy mondd a verseket, mintha a saját verseidet mondanád” – jegyezte meg egyszer. Roszszul, gondoltam, de alaptalanul. Január végéig a Néplapnál dolgoztam. Elég jól ment még az élet, hat pengőért lehetett a Bikában ebédelni, és hatvan pengőt kaptam egy cikkért. Január 27-én érkeztem Pestre. Debrecenről Szolnokig vonaton, Szolnoktól Ceglédig gyalog tettem meg az utat. Ceglédről sikerült egy tehervonat nyitott vagonjában Üllőig eljutni, onnan újra gyalog jöttem. Megtaláltam a feleségemet, kislányomat. Mi akkor a Szegedi úton laktunk, az utolsó házban. A ház kapott egy gránát találatot. A kapun át a pincét érte a gránát. Huszonheten voltak lenn a pincében. A feleségem nem volt az óvóhelyen, mert kint mosott. A robbanás után berohant. Gyereksírást hallott. Kati lányom a rekamié betéten feküdt. A többiek meghaltak. Fölkapta, kirohant vele az udvarra. Tele volt a szája törmelékkel. Kiszedte, megszoptatta. Kati megsebesült. Akkor elment vele az elsősegélyhelyre és ott elájult. 1945 májusában végleg feljöttem Pestre.

– *Mikor írsz, és hol?*

– Évek óta keveset dolgozom. Egyébként éjjel, és ez nem jó nekem. Ez az életemből adódott. Valahol mindig dolgoztam és éjjel kellett írni. Megszoktam az éjjeli munkát, de az fiatalon nagyon könnyen ment. Nappal dolgoztam, este elmentem dolgaimat intézni, éjjel kint a konyhában írtam. Később azért is rákényszerültem az éjszakai munkára, mert jöttek a gyerekek. Harmincnyolc éves voltam, amikor kaptam a Keselyű utcai lakást. Most már

nem tudok éjszakázni. Viszont az istennek sem tudom megszokni, hogy nappal írjak valamit. Mindezt nem foghatom erre a szobára. Az ember szívesen nem-dolgozik. Kisgyerekeim már nincsenek, de elég zajosan élek. Együtt lakom Kati lányommal és Judit lányommal. Feleségem nézi a tévét, a vöm a rádiót szereti, Kati lányom a hanglemezeket. Én kevertem kapom mindezt ide. Éjszaka volna alkalom az írásra, de nem tudok fennmaradni. Nálunk éjfél és egy óra között térnek nyugovóra a családtagok. Ezek csak részlet ürügyek arról, hogy miért nem dolgozom. Soha nem voltam nagyon termékeny ember. Bár nem is kell nagyon sokat írni. Az utóbbi néhány évben a kevés termés is nagyon megcsappant. Volt idő, amikor csak a konyhában volt helyem, mégis termeltem. Sokmindennel összefügg ez, tudod...

– *Mire készülsz most? Milyen terveid vannak?*

– Nem szeretek a terveimről beszélni. Tizenöt éve vagyok a könyvtárban. Nem volt még ilyen kellemes munkahelyem. Jó, baráti környezet. De azért úgy vagyok vele, háromszor hetenként... Nyugdíjba megyek – gondoltam. Most itt van ez a lap-ügy. Hívnak az új művelődéspolitikai laphoz. Főszerkesztőnek nem, de bemegyek a laphoz.

– *Milyennek érzed a generációd helyzetét?*

– Hát kérlek szépen hirtelen eszembe jut a meszesgödör. Én nem érzem most sem meszesgödörben ezt a nemzedéket, de a helyzetét nem tartom különösen jónak sem. Nézd, ez az én nemzedékem végigcsinálta a háborút és az utána következő időket, a konszolidációt és felnőtt mögötte egy teljesen más indítású, nem is egy nemzedék, amelyik nemzedékek úgy érzem, egyre kevésbé értenek bennünket. Nem tudom, mennyire van igazam. Elkülönülők, nem folytatódnak az irodalmi törekvések. Történetileg sem értik a mi dolgunkat. Idegenek tőlünk, a saját életüket értik csak. Magamról is, nemzedékemről is ezt érzem, hogy a saját nemzedékem írói lettünk, és mögöttünk egy tőlünk elidegenült, közömbös váltás következik. Az előttünk jártakra, Veres Péterre, Illyésre mi úgy néztünk, hogy a folytatás a mi dolgunk. Olyan építőknek éreztük magunkat, akik egy megkezdett házat építenek tovább. Én ezt nem leltem a fiatalabbakban. Nem a megőrizve elhagyatást érzem ebből, csak az elhagyatást. Idegenek vagyunk nekik. Nem hiszem, hogy a mi nemzedékünk idegennek érzi őket, de ők annak minket. Ez része annak az általánosságban történelmietlen szemléletnek, amit tapasztalok a fiatalabb generációkban, függetlenül attól, hogy írókról vagy nem írókról van szó. Mintha valahonnan a semmiből indultak volna. Mintha az ő feladatuk az alapok megásása lenne újra, és amit mi a házon építettünk, lebontják. Tökéletesen semmibe veszik a mi működésünket.

– *A politika és a politizálás milyen helyet foglal el az életedben?*

– Ennyire izgalmas és ennyire hullámozó időszak kevés volt a világon. Politizáló környezetben nőttem fel, korán bekerültem a munkásmozgalomba. Korán rájöttem, hogy a politika mennyire beleszól az egyes ember életébe. Előbb lettem politikussal ember, mint költő. Így nemcsak emberi, hanem költői világomban is benne van. Visszahúzó ember vagyok eredetileg, de belátásból, elvtársiasságból politikussal ember lettem. Ha az ember benne van, szenvedélyévé is válik, ahogy azt hiszem, bennem is azzá vált. Még olyan időszakokban is, amikor kényszerből vagy saját elhatározásomból távol voltam a

közélettől. Szenvedéllyel és olyan tudattal végeztem politikai munkámat, hogy a kicsi, amit elvégeztem, az egész szempontjából nem lényegtelen. Aki politikai életet élt, költészetében van a politika. Nem szeretem, ha politikai költőnek neveznek. Költő vagyok. A polgári esztétikában tagadják a politizálás jogosultságát a költészetben. Babits, aki igazi esztéta ember volt, azt írja a világirodalomtörténetében, hogy akinek szenvedélye a politika, annak költészetében is jogos a politika. A politika átszínezi a munkáimat, sokszor meg is határozza, és ezt nagyon rendjén valónak tartom. És most már anélkül, hogy értékelni akarnám, amit csináltam, annak politikai színezettsége nem kisebbítheti azt. Mesterségbeli dolgok kisebbíthetők, de a politika nem. Most már nem csak magamról beszélek. Olyan költő vagyok, sokadmagammal együtt, Magyarországon és a világon, akit izgatnak a társadalom ügyei, és szenvedéllyel tud beleszólni a társadalom ügyeibe. De azt egyszerűen ostobaságnak tartom, illetve egy gondolkodás megnyilatkozásának, hogy a politika és költészet összeférhetetlen. Mindig természetes volt a költő közvetlen beleszólása, csak a 19. században kezdődött ez a ne politizáljatok gyerekek, nem költőhöz illő dolog az. Pontosan akkor, amikor a polgári társadalomnak félnie kellett az ellene fellépő politikától.

– *A huszadik század második felében szerinted mi az emberiség alapvető problémája?*

– Szerintem a legalapvetőbb probléma a teljes veszélyeztetettség az emberiségnek. Atom, hidrogénbomba. Rengeteg jelenség nyugtalanító.

– *És a mi alapvető problémánk?*

– Egybe esnek... De van itt egy sereg belső részprobléma is, melyek részben külső beszüremkedések, részben a belső ellentmondásokból adódnak. Itt vannak a szocialista alapelvek és szemben vele a gyakorlat, a gyűjtés, a sznobság, az hogy lassan a társadalmi megbecsülés ott kezdődik, ahol a jómód van, mert nagyon az nincs. Őszintétlenség, képmutatás.

– *Szerinted a jövő mit tartogat az embernek?*

– Nagyon nehezen tudok erről beszélni. Próbálom elhíttetni magammal, hogy nem fut bele az emberiség egy nagy katasztrófába, legalábbis mindennütt vannak olyan erők, amelyek próbálják ezt megakadályozni, de azért nem vagyok meggyőződve róla, hogy végül is sikerük lesz az atomkatasztrófát megakadályozni kívánó törekvéseknek. Nem vagyok biztos benne. Minden mai emberben bent van ez az érzés és a félelem.

– *El tudod képzelni, hogy más bolygókon is élnek emberek?*

– Biztos vagyok benne. Nem a mi naprendszerünk bolygóira gondolok, de biztosan vannak másutt is civilizációk. Azt nem tudom elképzelni, hogy csak ezen a bolygón van civilizáció. Azt is nehezen tudom elképzelni, hogy sikerül kapcsolatot teremteni velük, bár nem zárnám ki. Ignotus a Nyugatban a repülésről írt. Szép, szép, írta 1910-ben vagy 11-ben, de csak sporteszköz. És íme... Nagyon óvatos legyen az ember. A 19. században azt tartották, hogy képtelenség, hogy a levegőnél nehezebb tárggyal fel lehet emelkedni.

– *Olvastam az Ország-Világban, hogy a Bermuda háromszögben nyomtalanul eltűnő hajók és repülőgépek katasztrófáját az egyik tér-idő folyamatosságból másikba való átsodródással magyarázzák. Mi erről a véleményed?*

– Ezt a Bermuda ügyet így nem hiszem. Az UFO az más. Azt sem hiszem, hogy pont akkor jelennek meg, amikor nálunk napirendre került az űrrepülés korszaka. De hogy más civilizációkról elszabadult kószáló tárgyak létezhetnek, el tudom képzelni. Innen is elsodródhat a világűrbe sok tárgy. Nem tudom milyen szökési sebesség kell ehhez. Nem hiszem, hogy azok az űrhajók, melyekben élőlények ülnek, más civilizációról idekerülhetnek a Nap mozgási körébe. Az is biztos, hogy sok tévedés van, nincs annyi azonosíthatatlan tárgy, mint amennyit látnak.

– *Elégedett ember vagy?*

Benjámin elneveti magát.

– Tudod miért nevettek? Azt se mondom, hogy igen, azt sem, hogy nem. Nem vagyok elégedett a világgal, azzal sem, amit csináltam. Ami keveset versekkel lehet változtatni, azt megpróbáltam. Hogy milyen eredménnyel, azt nem tudom.

– *Mondj egy pénzösszeget, amennyit te összegnek tartasz.*

– Te, én életemben mindig olyan keveset kerestem, hogy amikor meghallottam, hogy egy író társamnál a hónap tízezer forinttal kezdődik, majd meghaltam a csodálkozástól. Száz forint az nálunk összeg volt. Most ugye a gyerekek felnőttek. Életemben a legtöbb pénzem negyvenezer forint volt, ha ez érdekel. 1948-ban felcsaptam szabad írónak, Baumgarten jutalmat kaptam. Nehéz volt, mert három gyerekem volt és háromszáz forint havonta. Akkor ha elindultam, nem tudtam, gyalog jövök vissza, vagy villamossal. Hamar abbahagytam a szabad író ságot. Egyszer később otthagytam a lapot, ahol dolgoztam, de akkor az volt a helyzet, választanom kellett, vagy újságíró leszek, vagy költő. Akkor otthagytam egyik napról a másikra.

– *Magányos ember vagy? Vannak barátaid, esetleg ellenségeid is?*

– Vannak barátaim és ellenségeim. Nagyon restelném magamat, ha nem lennének ellenségeim. Az az érzésem, elég sok ellenségem van, az irodalmi életben különösen, bár nagy elégtételemmre, több a barátom, mint az ellenségem.

– *Gyűlöltél már valaha valakit?*

– Politikai gyűlöletek voltak bennem, elég erősek. A náciakat gyűlöltem. De a szakmán belül emberi nincs. Van akit szeretek, van akit nem, de nem gyűlölök senkit sem.

– *Mikor sirtál utoljára?*

– 1957-ben. Rendkívül rossz állapotban voltam egy esztendőn keresztül, és elő-előfordult, hogy elbőgtem magamat. Bizonytalanná vált az életem és néha úgy tűnt teljesen zsákutcában vagyok. Akkor előfordult, nem is egyszer, hogy kicsordult a könnyem. Egyáltalán nem vagyok önsajnáló ember. De akkor úgy tűnt, hogy az életem felesleges volt. Akkor előfordult, hogy

öngyilkossági gondolatok foglalkoztattak, de sem azelőtt, sem azóta. Akkor kétszer is bementem az ideggyógyászatra.

– *Van valamilyen babonád?*

– Nincs. Ha csak az nem, hogy még mindig hiszek abban, hogy a költészet valamit változtathat az embereken, de nem hiszem, hogy ez babona.

– *A nőkről is kellene valamit mondanod. Mit jelentenek életedben?*

– Igen. Csak az a helyzet, hogy én huszonegy éves koromban megnősültem, ami azt jelenti, hogy jövőre negyven éves házasság leszek, s ebből eredően ez a téma egy kicsit tabu. Feleségemnek nagyon sokat köszönhetek, végigcsinált velem mindent, a terhek nagyobb fele mindig rajta volt.

– *Mi a passziód? Mit csinálsz pihenőidődben?*

– Olvasni szeretek elsősorban. Nagyon érdekelnek a természettudományok. Főleg ilyen könyveket olvasok a történelem mellett. És nagyon érdekel a sport, amit magam is csináltam volna szenvedélyesen, ha a politika, majd az irodalom el nem vitt volna onnan.

– *Meccsre jársz?*

– Régen nem. A tévében nézem. Az atlétika áll a legközelebb hozzám. Futásban, ugrásban magam is érdekelt voltam. Futballt nem mindig, de az atlétikát mindig megnézem a tévében. Mellesleg szólva ma a magyar atlétikában éppen úgy nem telhet az embernek kedve, mint a magyar futballban.

– *Hol étkezel? Vendéglőben vagy itthon?*

– Csak itthon étkezem.

– *Mi a kedvenc ételed és italod?*

– Mindig szerettem enni, fiatal koromban, 35–40 éves koromig kifejezetten nagyevő voltam. Most már nem vagyok az. De valami jót szívesen eszem. A jó a számomra nem különlegesség, hanem egy paprikáskrumpli vagy marhapörkölt. Most már vigyáznom is kell rá, mert ahogy múlnak az évek, hajlamos vagyok az elhízásra. Ivó soha nem voltam, illetve társaságban szoktam inni, amíg az ital feloldja a hangulatot, a kedélyeket. Ismerem a mértéket. Dohányozom tizenhárom éves korom óta...

– *Melyik a legkedvesebb ünneped?*

– Már régen nem jelentenek semmit. Akkor jelentettek valamit, amikor munkaszünetet, pihenést hoztak.

– *Kedvenc évszako van?*

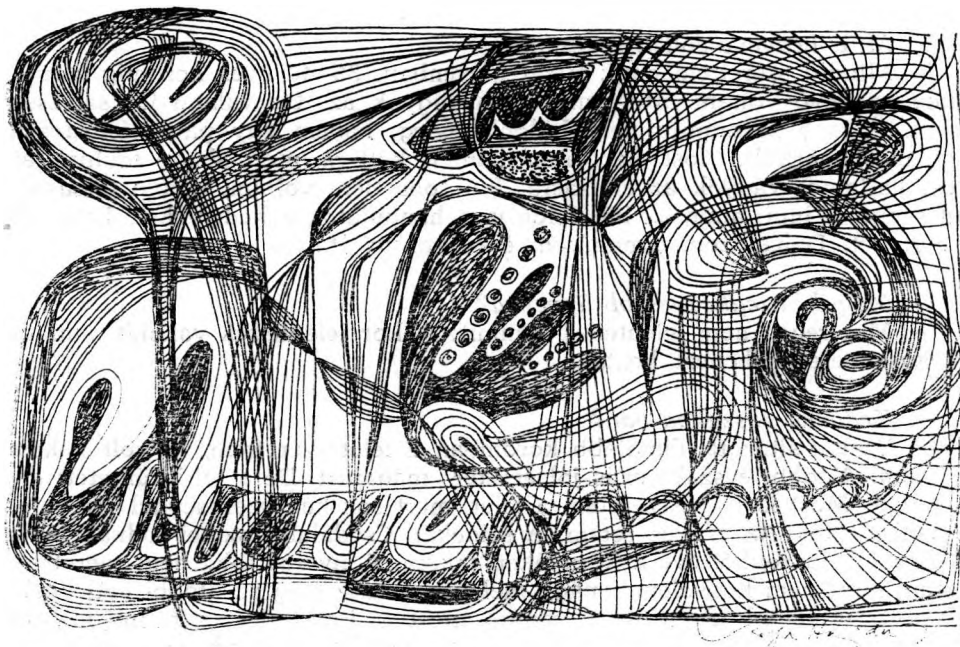
– Ez is változott. Fiatalabb koromban a telet szerettem, az volt nekem a szezon. A többi évszakban is jól éreztem magamat. De a tél kitüntetett évszak volt. Most kevésbé szeretem a telet, mert sok kényszerűséggel jár, mint például a fűtés. Az őszet szeretem. A színeket. Csodálatos színei tudnak lenni az ősztnek. Huszonkét éve a környéken lakom. A nyarat soha nem szerettem igazán, mert nem kedvelem a nagy meleget, tavasz meg az utóbbi évtizedekben nincs is nálunk. Szép ősztök vannak most is. Egy téli éjszaka megmaradt bennem. 1944. december 5-én Kisvárdán bekvártélyoztunk egy elhagyott

házba. Ruhánkat kimostuk és meztelenen ültünk a tűz mellett. Ahogy voltam, mezitláb kimentem az udvarra fáért. Gyönyörű csillagos volt az égbolt. Fel-
néztem, de sietnem kellett, mert erősen fagyott.

– *Mennyit jelent neked a család, a gyerekek?*

– Öt gyerekünk volt, az első meghalt. Négyet felneveltünk. Hallatlan erős kötelék az élethez. Ezt tudom neked mondani. Ez volt a gyerek, erős kötelék. Soha ügyet sem vettem arra, hogy tiszteljenek a gyerekeim, azt akartam, hogy szeressenek. Ketten már házon kívül laknak, de tökéletesen összetartozunk. Minden vasárnap együtt vagyunk, gyerekek, unokák, s körülüljük az asztalt. En nem eshettem össze, mert négy oldalról fogtak a tartókötelek, mint a lakihegyi tornyot. Nekem négy gyerekről gondoskodni kellett. Hihetetlen erő. Sok nehéz időszakot megéltünk, de soha rossz és neheztelő érzés nem merült fel bennem, hogy miattuk van. Voltak, és csinálni kellett az életet. Nem korlátoztam őket. Egyre próbáltam rábeszélni őket, arra, hogy őszinték legyenek, saját magukhoz és másokhoz. Elégedettség? Velük elégedett vagyok. Rendes kis emberek letek mindahányan. Pedig nem volt nevelés. Kölcsönös megértés, megbecsülés, életre készülés. Kati a legidősebb, ő volt a felügyelő, a kismama. Kati pedagógus lett, mondhatni, szenvedélyes pedagógus. Ezt nem lehet, nézd, megmagyarázni. Akinek nincs gyereke, vagy nem gyerekszerető, úgysem tudja s érti.

Öt órától fél tízig beszélgetünk. Benjámín néha felemeli a berregő telefont és belehallóz: – „Beteg a feleségem – mondja. – Az nem jó, mert dél előtt orvoshoz kísérem...” – Aztán beszél tovább hozzám. Bent van a szavakban, betűkben, írásjelekben, ahogy a Tavasz Magyarországon-ban is bent volt 1948-ban.

Rőzseláng

1. *Megborzongatta nesztelen a fákat
az esti hűs.
Lábunk előtt, mint bolondos kis állat
ugrált a rőzsetűz.
A Göncöl lámpái magasan álltak,
az ég alján lángolt a Szűz.*
2. *A csillagfényben úszott egy vitorla,
fáradt madár;
azt néztem – s mintha nem is este volna,
megélénkült a táj,
kocsik zörögtek, itatott a csorda,
tülekedett a kecskenyáj.*
3. *Egy hang csapott föl – s megvillant előttem:
Már jártam itt!
E parton álltam, míg nyüzsögve törzsem
fölvette sátrait,
s kiáltozott a dombtetőn az őrszem,
veszélyre intve társait.*
4. *Vitte a hang egy őrtől másik őrig:
Észak felől
rontó sereg, idegen törzs özönlik,
máris nyakunkba dől!
Por, füst, robaj – s elhőrgi majd a többi
az, akit ölnek, s aki öl.*
5. *És látom: aki északon halálos
sebet kapott,
szivem felől, délen, vonja a hálót,
töri a parlagot,
s aki a dombon riadót kiáltott,
nádsípján könnyed dalba fog.*
6. *Érző anyag – elmúltból eljövőbe
jó vezeték –
kitárt karokkal állok ott, s ömölve
zúg rajtam át a lét,
s testemnek egy paránya agyvelőmre
vetíti emlékezetét.*

7. *Voltam, leszek: más korban, más csoportban
más keverék.
Ember játéka csak kutatni, hol van
a kezdet és a vég,
öröknek tudván az örök sodorban
egy-testnyi csillagrendszerét.*
8. *Ha más a törvény, sem foghat ki rajta
se könny, se gög!
Boldog, kiben a mindenség nyugalma
és rendje testet ölt,
s ha lázadozva is, fejét lehajtja
a hatalmas élet előtt.*
9. *Megborzongatta nesztelen a tákat
az esti hűs.
Lábunk előtt mint bolondos kis állat
ugrált a rőzsetűz.
A Göncöl lámpái magasan álltak,
az ég alján lángolt a Szűz:*
10. *Rejtegették s mutogatták a formák
a lényeket –
Majd köpenyként ránterítette sorsát
a pihenő sereg.
és nyársra tűztem én is a szalonnát,
pirítottam a kenyeret.*

SZEMÉLYESSÉG ÉS TÖRTÉNETISÉG

– Egy Benjámín-vers elemzése –

Benjámín László költészetének azt a szakaszát, amihez az 1960-as keltezésű *Rözsélang* tartozik, eszmei-erkölcsi válságával szokták jellemezni. Az ötvenes évek társadalmi tanulságai, döbbenetei idézték elő a válságot, de 57 után még gyötrőbbé mélyítette egy hallgatólagos száműzetés sanda ítélete, amely még évekig távol tartotta az irodalmi közélettől, megjelenéstől. A válságos periódus a 61-es folyóiratközlésekkel (Új Írás, Kortárs), majd 62-ben az *Ötödik évszak* c. új kötettel zárult le. Ez a kötet tartalmazta a *Rözsélang*-ot, miután a Kortárs 1961. májusi számában már napvilágot látott (a *Széljegyzetek* és az *Arany János*hoz társaságában). Az *Ötödik évszak* értéksztintjét a versek közül okkal legismertebbé vált *Vérző zászlók alatt* jelzi (meg a szintén gyakran említett *Töredék*, *Mi van a Hold túlsó felén*, *Középkor*). Nagy szocialista líra bontakozott ki itt; az ötvenes években voltak már előzményei, folytatódott is a későbbi hatvanas években, de itt teljesedett először egységes, magas költészetté. Kiss Ferenc írta e kötetről (meg a 64-es *Világ füstjéről*), hogy „az ember gazdagabb, a szocializmus emberibb és tisztább lett e versek által”. Benjámín „megszolgált illetékességet” szerzett „boldogtalan kételyeinkkel” vívódva, miközben mint személyes élményt, ügyét, feladatát tisztázta a szocializmus emberi és társadalmi képét, tévedéseit és távlatait. Költészetének ekkor lett mélyen megkülönböztető és kiemelő sajátja a történetiségnek a személyességen keresztül vezetett és esztétikai szinten kisugárzott, forró jelenléte. A *Rözsélang* is ezt mutatja egy világélmény lírai reprezentációjával.

A verset többen említik, akik Benjámínnek a nagy válságból kiforrott verseiről írnak. Említik mint szép, sőt „gyönyörű” alkotást, a megoldás felé mutató élmény-állomást (Simon Zoltán), mint a külső és belső világ érzéki egységű festésének ritka értékét (Tamás Attila). A Benjámín-kismonográfia (Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1972.) szerzője, Simon Zoltán szorosan a válsághelyzet feloldásában betöltött funkciója szerint ítéli meg: „... miközben keresi a törvényt, rendet terem, s kivív magának egy darab bizonyosságot... A belső béke kialakításának újabb fázisa ez, ... közvetlen helyzetétől elvonatkoztatva, a politikai kérdéseket, az egyéni sérelmeket mintegy megkerülve. Persze a konkrét léthelyzettől még így sem független ez a gondolkör, mert érezhetően a magány terméke, s éppen ezt a magányt próbálja a költő értelemmel megtölteni úgy, hogy a természet egészébe, a történelem végtelen folyamába helyezi önmagát.” (I. m. 120–21. o.) A költői teljesítmény elismerése tartalmaz némi fenntartást is, minthogy a költő konkrét helyzetét „megkerülve”, csak egy elvonatkoztatott élményben talál azonosulást a közösséggel, bár ennek épp a konkrét helyzettel, a „száműzöttség” magányával adja magyarázatát. A versbeli lírai totalitás megvalósulására nem utal, a verset termő élményt csak élettrajzi oldalról vizsgálja. Tamás Attila ellenkezően, a konkrét és általános magas szintézisére utal a kifejezőmód oldaláról: „A *Rözsélang* sugallja viszont talán a legbensőségesebb eszközökkel ezt az élményt: a lét egyetemes törvényeinek átélését. Erre a bensőségességre, erre az eleven, színes külvilágfestésre kell fölfigyelnünk...” (Irodalom és emberi teljesség, Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1973. 80. o.) Az említett okból viszont kicsit kivételnek tartja a verset, mivel Benjámín költészetében – véleménye szerint – a súlyos társadalmi mondanivalónak és a „festés” elevenségének ez a találkozási „ritka érték”. Talán Kiss Ferenc fogalmazása a legtalálóbb, mikor a *Rözsélang*-ról írja: „A létezés törvényeinek átérzése és megértése, az élet hatalmasságának érzékletes láto-

mása a különállás erődjének feladására, megrendült azonosulásra, az életkezdés áhítatos és meghitt mozdulatára indítja itt a költőt.” (Művek közléről, Magvető Kiadó. Bp. 1972. 124. o.) Az „áhitatos és meghitt”, meg a „legbensőségesebb” jelzők egyaránt mutatják, hogy az említett kritikusok a vers legmegragadóbb sajátosságának a konkrét élmény lírai teljességét, átélésnek és az átéltek költői objektivációjának maradéktalan, tüzes egységét tartják. Okkal.

Benjámin László költészetében közismerten uralkodnak a társadalom, a történelem, sőt az emberiség közös problémáitól indított élmények. A *Röszeláng*-ban a legszélesebb emberiségélmény kap kifejezést: az emberi létezés történelmi folytonosságának, az egyén és a hatalmas közösség, a ma élő és a hajdanvoltak azonosulásának mélyrétegeibe vet világosságot. A vers szívében (6. versszak) az átélés pillanata és a benne tudatossá tisztult felismerés egy dobbanással mozdul:

Érző anyag – elmúltból eljövőbe
jó vezeték –
kitárt karokkal állok ott, s ömölve
zúg rajtam át a lét,
s testemnek egy paránya agyvelőmre
vetíti emlékezetét.

A következő két, szorosan csatlakozó versszakban az egyéni „vezeték”-szerep törvényszerűsége fogalmazódik: létünk a maga végességében közvetíti az emberi lét folytonosságát, biológiailag és történelmiségében. Az „érező anyag” és az „ömölve / zúg rajtam át a lét” közvetlenül a biológiai folyamatra utal, ám a versnek ezen a pontján (egy történelmi látomás után, illetve: annak keretében) föltétlenül ráértjük már az utódnak az ősökre vonatkozó „emlékezetét”, történelmi tudatát is, ahogy a vers nyomban kimondja: „testemnek egy paránya agyvelőmre / vetíti emlékezetét”. A „testemnek egy paránya” először az öröklődés biológiai hordozójára irányítja figyelmünket, de ha tudatmozgást vált ki – „agyvelőmre / vetíti emlékezetét” –, akkor nemcsak biológiai örökséget, hanem a múlt tudatát, a történetiséget is közvetíti. Ebben a fontos eszmei mozzanatban a vers érintkezni látszik egy nagy rokonverssel, *A Dunánál*-al; az ember biológiai és történelmi meghatározottságának, az öröklődés lét- és tudatsíkon való megjelenésének elválaszthatatlanságát sugallva. Az ősök és utódok többsikü összeköttetése József Attila versében nemcsak az idő egyetlen irányában érvényes, hanem oda-vissza. Hasonló jelentésű itt az „állok ott” megjelölés; az *ott* ugyanis az én-nek (egyénnek) a múltakban való ott-létét, jelenlétét nyomatékolja, ami az elődökkel való biológiai és tudati-emlékezeti összekötöttség révén értendő. A történelmi látomás – mint látni fogjuk – ezt teljesen egyértelművé teszi, hasonlóan ahhoz, ahogy József Attila mutatta be az egyed és a nem kapcsolatrendszerét. – A *Röszeláng* vizsgált részletében (6–7–8. strófák) azonban egy sajátos viszony is előtérbe kerül; a törvénynek és az egyéni ember magatartásának, a „Voltam, leszek” létszerű lehetőségének és a magát „öröknek tudva” élő ember így vagy úgy önámításának *oppozíciója*. A törvény ennyi: „Voltam, leszek: más korban, más csoportban / más keverék” – ami magában foglalja a létfolytonosság kimondását, amennyiben az ember része az emberiség-folyamnak, de magában foglalja az egyéni én, „a kezdet és a vég” közé szorított egyéni élet végességének kimondását is. Hiszen „leszek” amennyiben „más” leszek, aminthogy voltam is „más”. (Ami közel sem azonos a csak látszólag hasonló József Attila-i gondolattal: „A világ vagyok – minden, ami volt, van.”) E törvénnyel szemben igazán csak „játék” az „egy-testnyi csillagrendszer” örökkévalóságát vágyani, akarni, kutatni. Mert „más a törvény” – tér vissza ismét a következő strófa kezdetén, s a „más” negyedszeri megismétlése ugyancsak kiemeli, hogy tévút minden cselfogás: a könnyes panasz, a semmibevevő hányavetiség, ami az élet végességén próbál kifogni. Az ismétlődés megerősít, a folytatás azonban a 7. és 8. versszakokban más-más irányba tartanak. Míg a 7. szakaszban az *érvényes törvény* kimondása után a vele opponáló, hamis emberi próbál-

kozásokra irányította figyelmünket a költő, – most (a 8. strófában) csupán sommásan jelzi ismét e szembekeverülést, de az *érvényes magatartás* kifejezésébe emelkedik a dinamikus gondolatsor. S ezzel teljesedik ki. A személyes tudat tiltakozása semmit nem vesz vissza „a mindenség... rendjé”-nek nyugalmaiból és hatalmas valóságából, ám olyan hiteles feszültséget teremt meg, ami nagyszerűen emeli fel aztán a főhajtás gesztusában ábrázolt elfogadás „boldog” lehetőségét, a törvényszerűvel való azonosulást. A „hatalmas élet” győzelme – személyes győzelem; ha az ember legvalóságosabb élethelyzetében elfogadja, hogy „az ítélet / joga nem az enyém”. A *Rözsélang* idején született *Széljegyzetek*-ben írta Benjámin:

A rendet keresem én, a szabályt, amely az egy-embernyi lét
kerekeit forgatja csakúgy, mint a mozgás egyetemét.

E rend és szabály feltalálása megy végbe a *Rözsélang*-ban, miközben az egyes szám első személytől („állok ott”, „zúg rajtam át”, „testemnek”, „agyvelőmre”) az általános alanyú („Boldog, kibén...”, „fejét lehajtja”) törvényformába fordul át a fogalmazás. A személyesből az általánosba emelkedésnek ez a módja egy gondolati-érzelmi küzdés lépcsőin, nem ritka Benjáminnál, kivált ebben az időszakban (klaszszikus példája a *Vérző zászlók alatt*). Az így emelkedő gondolatsor azonban nem lesz elvont deklaráció, s nem csupán az én-ből történt kiindulás miatt. Azért is, mert – mint láttuk – valóságos, személyes küzdelem árán oldódik fel a probléma, és azért is, mert a gondolati igazságot dajkáló képzetgazdag keret különös, konkrét személyességgel hatja át ebben a versben az elvontan törvényszerűt. A már kiemelt, három versszaknyi absztrakció-szövedék egy roppant összetett, „sugallatos” képrendszerbe transzponált, egyszeri élmény magva.

A vers egy konkrét helyzet, reális tér- és időpillanat ábrázolásával indul, ami aztán a költemény végén, az utolsó előtti strófában szó szerint, keretszerűen visszatér. Igaz, az elől álló helyzetkép valamivel tovább is lép, a visszatérő meg nem zárja le a verset, a legutolsó sorok még bővítik a helyzetképet.

Az objektív helyzetnek, amiből a vers fölszárnnyal, két szembevetőnően fontos eleme: a csillagfényes, nyári *este* és a szabadban lobogó *rözsétűz*. Utóbbi fontosságát jelzi, hogy a költő a „láng” szinonimájával a cimbe emelte (s mint látni fogjuk: szimbólummá növelte), ezenkívül pillanatnyi személyes helyzetéhez – a szalonnasütés eseményéhez – nélkülözhetetlenül hozzátartozik. Arról, hogy a tűz a szalonnasütés miatt ég, csak a befejezőkor értesülünk, és ennek a mozzanatnak ott kétféle jelentésértéke van; egyik azonban föltétlenül az objektív pillanat ábrázolásához kapcsolja. Az esti időpontot a legelső szavak meghatározzák, majd a csillagképek, fények felszíkraztatása tündöklővé festi az est sötétjét. Fontos itt a kontúrokat felbontó, a formákat sejtelemmé foszlato sötét, ami mégsem áthatolhatatlan feketeség, halvány csillagderengéstől végtelen. A nyári esték szépségének hagyományos rekvizitumáról, a Holdról nem esik szó, föltehetően azért, mert a költő a konkrét helyzet uralkodó fényforrására, a tűzre kívánja irányítani a figyelmet. Illetve: nem az éjszaka, nem a tűz önmagában levő esztétikumára, hanem együttes *hatásukra*. Mindkét jelenség – s általában: együtt – közismerten képzeletindító és inspiratív. Szemlélőjüket eloldják a reális tér- és időközöttségektől, távoli és szokatlan képzeteket vonzanak, olyan érzékenységeket indítanak, melyek nappali világításban meg sem rebbennek. Bizonyosság rá a világirodalom egész éjszaka-költészete, de gondoljunk pl. a *Toldi* előhangjának múltat idéző, pásztortüzes, őszi éjszakájára. A motívumegyezés felidézi Kiss József versét is, melyben a „rözsélang” a *Tüzek* egyike, a költészetre indító („Hol tréfa és dal önként megerem”, „Recsegő gallytól, pattogó szilánktól / Lestem el egykor a dal ütemét...”) De irodalmi példák nélkül is köztudott, hogy a lángok nézése valami képzeleti megragadottságot vált ki, meg hogy az esték, kivált a nyári esték elmosás, felbontják körülöttünk a napvilágon változatlan körvonalakat. Egy fa, egy bokor, egy fényfolt – minden lehet; a világ tágabb és világosabb, mint máskor. Adatok sokasága bizonyítja, hogy az ősi közösségi élet

meghitt, megbékéltető eseményei rendszerint esti tábortüzek, pásztortüzek körül zajlottak. Benjámin maga az 55-ben írt *Önéletrajzi részlet*-ét így kezdi:

Mily szépek a felhőtlen éjszakák!
A szem a végtelen sötétbe réved,
egyetlen pillantással fogja át
a milliárd fényévnnyi messzeséget.
Csillagok néznek rám, én visszanézek,
a fél Mindenség homlokomra süt,
és hunyorogva csábit, hogy beszéljek
oly dolgokról, melyeknek nincs nevük.

A *Rözsélang* előhangjául is állhatnának ezek a sorok. Ugyanez az élmény kiindulása, majd kipattan belőle olyan dolgok elmondása, melyeknek komplexitásukban szinte „nincs nevük”. Igen hasonlóan a *Rözsélang* szomszédságában álló *Úrhajós*-ban is az éjszaka az, mely „Kimozdítja helyéből a szobámat...”

A nyáresti pillanat rajza költői képek sorából épül; teljességgel illik rájuk Almási Miklós jelzője, hogy ti. „sugallatosak”. Metaforikus és hasonlati megszemélyesítések sorozata az egész 1. strófa: sugárzó, titokteli nyáresti kép, ami még folytatódik a 2. versszak elején álló gazdag metaforában: „A csillagfényben úszott egy vitorla, / fáradt madár; / azt néztem –”. Az úszó vitorla (topográfia) a Balatonra utal, akár később az „E parton álltam...” meg a „vonja a hálót”) és a fáradt madár között világos mozgásbeli egyezésem alapuló átvitel jön létre, ami különösen sejtelmessé akkor válik, mikor a következő kijelentésnél („azt néztem –”) a mozgást kétfelől minősítő, festő elemek jelentéseredménye ráértődik a költői élmény elmozdulására. Itt úszik át – akár a távolba vésző vitorlás, akár a fészkére megtérő madár – az élmény abba a látomásba, amit a költő az éjszaka képeiben, a tűz képeiben látni kezd: a történelmi emlékezet valóságot elborító jeleneteibe. Eleinte egy ősi – népvándorláskori, honfoglaló – néptörzs életének napi eseményei tűnnek föl „mintha nem is este volna”. A költő azonban csak pillanatig elégszik meg azzal, hogy szemlélője legyen a történelmi emberiség, lehetséges elődök életének; nyomban a ma élő ember, önmaga velük való azonosságát is átéli, megteremti. Nem is tehetné megragadóbban, mint az atavisztikus emlékezés *déja vu*-je révén: „– s megvillant előttem: / Már jártam itt!” A villámfény lobban oly váratlan erővel és tisztasággal, mint a ráismerés a *déja vu* pillanatában; összeforrasztja, azonosítja az időben távoli egyént a hajdanvoltakkal, a közösségi múlttal. Már ő maga is részt vesz a törzs életében: „E parton álltam, míg nyüzsgötte törzsem / fölverte sátrait...” Tanúja, részese a letáborozásnak, örökösnek, majd az „Észak felől” özönlő ellenséggel vívott gyilkos tusának. – A versnek ezen a pontján (a 4. versszak végén) ismét fölsejlik egy József Attila-i allúzió. Benjámin nem részletezi az utód számára kedves, vállalt meg elvetett hagyományok mégiscsak-együttes öröklését, miként József Attila tette („Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa / török, tatár, tót, román kavarog / e szivben...”), de szavaiban implicite ez is benne foglaltatik: „– s elhorgi majd a többi / az, akit ölnek, s aki öl”. Vagyis: együtt hagyományozzák harcukat, történetüket, önmagukat az utódokra. Van azonban ennek egy személyesebb jelentése is, ha felidézzük mellette a *Vérző zászlók* rokonhangját: „Vádloznak és ügyésznek / és tanúnak álltam én / a perben...” Ami persze a történelmi jelentést erősíti.

Amikor a konkrét élethelyzetben, a szemlélődő, átélő költő szubjektumán keresztül áttűnnek, megjelennek az ősi múlt képei, a vers természetszerűen áttér egy másik idősíkra: a volt-ra. Ám nem marad az egyszerű múltnál; a múlt átélte látomása attól lesz torokszorítóan elevenné, hogy a veszély, a harc eseményeit már az átképzésem jelen idejében ábrázolja, majd innen („És látom...”) terjeszti ki élményét a történelem egész idejére, míg az hozzánk, a verskezdő jelenhez ér. Mivel az időkategória sohasem független a tértől, igen jellemző, hogy az időbeli kiterjesztés ellentétes térirányokat kijelölő metonimikus kapcsolatok és velük szorosan együttmozgó, ellenté-

tes életesemények szövedékével történik. (5. szakasz.) „... aki északon halálos / sebet kapott”, csak akkor vonhatja „déli” a hálót vagy törheti a parlagot, ha nem a személyük azonos, hanem egy idő- és térbeli folytonosságban testet öltő lényegük: nembeliségük. A metonimikus kapcsolatok színekdochékkal erősítve ábrázolják az ősök és utódok szüntelen egységét. Annak „aki északon halálos / sebet kapott” utóda az, aki „déli, vonja a hálót / tör a parlagot”, hasonlóképpen az őrszem, „aki a dombon riadót kiáltott” elődje lehetett annak, aki „nádsípján könnyed dalba fog”. Az „annak”, „aki” általános alanyok egyedet, részt jelölnek ki az egész emberi nem jelentésén belül. A látószög, ahonnan ez is, az is látható és értékelhető – magáé a történelemé. Az idő és tér kerete tovább nem tágható, betölti a történelmet. A vers már csak az átéltek gondolati összegezése irányában emelkedhet tovább, a törvényszerűség felismeréséhez. Ez következik. Az idetartozó részről már szoltunk korábban, azonban csak most állíthatjuk róla bizonyítottan, hogy ez a rész a történelmi látomásra, a történelem átélésére épül. Döntően ez igazolja, hogy a versben korántsem csupán a biológiai létfolytonosság, ez a legáltalánosabb léttörvény manifesztálódik, ám ennél még nagyobb erővel a történelmi létezésé. – A történelmi szemlélet érvényesül abban is, hogy a költő a hajdaniak életét „látva” a napi munka és a harc mozzanatait még értékelés nélkül jeleníti meg; viszont ahogy látomása a történelmi idő egészét kitölti, bizonyos különbségtétellel a fejlődés irányát sugalmazza. Az előbb éltek élete inkább a harc jegyében áll („északon” és a „dombon”), utódaikét „déli” a termelő munka („vonja a hálót, / tör a parlagot”) és a művészetet szülő, szemlélődő nyugalom („nádsípján könnyed dalba fog”) mozzanatai jelölik. Ez utóbbiak állnak a költőnek „szívem fölül”, amit a nagy egészen belüli finom megszorításnak, csendes ősválasztásnak is érthetünk.

A kitágult történelmi látomásból az egyén „vezeték”-szerepének és a „hatalmas élet” örök rendjének belátásához, elfogadásához vezet a vers. Élménynek és gondolatnak e legszélesebb hullámát aztán visszacsatolja a költő a kiinduláshoz, ismét felidézi a konkrét helyzetet, időt (9. strófa). A rőzselángos nyári este így a történelmi látomáson keresztül az emberiségélmény foglalatává válik kettős jelentéssel. Egyrészt azt közli velünk, hogy az időben és térben hatalmas arányú történelemélmény az objektív időben nem mérhetően, a képzeletsebesség mértékrendjében zajlott le, közben az objektív idő még nem mozdult el, a pillanat ugyanaz. Az elmondás szekventáltsága csupán a nyelvi közlés kényszere, a lírai élmény időben nem tagolható egész. (Ez persze minden lírai élményre érvényes, de ritka eset, hogy maga ezen tény is ábrázolódjék, mint itt.) A keretpillanat másik jelentése azt sugározza, hogy a napi valóság helyzetei hozzák számunkra a nagy igazságok felismerését; az élet nem ünnepi alkalmakkor tárja föl mélységeit és magasságait, a legjelentéktelenebb pillanatok is nyújthatják a teljességet, mert:

Rejtegették és mutogatták a formák
a lényegét –

Éppen a teljesség kívánja meg a záró strófában, a 9. strófa végén álló kettőspont után, a messze hangzó beteljesítést, a *coda*-szerű összefoglalást. A fenti két kezdősor tudatosítja azt, ami addig történt; a „formák” valóban mindig hordozzák is, rejtegetik a lényegét, amit meglátni bennük – a legsajátosabb emberi létfeladat. A *Mi van a Hold*...-ban az ember „lények fölötti lény” minőségét éppen „A minden dolgok felszínén keresztül nézők” „végezték el”. – Ezután a költőben az átéltek, a felismert lényeg hatására bekövetkezett azonosulás, vállalás, belső állapotváltás kifejezését sodorja elő egy megrendítően szép, komplex kép:

Majd köpenyként rámterítette sorsát
a pihenő sereg...

Visszautalás ez a történelmi látomás élő közösségére, mely – itt már tudjuk – elsősorban a dolgozó, alkotó nép serege. Az ő örökségük visszavonhatatlan vállalása sugárzik a hasonlattal erősített („köpenyként”) táguláson metaforában („köpenyként rámerítette sorsát”). A sereg történelmi sorsa a köznapi tárgy sajátosságaival – melegít, véd, beborít – felruházottan veszi maradéktalanul birtokba a költőt. A sereg jelzője („pihenő”) is kettős értékű: értjük úgy is, hogy e tájon pihentek el, haltak meg, s úgy is, hogy sátraikat fölverve pihentek el éjszakára, köpenyt borítva magukra, mikor „Már megborzongatta... a fákat / az esti hűs.” A vers konkrét és történelmi tere, ideje ebben a pillanatban felbonthatatlanul összeér, összeszővődik, ami a legvégül említett életmozzanat révén még tisztábbá válik. A „pihenő sereg” jelenvalóságát átélő költő önmagát ábrázolja így: „...nyársra tűztem én is a szalonnát / piritottam a kenyeret”. A szinte profán cselekvés egyrészt teljes visszatérést jelent a *most* valóságába, a szalonnasütés eseményéhez; másrészt további jelenlétet a *múltban* (vagy annak jelenvalóságát éppen?!), részvételt a sereg életében. A röszeláng *itt és most*, de *ott és akkor* is lógog. Csakis e befejezéssel lesz teljes az objektív élethelyzet képe (kapunk pl. magyarázatot a röszeláng praktikus céljára), s az ekkor válik a költői élmény szintetizáló, minden fogalmi kifejtést elkerülő közvetítőjévé; arról beszél, hogy az emberiség örök sorsát csak a magunk egyetlen, konkrét életében élhetjük.

Feltűnő, hogy a szalonnasütés mindig társas jelenetnek a versben a költő az egyetlen szereplője. A többiekre csak a „Lábunk előtt...” utal, de elnyeli őket a homály, mely az egyén és a történelmi emberiség viszonyának jelképeivel népesíti be a röszelángos pillanatot. (Ezért nem minősíthető a jelenet életképnek.) A költő versbeli magányossága azonban akkor kapja meg teljes magyarázatát, ha – mint Simon Zoltán – Benjámint akkori elszigetelt helyzetével hozzuk összefüggésbe a költeményt, mely „a magány terméke, s éppen ezt a magányt próbálja a költő értelemmel megtölteni...” A magány-helyzet szubjektív feloldásában kulcsfontosságú az én-nek és az emberiségnek, illetve az emberiség történeti folyamának objektív összefüggéseit megtalálni és elfogadni,

*

A Benjámint költészetét – e verset is – találóan értékelő Kiss Ferenc írja, hogy „Benjámint képfantáziája napjaink normáihoz mérten feltűnőnek éppen nem mondható”, ami valószínűleg igaz – mennyiségi értelemben. A benjámini „képfantáziának” minőségileg azonban igazabb értékelését véljük kihallani Almási Miklós szavaiból, aki a költő annyit emlegetett egyszerűségét gyakran „cselvetésnek”, „álruhának” látja. (Ellipszis, Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1967. 243.) „E réteg mögött a legelvontabb etikai-filozófiai viszonylatok szoronganak, néha egy hétköznapi jelzőkapcsolatban” – írja, majd: „Benjáminnál a kép, a szimbólum – transzcendens: észrevétlenül siklik önmagán túlra, nő foglalatává korunk nagy közkérdéseinek”. Példa az előbbi „jelzőkapcsolat”-ra a *Mi van a Hold túlsó felén* „túlsó felén” szerkezete, utóbbiakra példavers az *Úrhajós*. Nem véletlen, hogy az *Ötödik évszázban* a *Röszeláng* e két említett vers után áll; s amit Almási Miklós rájuk hivatkozva, de általánosabb igénnyel megállapít, szorosan érvényes a *Röszeláng*-ra is. Annál inkább, mert e vers fölépítését, dinamikáját a képek impulziója vezérli.

A szövegelemzés során többször utaltunk már a képi megvalósulás mozzanataira, szükséges azonban néhányat közelebbről is szemügyre vennünk. Mindenekelőtt a vers uralkodó költői képét, a *röszelángot*, mely valódi „*transzcendens szimbólum*”. Tökéletes egységbe foglalja a vers élménykörét, mivel a maga köznapi jelenségének, fényének világa magátólértető-dő-természetesen világít meg korokat és nemzedékeket; gondolatiróptető esték, érzékeny megnyugvásos örökségét, velük az emberfolyam összetartozásának hagyományait és tudattalan kromoszómák törvényét lobogtatja föl. A tagolatlan élmény szuggesztivitása benne értelmesen és izgatón tárgyiasul. A tűz és láng motívuma Benjáminnál igen gyakran mint tűz-

vész, „pokol-tüze-verses”, „űri máglya” jelenik meg, tehát pusztító erőként, ami a rözséláng lényegével opponál. Am fölfénylik „égi léng”-ként is mint Prometheus tüze (A *halandó Prometheus* – e vers kontextusában is közeli rokonságot jelez a *Rözséláng*-gal) a metaforikus sötétséget oszlató „...tűz a világnyi sötétben” (Sziklarajzok). Egészen világos, hogy a rözsétűz a legősibb emberi láng, a prometheuszi, mely a barlangok éjjelét, a lélek, a tudás, a magány árnyait űzi el. Egyik legősibb mítoszi szimbólum elevenedik hát meg benne; megjelenése a mai életben éppúgy nem szorul indokolásra, mint egy ősbibb világban, viszont jelentésére évezredek hagyománya tapad, így dinamikus asszociációk áramát indítja meg. A vers fényforrásaként a legadekvátábban forrasztja össze a mát a régmúlttal, a konkrét helyzetet a látomással, a múlt megértésével. Nyilvánvalóan meghatározó szerepe van a vers szerkezetében: közrefogja, átvilágítja és manifestálja a közlendőket. – Elsődleges jelentése szerint a nyári éjszakában lobog, ami – már utaltunk rá – a képi festésben oly varázslatos, átalakulásokra és áttételekre kész foglalatot teremt, hogy szintén „észrevétlenül siklik önmagán túlra”, a képzelettől életrekelte *látomás*-ba. Ennek életszerűsége a *déjà vu* felvillanásában hatalmasan fölfokozódik, de a *déjà vu* szerepe nem merül ki ennyiben, a történelmi látomás hitelességét is szolgálja. Ugyanis a „Már jártam itt!” pillanata szorosan kapcsolódik a 6. strófában álló, lét-tudat egységet megelevenítő képpel: „...testemnek egy paránya agyvelőmre / vetíti emlékezetét”. Utóbbi magyarázat az előbbire, egyidejűleg pedig a létezés tudatában, az emlékezetben összeköti az egyént az emberi nemmel. Hasonló belső, képi kapcsolatot találtunk a befejezés „köpenyként rámerítette sorsát / a pihenő sereg” képkomplexuma és ennek a vers korábbi pontjára („... törzsem / fölverte sátrait...”) történő visszautalásában. Az időben való oda- és visszautalások, a jelen és múlt objektív törvények szerinti összeköttetésének szüntelenül erősödő rendszere a vers egészére jellemző, s mindenekelőtt a képi eszközök révén jelenik meg. Talán nem elcsúszott – éppen itt – Benjámín képalkotásának egyik jellegzetességét látni abban, hogy látszólag egyszerű, ismert, a szokott viszonylatoknak megfelelő konkrétságokba úgy tudja mélyebb, távolibb, sejtethető rétegek többhullámú tartalmait gyűrűztetni, hogy mindenféle misztikumot és misztifikációt elkerül, sőt eloszlat. Egy olyan ködös, beleérzésekkel, homályos feltevésekkel terhelt létmozzanatot, amilyen az atavisztikus emlékezet, a kifejezés képnélve ellenállhatatlanul tisztán, mégsem szimplán racionalizáltan, a maga ellentmondásosságában világít meg ebben a versben. (Véges élet és végtelen lét, egyéni emlékezet és a történelmi tudat emlékezete között ugyanis nem 2x2 evidenciájú az összefüggés, de nem is titokszerű; Benjámín anélkül, hogy leegyszerűsítene, megragadjja e dinamikus viszonyrendszer „trendvonalait”.) Almási Miklós mondja (ugyan egy másik Benjámín-vers képeiről), hogy „meghagyja... a kép(nek) szabad „kitöltési lehetőségét”, olyan konkrét asszociációkat keltve-parancsolva, melyekről a vers maga – közvetlen – nem szól.” (I. m. 263.) Ezeket a képeket nem azért kell – lehet – hosszasan értelmezni, boncolgatni, mert önkényesek, mert közlésértük homályos, de mert jelentésben olyan gazdagok. S mert szinte kifogyhatatlanul, egyre újabb asszociációkat keltenek-parancsolnak elő. Pl. azt is, hogy az önmagába visszatérő szerkesztés, amit a képi ábrázolás hordoz, a központi élménynek a konkrét valóságban gyökerező voltát képezi le. A kaland, mit végigkísérünk a tudatmezőn, nem menekülés a múltba, a képek konklúziója szerint: a jelen, az aktuális egyén kiteljesítése.

A megformálás zárt egységét és belső tágasságát pompásan érvényesíti zenei-ritmikai síkon a strófányi ritmusegységek fölépítése, illetve a verselés oldott, mégis föl-fölerősödő időmértékének mozgékonyasága. Kosztolányi jól tudta, hogy „nemcsak szavakkal lehet közölni értelmet, de intuitive, ritmussal is”, amint itt megtaláljuk. A hatsoros strófák páratlan sorai tizenegy szótagosak, a közbülső páros sorok 4–6–8 szótagnyi terjedelművé növekednek. A hosszabb sorokban meglendülő gondolatot, képet többnyire enjambement-nal folytatják, nem ritkán le is zárják, de legalábbis részegységet alkotnak vele. Összetartozásuk ritmikailag is hangsúlyozódik.

A vers zenei alaphangzása: egy gyakran erősen oldott – a lábakat trocheusokkal vegyítő, anapestusokba (sőt más gyors lábakra is) átjátszó – jambusi lejtés. A kötetlen beszéd licenciái főként a páratlan sorokban gyakoriak, a párosokban tisztább időmérték érvényesül. Mivel az egymást követő páratlan és páros sorok kohéziója értelmileg erős, a vers zenéjében törvényszerűen a páros sorok metrikája uralkodik, ugyanis a sorvégeknek a magyar jambusi versben játszott, kitüntetett szerepét töltik be (lévén a párosok a páratlanok lezárói, mintegy „sorvégei”). A négyszótagos sorok ritmikáját teljesen a jambusi és choriambusi lábak adják, a hatszótagosokét szintén, bár itt már némi vegyülés is jelentkezik. A strófákat lezáró, nyolcszótagos sorok jambusi ereje változó, ám valamennyire föltétlenül megvan.

Az a tény, hogy a páros sorok terjedelmi növekedése együtt jár ritmusuk oldódásával, közelíti ezeket a sorokat a páratlanok ritmusélményéhez, s ily módon is sugallja a gondolatkör kiterjedését. Míg a 2. sorok rövid, tiszta leütései úgy hatnak, akár a tőba dobott kő, a 4. sorokban a gyűrűző hullámok már lágyabb ívűek, a 6. sorokban meg az alapközegbe simulnak bele. – A rímkapcsolatok ebbe a ritmusszerkezetbe enyhe ellentétet visznek: ugyanis a páratlan sorokat egymással, s a párosokat is – keresztrímek kötik össze (*ababab*), ami a páratlan-páros sorok szervi-ritmikai egységét finoman megzökkenti, áthágja, de nem változtat azon, hogy a párosok azonos rímei – a legigényesebb és erőteljesebb rímek! – e ritmikailag erős sorok végén szorosabb összetartozást sugallnak, mint a lazább zeneiségű páratlanok között. S bár a páratlanok rímei tk. keresztezik az alapvető ritmus-egységet, fel nem bontják, csupán útját állják a hullámváz monotonijának.

A rendkívül tudatos szerkesztésszerűség – ami Benjáminnál csöppet sem ritka – e versben többsikű szuggesztivitással érvényesül, amire föltétlenül föl kell figyel-nünk, akár a Tamás Attila által kiemelt „bensőségesség”, „színes külvilágfestés” és súlyos mondanivaló egységére.

*

A vers *tágulósos* felépítésében, amit a gondolativ, majd a képrendszer és -szerkezet, különösképp a központi szimbólum elemzésekor megállapíthattunk, s ami a szövekszerkezet zenei síkján is érvényesül – mesteri ambivalencia lappang. A szigorúan zárt konstrukció egy szinte parttalanul tágas társadalmi élmény személyes inspirációit, a tagolatlan élményegész értelmi teljességét valósítja meg. Úgy zárul önmagába, hogy emberi, történeti végtelent befogadóvá tágítja „a lélek pillanatát”.

AVANTGARDE ÚJÍTÁS ÉS RÉGI MAGYAR HAGYOMÁNY BENJÁMIN LÁSZLÓ KÖLTÉSZETÉBEN

Benjámín László költészete a magyar líra közéleti hagyományainak évszázados rendjébe illeszkedik. Együtt lélegzik a történelemmel, híven követi a nemzeti lét eseményeit. Benjámín különösen éber érzékkel figyeli a közösség sorsát, erkölcsi állapotának, önbizalmának és közérzetének alakulását. Költői útja valójában ennek a figyelemnek és a nyomában születő tapasztalatnak a rendjében is leírható. Költészete azt mutatja be, hogy az alkotó személyiség miként gazdaggott vagy sérült meg a történelem változásai nyomán. Az ihlet és a belső egyensúly a változó idő ritmusát utánozza; vállalkozásokra serken, válságokba merül, vagy újjáépül, aszerint, hogy mire készíti a történelmi lét hullámmozgása, süllyedése és emelkedése.

A történelmet követi ez a költészet, anélkül azonban, hogy ki lenne szolgáltató a változások veszélyeinek. Benjámín életműve nem pusztán költői rezonátor, amely hangulatváltásokkal felel a közélet eseményeire. Verseit figyelve nemcsak azt vesszük észre, hogy a közösségi sors fordulatai miként töltik el bizalommal vagy ejtik kétségbe. A történelem fölé emelkedő embert is megismerjük. Azt, aki irányítani akarja sorsát, szembe tud szegülni a változó idővel, állandóan ellenőrizi eszményeit és a valósághoz igazítja őket, anélkül, hogy feladná vállalkozásainak történelmi távlatát. Egyre biztosabb költőszerep kialakulásának tanúi vagyunk. Benjámín küzdelmei elvekben fogalmazott, időtálló költői magatartást eredményeznek. A harcokat és a belső viharokat, a vergődést és az újrakezdést a számvetés biztonsága és az ítélkezés morálja váltja fel. Benjámín költészete mind feljebb emelkedik, ismétlődő küzdelmei, sikerei és vereségei után nyugalmi helyzetbe kerül. A történelemmel együtt alakuló, a közélet változásait formáiban is tükröző és kifejező költői ihlet és a történelem heves mozgásától független belső biztonság egyszerre jellemezheti költészetét.

Változás és állandóság játéka hatja át költői stílusát. A formának lényegi szerep jutott az ő költészetében is, noha róla szólván nem formáit szokták vizsgálni, inkább „életfilozófiáját”, közéleti állásfoglalásait. A forma jelzi, hogy a valóság és a költői személyiség, a történelem és az ember viszonya miként alakult. A forma tanúsítja ennek a viszonnak a drámai fejleményeit, a személyiség válságba kerülését, vagy a válság leküzdésére tett erőfeszítéseket. A forma, a költői stílus közegében létrejött változások árulják el, hogy a személyiség belső világában milyen folyamatok zajlanak. Ebben a tekintetben a formának *jelentése* van, ha tetszik, „tartalmi” szerepe. Legalább olyan hitelesen beszél a költő világképének és közérzetének alakulásáról, mint a közvetlen nyilatkozatok, a versben is kifejezésre jutó vallomások és meghatározások.

Benjámín László költői stílusának van egy állandó, meghatározó jellegű tulajdonsága. Az a lírai nyelv, amely érthetően, tisztán, kötött formákban beszél. Ez a stílus a valóságot akarja megközelíteni, leíró és elbeszélő jellegű versekben ölt alakot, illetve olyanokban, amelyek kevés áttétellel, egyenes beszédben, a köznyelvre utaló előadásban fogalmazzák meg a költő felismeréseit és érzelmeit. A közvetlen, egyenes beszéd eredményezi, hogy Benjámín költészete kerüli az összetett

képeket, a költői „metaforizmus” komplex stílusát. Szívesebben használ retorikai alakzatokat, amelyek közvetlenül az olvasóhoz fordulva fejezik ki gondolatait. Népszerű verse, a *Tavaszi Magyarországon* jó példája lehetne annak, hogy a leíró jellegű költeményt miként szövi át a retorikus kifejezés. (A retorikát természetesen nem abban az értelemben használom, ahogyan a fogalmi értékét csökkentő közbeszéd vagy irodalmi publicisztika. A retorikának nyelvi jelentése van, bizonyos nyelvi alakok és hagyományok természetét és használatát szabályozza, akár a poétika!) A *Tavaszi Magyarországon* leíró jellegű stílust használ, akár a klasszikus tájversek, Petőfi vagy Arany tájversei. A leírásokat azután időről időre, leghangúlyosabban a költemény zárószakaszában, retorikai jellegű felívelések, záradékok követik. A két stílusforma váltakozása szervezi meg a költemény belső rendjét, költői alakzatát.

Ezt a költői nyelvet, amelyet a fentiek nyomán akár „leíró-retorikai” stílusnak nevezhetünk, voltaképpen a tizenkilencedik század klasszikus költői hagyománya alakította ki. Mint említettük, Petőfi és Arany leíró költészete, amely a tájleírás, a környezetrajz klasszikus képi ábrázolását hozta létre. De a retorikai nyelv is tizenkilencedik századi eredetű, sőt azt kell mondanunk, hogy a klasszikusoknál, mint kifejezést, beszédet formáló módszer, még nagyobb szerepet kapott, mint később. Már csak azért is, mert a múlt században (pl. az iskolai oktatás következtében) jóval elevebb volt a klasszikus, közelebbről az antik retorikai hagyomány. A költő általában „orátor” is volt, nemcsak „poéta”, s a retorikának kiváló feladat jutott olyan költők munkásságában, mint Kölcsey, Vörösmarty és Petőfi, nem is említve a negyvennyolcas idők átlagosabb költészetét (Garayt, Czuczort, Sárosit stb.), amely nagyrészt retorikai formákra bízta a mondanivalót, a költői üzenetet.

A tizenkilencedik század örökségét a huszadik század szocialista költészetének „klasszicista” változata és irányzata egészítette ki. Ez a költészet, elsősorban József Attila költészete, az értelmes világ, a megszerkesztett rend hitében szölt közönségéhez; az avantgarde lázas áradását, parttalan metaforizmusát fegyelmezett közléssel, intellektuális fogalmazással váltotta fel. A köznapi élet erősen konkrét tapasztalati anyagát szívesen egészítette ki a marxista társadalomtudomány elvontabb okfejtéseivel és fogalmaival. József Attila költészetének erőterében alakult a harmincas évek második felének szocialista lírája, a többi között Kis Ferenc, Hollós Korvin Lajos, Zsigmond Ede, Lukács László, Forgács Antal és a „munkás-írók”, közöttük Benjámin László költészete. A József Attilára utaló stílusörökség a megszerkesztett értelmi rend és a fogalmi kifejezés igényével egészítette ki azt a stílust, amelyet Benjáminra a tizenkilencedik század leíró és retorikus jellegű közéleti lírája hagyott.

Ezek a hagyományok epikus: leíró, illetve elbeszélő formát és retorikus: érvelő, meggyőzni akaró költői hangot eredményeztek. Benjámin László közvetlenül szölt olvasójához, nem lehetett félreérteni, hogy költészetének akusztikai terébe törvényszerűen beletartozik az olvasó. Nem magányos beszéd, nem üres térben vagy kozmikus viszonyok között felhangzó vallomás ez a költészet, mindenképpen feltételezi a hallgatót vagy az olvasót. Már csak azért is, mert Benjámin verseinek eredendő módon közösségi jellege van; egy közösség, egy osztály, egy nép tapasztalatát fejezik ki, nevében beszélnek. A „munkásírók” közösségi jellegére annak idején Veres Péter figyelmeztetett. „Hogy miért írnak ma – olvassuk –, amikor sem karriert, sem üres babért nem remélhetnek? Azért, mert muszáj nekik. Azért, mert ki kell mondaniok, ami bennük van. S ha ez, ami bennük van, nem magánügy, nem egyéni siránkozás, hanem egy dolgos nagy osztály hangja, akkor csak mondják ki. Ne hallgassanak, mert aki elhallgat, arról kiderül, hogy nem igazi költő és nem igazi közösségi ember.”

Jól tudta ezt Benjámin is. Érezte, hogy a közösség megbízásából és a közösség számára munkálkodik. Költői stílusának alakulását nyilván befolyásolta, sőt meghatározta a közösségi szerep és igény. *Mindig másutt jobb* című prózaversé-

ben a felszabadulás után mintegy a közösségi költő ars poetikáját fogalmazta meg, midőn a közérthető nyelv követelményét állította saját költészete elé: „Csak egy nyelvet szeretnék én beszélni, de olyat, amit mindenki megért: a szabad emberi közösség nyelvét, mely az enyémnél vigabb s nehezebb, mely elveti magányos évek terhét, s törvény nélküli Törvényhez vezet. Én elvesztettem, hadd leljem meg ismét a tant, mely épít és átalakít, s lerázva a múltat, mint rossz rögeszmét, hadd jussak a szabad Torkolatig, hogy ott, ahonnan immár messze hallik, mond-hassam el haragos vagy szelid hangon – ahogyan a témához illik – a közösség roppant közhelyeit.” Ez az igény, belülről fakadóan, az alkotó személyiség természetét fejezve ki, hozta létre a közvetlen, érvelő költői stílust, az epikus-retorikus versalakot.

Az élőbeszéd és a klasszikus hagyomány erejével felhangzó költői nyelv Benjámín László szinte egész költői pályáján érvényben maradt. Olyan nyelvi forma keletkezett és funkcionált, amely nemcsak az ő költészetét hatotta át, hanem mintegy szocialista líránk „köznyelve” lett. Abban az értelemben, ahogyan Szabolcsi Bence határozta meg a „zenei köznyelv” fogalmát *A zenei köznyelv problémái* című tanulmányában, „Szorosabban fogalmazva – olvashatjuk –: zenei köznyelvnek nevezném azt a közhasználatú – tehát többé-kevésbé széles körben érthető – zene-stílust, azt a fludiumot, mely a nagy művet és a »középső«, átlagos, a »névtelen« műveket kortársakként, közös »jelrendszerben« egyesíti.” Ilyen közös jelrendszerben találkozott a felszabadulás után a magyar szocialista irodalom számos képviselőjének (Benjámín Lászlónak, Hollós Korvin Lajosnak, Kis Ferencnek, Földeák Jánosnak, Sipos Gyulának, Kónya Lajosnak, Tamási Lajosnak és másoknak) költészete. Ennek a „köznyelvnek” a kialakulása-kialakítása nagyrészt Benjámín László érdeme.

Igen tanulságos megnézni azt, hogy ez a „köznyelv” mikor törik meg, és milyen stílusformákkal egészül ki vagy cserél helyet. A költői „köznyelv” megtörésének ugyanis nyilván irodalomtörténeti magyarázata, illetve tanulsága van. A stílustörés vagy stílusváltás arra világít rá, hogy a költő és a körülötte élő társadalom viszonya megváltozott, a költő szereptudata áthangolódott, esetleg teljesen átalakult. Benjámín László költészetét is tanulságosan jellemzik azok a versek, illetve azok a költői korszakok, amelyek érezhető átalakulással jártak a stílus területén. Általában két irányban változott meg költészetének „köznyelvi” stílusa: az avantgarde és az archaizálás, pontosabban a magyar avantgarde újítása és a régi magyar költészet hagyománya felé. Mindkét átalakulásnak, stílusváltásnak fontos tanulsága lehet, mivel mindkettő az alkotó személyiség alakulására: belső válságára és újjáépülésére világít rá, mintegy a költői nyelv és forma körülményei között.

A felszabadulás után a költői „köznyelv” dokumentumai között tűnt fel néhány avantgarde-jellegű költemény. Így az *Erdei dal*, az *Ars poetica* és az *Énekek éneke*. Mindhárom hangsúlyos vers, a korszak (1945–1947) lényegét megragadó költemények közé tartozik. Az *Énekek éneke* a szerelmi érzés szenvedélyét zengi, az *Erdei dal* a költő közösségi elhelyezkedését és elkötelezettségét mutatja be:

Így szólnék a favágókhoz:

*Egyetek és igyatok a pénzért, amit elvettem a
gazdagoktól, lakjatok jól ti szegények, s a
maradékot dobjátok a tó fenekére!*

*– ők jóllaknának és elbujtatnának engem a
csendőrök elől.*

*Szeretnének engem a madarak, a medvék és a
gombaszedő fiatal lányok.*

*és százéves anyók emlékei közt és meséiben élnék,
soha meg nem öregedve.*

Az *Ars poetica* pedig, mint címe is mutatja, az értelmes munka szépségéről, a szocialista költő felelősségadatáról és moráljáról tesz vallomást:

*Ime, nem is több az életem ennél.
El kell végeznem a munkát, amit én jelöltem ki magamnak,
hogy utána tiszta legyek, mint a bányászok ünnepi reggel
és gazdag termésű, mint maga a föld, amelynek
romlandó testemet egy nap visszaadom.*

Mindhárom költemény élettervet és költői programot fogalmaz, mindhárom az alkotó szenvedély magyarázatát és célját jelöli meg. Innen ered, hogy a más-különb is lendületes történelmi korszak pezsdítő, mozgósító körülményei között, Benjámin az avantgarde formát, az expresszionista szabadvers hagyományát használja fel. Mépedig a Kassák-féle hagyományt, amelynek a felszabadulás utáni néhány évben, a magyar „aktivizmus” ideiglenes feléledésekor különben is országos jelentősége volt. Kassák Lajos rendkívüli tekintélyt élvezett 1945–1948 körül, a Szociáldemokrata Párt irodalompolitikája kifejezetten támogatta az avantgarde költészetet, két folyóirat, a Kortárs és az Alkotás is az avantgarde művészetet írta zászlajára. És Benjámin, aki ekkoriban maga is a szociáldemokrácia körében tevékenykedett, nem véletlenül tájékozódott az avantgarde megújulás törekvései felé. Történelmi élményeit, személyes közérzetét hitelesen tudta kifejezni az expresszionista szabadvers lendületes formáiban.

Az avantgarde költészet hatása nemsokkal ezután éppen ellenkező jelentésben kapott szerepet. A készülődés, a lelkesedés után a csalódottságot, a leszámolást fejezte ki. Midőn lelepleződtek a „személyi kultusz” bűnei, Benjámin László gondolkodása és ennek megfelelően költészete nagyot változott. A költő válságba jutott, csalódottságot érzett és megdöbbenést, annál is inkább, mert a helyeslés és a lelkesedés korábbi költői gesztusai miatt önmagát is azzal vádolta, hogy segédkezet nyújtott a néptől és szocializmustól elidegenedett politikai vezetésnek. Mégsem választotta az öncsalást, nem akarta tagadni vagy meghamisítani saját szerepét. Ellenkezőleg, a teljes valóságot akarta megismerni, akármilyen kegyetlen és kiábrándító legyen is. *Álmodtál Gulliver* című versében úgy beszélt, mint aki révült álomból ébredve találkozik a valóság komor jeleneteivel:

*Lakodalmat álmodtál? – mi maradt: keserű szájj?
Elsóztad édes tavaid – s hol egy tiszta pohár víz?
Gulliver, Gulliver!
Ass kutat, eriggy, kapálj kukoricát, neveld csemetéidet
egyszerű hitben,
nem élhetsz már ezután ostobán csupa-végleteidben,
holott megtagad az élet és megcsal a siker.*

Az *Álmodtál Gulliver* a számvetés verse, az eltékozolt bizalom és az elherdált remények vetették a költőt e számvetés keserves próbái közé. Benjámin nem könnyen adta meg magát, küzdött, amíg tehetette, s a „történelem csele” volt az, hogy ahányoszor kiemelte fejét a reményvesztés és csalódás hullámaiból, egy következő történelmi vihar máris magával sodorta biztonságát és költői hitét. Az *Álmodtál Gulliver* még a hivatás átfogalmazásával zárult, a valóság vizsgálatának nagyobb felelősségében határozva meg a tennivalót, a költői programot: „Zuhany alá zseni-üstöködet! keresd meg hivatásod, / ember az emberek között”. A soron következő versek, így a *Kávéházi költők*, a *Tánc reggelig* és a *Hol vagy?* azonban ismét és ismételtlen csalódásról, magányról, a lélek hullásáról és szorongásáról tettek vallomást: „Élünk ma meggyalázva, reménytelen szívünkkel áhítóznán a jóra”, „kóválygok köztetek üres kézzel, megszégyenülten, és megint hazátlanul”, „Hol van hited, indulatod [...] Milyen vadonba keveredtél, világból kihullatott?” Megannyi változata a parttalan szenvedésnek, a végletes otthontalanságnak.

Éppen ez a parttalanság és végtelenség, a veszteség nagysága és (szubjektíve érzett) jóvátehetetlensége vonzotta ismét a költőt az avantgarde formáihoz, jelen esetben a húszadik század költői hagyományának egy olyan alakjához, amely objektív előadásban, szenvedő-szenvedélyes pátosszal fejezte ki a reményét veszített költői én pesszimista közérzetét. Az objektivitás igénye, amely a hagyományos én-lírást szorította háttérbe, és tárgyak, helyzetek költői ábrázolása révén kívánta kifejezni a személyiség állapotát, valamint a kifejezés költői pátosza mintha Füst Milán költészetére utalna. Pontosabban a magyar avantgardenak arra az objektiv-patetikus változatára, amelyet Füst Milán szabadverse hozott. Nem mintha Füst közvetlenül hatott volna Benjáminra, inkább oly módon, hogy kettejük helyzete, a külvilággal kialakult konfliktusa volt hasonló. Ezt a helyzetet a reménytelenség, a csalódottság, a magány közérzete szabta meg.

A költői válság, amely az ötvenes évek közepétől a hatvanas évek elejéig tartott, mély volt, de nem végleges. Már a panaszokból, a csalódottság és reménytelenség vallomásaiból is mindegyre kitetszett, bár rejtett módon, az újrakezdés, a felépülés óhaja. A történelem vonzásában dolgozó közéleti költő természetesen nem maradhatott sérülésektől mentes akkor, midőn maga a történelmi vállalkozás, a közösségi ügy került válságba, tragikus próbák elé. A közöny vagy éppen a cinizmus sohasem jellemezte Benjámint, ha az ország sorsa válságba került, ezt néki mélyen és fájdalmasan kellett átélnie. Gyötrődnie kellett, számvetést kellett végeznie, s számvetése bizonyára nem lett volna eredményes, hiteles, ha gyötrődése nem lett volna őszinte és tragikus. De minthogy vállalta a tragédiát, elérhette a megtisztító katharizist, felemelkedhetett válságaiból. Újrafogalmazhatta eredeti eszményeit: a szocialista költő eszményeit. Újra felelősséggel, az illetékesek biztonságával tudta hallatni szavát, tudta értelmezni és megítélni a történelem soron következő eseményeit.

A gyógyulásnak és felemelkedésnek volt egy szakasza, amelyet sajátos kettősség jellemezett, amely sajátos kétarcúságot mutatott. A pálya és a mű eme szakaszán még eleven erővel hatott a csalódás és a fájdalom, de már megfogalmazást nyert a belső küzdelem is, a válság ellen viselt küzdelem. Pontosabban megjelent az a számvetés, amely felmérte a lélek tartalékait és az erők összeszedését ígerte. Kiábrándulás és eszmélkedés között egy kettős közérzet és lelkiállapot, amely már valójában az eszmények újrafogalmazását készítette elő. Ezt a kettős közérzetet fejezték ki Benjámin László „archaizáló”, a régi magyar költői hagyományhoz kapcsolódó költeményei. A *Kérdzetlenül vallanak csontjaim is*, a *Ne szégyenkezz, ne legénykedj*, a *Se cinikus, se prédikátor*, a *Buga Jakab énekei*, a *Vanitatum vanitas* és még néhány költemény.

Ezek a versek a „rég Magyarországon” hangját idézik, Balassiót, a kuruc költészetét, Kölcseyét. Legnagyobb hangsúllyal (a Balassi- és Kölcsey-hagyományt is ennek rendelve alá) a kuruckori szegénylegény költészetet. A szegénylegény költészet stílushagyományának irodalmunkban nem kis szerepe van, elsősorban Ady Endre „szegénylegényverseiben”, A *harcunkat megharcoltuk*, a *Kuruc Ádám testvérem*, az *Esze Tamás komája*, a *Bujdosó kuruc rigmusa* című költeményekben. Király István mutatott rá arra egyszerű monográfiájában, hogy Ady Endre kuruc versei a szembeszegülés, a mégis erkölcsöt hangoztatták. „Mert a Ninccsel szemben, a Semmivel szemben éltek többnyire Ady kurucjai – olvassuk –, a feloldhatatlan reménytelenségben. Ez volt a körükön fonódó tipikus állapot. De épp ebben a jellegzetes szituációban bontakozhatott ki jellemük lényege, s megjelenhetett a kilátástalannal szembeforduló csökönyös elszántság, a hajthatatlanság, a lelki kevélység: a küzdő, merész élet. A reménytelenben felhangzott a mégis. [...] Nem önmardosó, de világot vádló volt a költői attitűd [...] nem zuhant magába a megterhelt lélek: volt tartása, öntudata, belső büszkesége. [...] Minden panason s jajon átütött a megmaradás, a végső helytállás konok, elszánt, szép, merész pátosza.”

Benjámin verseinek „szegénylegény” hangja, kurucos vagy balassis dallama is a mégis, az ellenállás, a megmaradás, a feltámadás vágyát és akaratát szóltatta

meg. A kuruc költészet, mint Király István kifejtette, Ady számára nem *helyzet* volt, hanem *szerep*: „vérátömlesztés, szívátültetés ment végbe [...], megtörtént a teljes azonosulás”. Benjámin is hiteles szerepet talált kurucos, szegénylegény verseiben. Egyszerre tudta kifejezni személyes válságát és ellenállását szemben a válság végső következményeivel.

*Ne legénykedj, ne szégyenkezz,
veszni sose hagyd,
mit a sors megad.
Ne türkéssz, mi lesz, mi nem lesz? –
megszokott kötelmeidhez,
míg élsz, hű maradj*

– hangoztatta a *Ne szégyenkezz, ne legénykedj* soraiban.

*A tegnapi romantika
csak a rest képzelgésre menhely.
Többet kellett vállalnom: a
leszámolást a félelemmel.
A vad kudarc, az idegen vér,
rettegésemm kioktatott,
hogy emberek közt nincs nagyobb
szégyen és bűn a félelemnél.*

*Elvégzendőm is volna még –
embernek dolga és nem ábránd:
Mégfogni tétovák kezét,
óvni a farkastól a bárányt.
Nem részegítenek időtlen
rögeszmék, elvont bánatok.
A kor anyagából vagyok,
de gyalázatából kinőttem*

– írta a *Buga Jakab éneke*iben, már az emelkedő remény és tudat vallomásaként. A kurucos „szegénylegény” versek így váltak mintegy a gyógyulás tanúivá, indították el azt a folyamatot, amely a szocialista világkép, a közösségi eszmények újólagozásaához és megfogalmazásához vezetett.

Az újrafogalmazás biztosabb költői öntudatot hozott, Benjámin ismét felfedezte azokat a távlatokat, amelyek történelmileg igazolják választását, hitét. És e távlatokat, e hitet megint lendületesebb formákban fejezte ki, az avantgarde, az expresszionista szabadvers formáiban, azzal a lendülettel és nyelvi erővel, amelyet a magyar aktivizmus, a magyar forradalmi avantgarde hozott létre s alkalmazott. A hatvanas évek második felében újra szélesen hömpölygő, a forradalmi meggyőződés energiájától hevülő szabadverseket írt, a *Tengerek fogságában* című kötet verseit. Ezek a versek a cselekvés, az elkötelezettség etikájától nyerték erejüket, az újra meglelt belső biztonság, a politikus költő biztonságtudata és országot-világot mérő hite oltott beléjük lendületet. A *Tengerek fogságában* a kételyek ellenére felépült öntudatot és történelmi reménységet fogalmazta meg: „Így megyek én is csillagom nyomán...” A *Tengeralatti éjszakák* az otthonra és közösségre találás boldog biztonságáról beszélt:

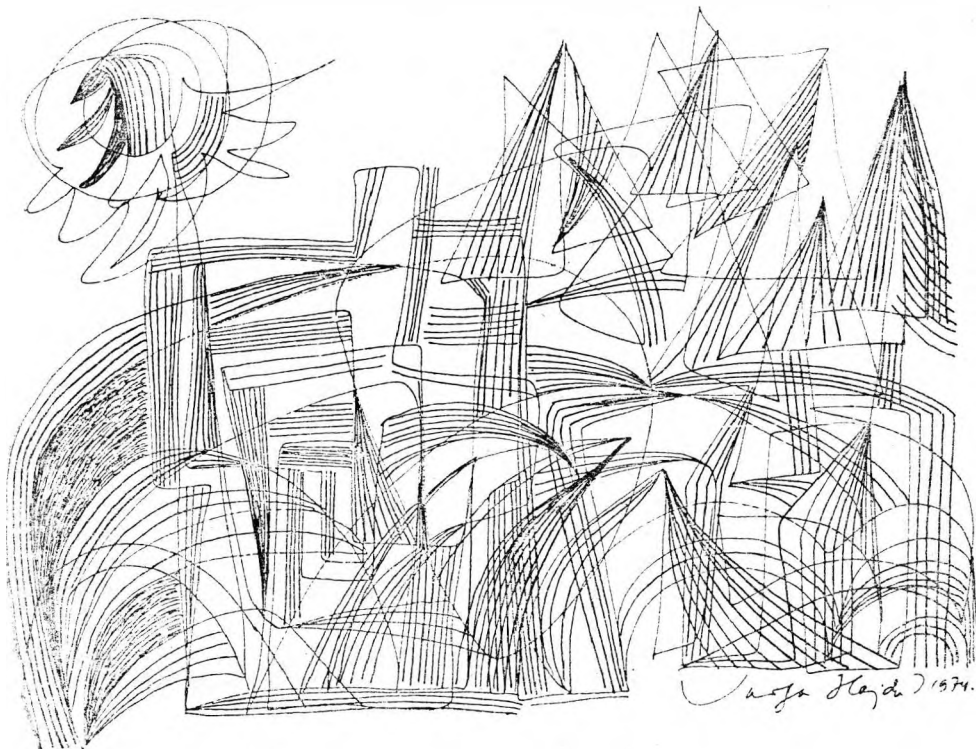
*Társam voltam mindenkinek,
aki gyógyíthatatlan emlékeket szerzett magának,
s megélte a ki sem mondható rettenetet.
Társam vagyok mindenkinek,
aki szervezni s védelmezni kívánja
utódaink szelídebb emlékeit,
nyugodtabb álmát.*

A Nyílt szó, földetlen arc pedig a korszerű forradalmiság, az önként és okosan vállalt elkötelezettség elveit foglalta össze, valóban végső summázat, egy másfél évtizedes dráma végső lezárása gyanánt:

*Kinőttük a mások bűnét s a magunkét, kihevertük az isten-nélküli mítoszt,
nem megváltani, nem megalázni – megérteni, megtartani kívánjuk a világot.
A forradalom vagyunk és Európa vagyunk,
s a forradalom: a rend, a forradalom: a világosság, a forradalom: a szellem
és Európa: a rend, Európa: a világosság, Európa: a szellem,
s nem az ösztönök ősmocsara, nem majom-ösünk idétlen makogása,
nem a könnyörtelen önzés, nem a bicska és nem a bomba.
Ezért a forradalomért, ezért az Európáért, ezért a világért –
ezért voltunk, ezért vagyunk s ezért leszünk, ha leszünk,*

*túl az öregség küszöbén is,
hiszünk a multak után is, az új veszedelmek közt is az emberi jóakaratban,
okosabban és szelidebben és tanyarabbul, mint egykor hittünk.*

Az avantgarde forma a lélekben végbement kiegyenlítődés és megnyugvás tükre lett. A szélesen hömpölygő, nyugalmas sorokban új „klasszicizmus” készüldött, költői stílus, amely ismét belső biztonságról, szilárd világnézetéről tanúskodott.

SZIKLARAJZOK

Benjámín László válogatott és új versei

*A magány, a dicséret, a szégyen
a kétségbeesés, a remény,
a hitek, a hitegetések,
a kötél tánc a lét legperemén –
Micsoda keveréket
lökött is a végzet elé!
Mégis így egész ez az élet,
újra ezt kezdeném...*

Benjámín László egyik versbeli vallomása kezdődik így; majdani életrajzírója könyve minden fejezete élére ilyen strófákat állíthat. S külön fejezetben elmélkedhet arról, miért lett annyira meghatározóvá Benjámín László újabb lírájában az emlékező és az önéletrajzi elem. Hogy nehéz esztendőket élt, s harmincévesen már két háború terhét s „millió halottját” hordta magában – 1915-ben született –: csak egyik ok lehet. A személyes természet talán lényegesebb magyarázó: Benjámín László minden percben készen volt, első ifjúságától kezdve, a végső számadásra. Mércé alá állította – József Attila nagy példájára tekintve – újra meg újra önmagát és a kort: a történelmet és „egyetlen életét”.

Nem akart ugyan „soha más lenni, mint költő: fűvet, virágot, tájat, emberek bánatát, nevetését / megörökítő – s még a halált megelőzve, / fűben, virágban, tájban, vigalomban, szomorúságban megöröklő” – de „izgága velővel s szívvel” verte meg a sors – mint egyik versében írja –, hogy újra meg újra hadak útjára keveredett. Vádlottnak, ügyésznek és tanúnak állt az élet nagy pereiben.

Egy történelmi korszak minden fordulatát őrzi Benjámín László költészete. A több száz vers mögött azonban mindig ugyanaz az ember áll: az ember, aki már ifjómunkás korában József Attila-i eszményt vallva esküdött a szabadságra és a rendre. „Mit őrizetlen hagyta, őrzöm én azt” – írta József Attila fejfájára. Eszméje néki is a „Meglett ember”, illetve az „egész férfiak”, „akik sorsuk küzdőterén / bukottan, halálos kudarcok / után sem adták föl a harcot” – jó ügyekért. Mércé alá tette önmagát és a kort, amelyben élt. Lehet, hogy olykor pontatlan volt a mérése, olykor talán a mértéke is hibázott, de szándéka mindig a legmagasabb volt – és ma is az –: okosan, emberséggel akart – s akar – élni, látni, ítélni a pillanatot, a nála ezer évvel „tudósabb és nemesebb” szemével. Úgy élt, mint a farkasok nevelte fiú a „karmos, fogas évek csordájában”, s nem aludt ki szívéből az emberi törvény.

Költészetének ezért is teljes a történelmi hitele. A *Sziklarajzokat* – válogatott és új verseinek ismételtelen megjelentetett kötetét – szinte történelemként olvastam újra.

Első időben, a felszabadulás előtt, „a néma rabok igazát” kiáltozta. Börtönfalak közül hangzott a kiáltása, komoran, rekedten: mikor első verse megjelent,

akkor foglalták el a németek Ausztriát. A hang csak akkor váltott derűsebbre, mikor a télből tavaszra lábaló ország tájaira tekinthetett a számadó tekintet. A tavaszi Magyarország hangulatát, a felszabadulás utáni első esztendőket, a Benjámin-versek tökéletesen fogalmazták: a *Hajnali karéneket* az akkori húszévesek szinte varázsszöveggé mondogatták; a nagy útra induló szegény szerelmeseknek ez volt a hozomány. A későbbi protestáló és tünődő versek meg nemzedékeket eszméltettek: a megcsalatottak közül nagyon sokan Benjámin-verseken keresztül kezdtek visszatérni régi önmagukhoz. S menetelni tovább, az újra kiküzdött hittel, a vérző zászlók alatt, amerre ifjúságukban indultak.

Protestáló és tünődő verseiben ért Benjámin László a legemberibb magasba. Mikor a hímport „maszattá” látta rondulni az ujján, a köznapi dolgok ígézetének, a szív mélyén lüktető zenének a megszólaltatását tűzte célul, s mikor a világgal való eggyéválását – költészete közüggé válását – „önvadás, fagypontra süllyedt viták, szidalmak és görcsös ars poeticák” lehetetlenítették, a teljes emberség vallozásait fogalmazta. A legnehezebb terepen, a senki földjére kerülve emelkedett a legmagasabbra; költőként és emberként. *Se cinikus, se prédikátor* – mondja egyik versében, csak ember, szóra, jóra bátor, aki önmaga békéjét keresi, s a lélek nagy pillanatait éli:

*Hitek, babonák, tudományok,
szorongások terhét lerakva
egy akaratlan mozdulattal
s reményt, emléket, keserű póz
páncélját, álarcot, talárt,*

*évszakokon, égtájakon túl,
kivül az életen, halálon,
se fönt, se lent, megállsz? lebegsz?
a lélek pillanata ez,
nem tisztaság, nem meztelenség –
Keresztülsüt rajtad a Hold...*

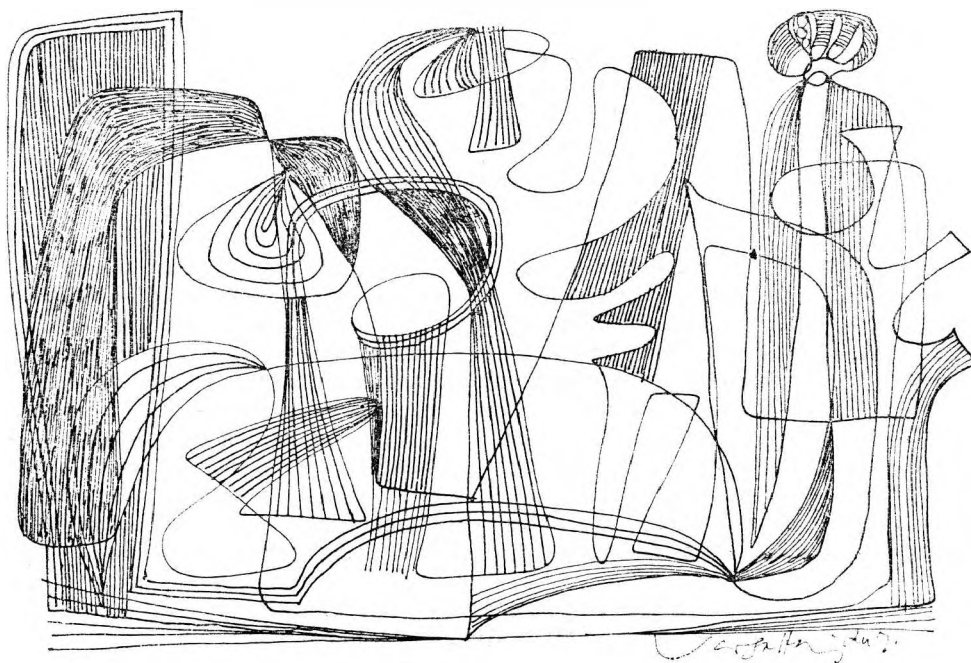
A *lélek pillanata* című versből idéztünk. Nehéz idők szülte ez a vers; akkor csikarta ki a költő az emberi csendet lent, s fönn a csillagok csendjét. Kiszabadulva a kisszerű indulatok, vádak és vádaskodások hálójából, a részek helyett az egésze figyelt. „A szenvedés – jellemezte ezt az állapotot találóan Kiss Ferenc – megengeszteli a lelkiismeretet, a lélek kissé eloldja magát az erkölcs szigorú porázáról, s a költő a nagy realisták elfogulatlan fölényével próbálja nézni magát és a világot, vagy... reszketve is igazmondó tanúként.” A tünődés csöndjében az indulatok görcsei feloldódnak, s az önmagához hű lélek a külső világ üzeneteire is ügyel, feldajkálja magában az újrakezdés hitét. Minden élet szolgálat – vallja változatlanul régi meggyőződését; a munka látszatával beérni nem lehet. „S a cél úgyse lehet kevesebb: / meghódítani földet és eget / az élet hű szolgálatával.” Az ember – írja

*... a mindig-megcsalatott, a zilált,
– sebesült hiteit, kinyját se tagadva
fölméri megint az utat, nekivág,
gyeplőt vet az indulatokra, szavakra,
hogy el ne riassza fiát.*

*Követi fiával a vérző
zászlókat a sírokon át, a gyűlöleten,
amíg az a harc, az a végső
fölolvad a mostani, s új szíveken,
s az áldozatok test-halma fölé nő
virágaival az örök szerelem.*

A *Vérző zászlók alatt* című versből valók az idézett sorok; esztendőök töprengése, hamvadó és éledő reménye s pokoljárása sűrűsödött benne emberi vallomássá. A „Mégis így egész ez az élet – újra ezt kezdeném” hitvallásává.

Az utolsó két évtizedben írt verseinek a fénye talán tompább, mint a *Hajnali karének* idején volt, csalódások hege is látszik rajtuk, de több a melegük. Az induló Benjámin Vörösmartyra tekintett talán leginkább, a tűnődő költő magáévá élte a perlekedő prédikátorok és a végvári Balassi stílusát is. S a rezignált Arany Jánost ültette az asztalfőre. Amit mostanában írt, leginkább a farkasok nevelte fiú emlékezéseként írta. De már csitultabb indulatokkal, a vádlott és bíró szerepéből kilépve, messzebbről és még magasabbról nézve az életet és a megélt történelmet. Olykor mintha meg is állt volna az órája, s mintha holtak és tengerbe veszett bajtársak emlékezetére égetné leginkább drága olaját. De változatlanul a régi szándékkal él: köznapokra akarja váltani álmait. Jelenidőben.

Mérleg hava

I.

*Kegyelmes ősz, híg-arany lomb a fákon;
még szél se jár, a bolygók odafenn
békén tűnődnek összhangot sugárzón;*

*a hétrét görbült Világegyetem
most csöndesen ring, s nem rezzen a mérleg
nyelve; az égi-földi téreken*

*sugarak húrján szerelmek zenélnek;
s rőt jeggyel szemhéján megszületik
a testesült vágy, a megújult élet,*

*ki föl vállalja majd förtelmeit
tenger kinnak és tömény gyötrelemnek,
s aggodalmunkra hűs derűt terít,*

*mert választott ő: egyensúlya ment meg
minket a közöny rémétől – s ragyog
tisztasága, mint fény-fürdette kertek;*

s röptét vigyázzák testvér-csillagok.

II.

*Testvér-csillagok között te egyetlen
kiszemelt gyönyörűm, te hajnali
szelíd tengerek lánya, törgetegben*

*fogant fehér dallam; eloldani
létedet a Mindenség köldökétől
hogy tudta egy anya! S beoltani*

*varázsoddal a földet (tündököltél
léttelen is már, dögkutak felett)
ki inerte? – Mert azóta, hogyha fölkel*

*a nap, téged meg nem előz: szemed
kisütött már a lusta pirkadatban,
s kéken vigyázza ébredésemet,*

*hogy én legyek én; és kimondva lassan
az egyensúly ígéit – általad,
veled és érted –: józan kábulatban
élek, mióta megtaláltalak.*

III.

*Testesült vágy és te, kiszemelt csillag,
tartsatok meg: elomló peremen
állok, de már zuhanó álmainnak*

*nem hiszek többé; éber értelem
tajtékát szántja sorsomon Vízöntő,
s vad fagyban születek meg, képtelen –*

*forró trópusok unokája; – föl:ő
bennem a teljes összhang, s egybefog
egy szétvilágló és egy napköszöntő*

*tekintet; és már általuk vagyok
ősszel is termő, télen is virágzó,
hűtlen is hű, áldott és elhagyott;*

*dermesztő tűz és szétporló parázs hó,
szelid gyönyör és vádlott győtrelem;
mindig fölrezgő s mindig visszaálló*

ütem egy mérhetetlen mérlegen.

1974.

Április bolondja

5.

A jó hirre mindenki a dolgozósobába tódul. A cselédségnek olyan tagjai is, akik idáig át se lépték a küszöböt: konyhalányok, udvarosok, kocsisok. És ezt most senki se kifogásolja (az öröm elveszi az ember esztét).

A kivilágított kastély eddig némán ragyogott az éjszakában, mint egy dacos kihívás; most azonban tébolyultan villog száz ablakával az éjféli parkban, és úgy zsong, mintha odabent részeg báli hangulat csapna a tetőfokra.

Mindenki egyszerre beszél, hadonászik. Az asszony nép sipítózva igyekszik túliabálni egymást, a férfiak túlaradó jókedvükben lökdösődve brumognak, és ez egész népség egymás lábát taposva kering a szőnyegen.

Itt vannak a foglyok is, egy csoportban zsvajognak, furcsa, sok zsebű egyenruhájukkal kirínak a civilek közül. Annyit megértenek, hogy győzelmet ünnepelhetnek, magasra lökött ujjakkal V-betűt mutatnak, és gyors ritmusú profán katonadalt gajdolnak valakiről, akit tripper ér: It's a long way to Tipperary.

És ekkor valaki elkezd a Himnuszt. Megcsöndesül a szoba. Mások is belekapnak, mind többen fújják, teli tüdővel, kiguvadt szemmel, áhítatosan s mégis teljes erejükből, és mire odáig érnek, hogy „megbűn-hődtemárenépa-múltat-sjö-ve-endőőöt” az ablakok rezegni kezdenek.

Befejezik a strófát, és állnak meghatottan.

Az asszonyok szípnak.

Rády Miklós keményen tartja magát, arca megfeszül, de a szempillája gyanúsan meg-megrebben. Mintha őserejű források buzognának föl belőle. Főlemeli kezét, talán szónoklatra készül, aztán csak ennyit tud mondani:

– Mindenkinek köszönöm – mindenkinek, mindenkinek...

Először Annát karolja magához, az a vállára borulva sír, egyre jobban rázza a zokogás, végül is zavartan kell eltolnia magától.

Milit öleli át, és hosszasan lapogatja a vénasszony csontos hátát.

És ezután sorba kezét fog mindenkivel.

Az inas van legközelebb, nem érti, mit akar tőle az úr, úgy kell elkapnia a kezét.

A komornyik helyteleníti, hogy nem ő következett Mili után, de ha már így történt, nem mutatja, sőt, azonnal rendezkedni kezd, hogy egyenként mindenki sorra kerüljön, és ne legyen tolongás az úr körül.

Az egyik szobalány sikkant elragadtatásában.

A másik rémületében majd elalél.

A kövér szakácsnő tenyerét a kötőjébe dörgöli, de vaskos keze így is zsíros tapintású marad.

A konyhalányok csak az ujjuk hegyét merik odanyújtani (szerencsére).

A parádéskocsis öntudatosan mormolja: „isten éltesse a méltóságos képviselő urat”, mert már volt része ilyen ceremóniában.

Az öreg udvaros csodálkozva bámul bele sárga bőrkeményedésektől dudoros markába: tényleg csak ez a keze van kéznél, ezzel parolázzon?

Muhai, a kertész, ezt olvassa ki Miklós úr pillantásából, hogy „ugye megmondtam, István, össze kell tartanunk”.

A sofőr megpróbál hátul eltűnni, rossz a lelkiismerete a délutáni dolog miatt.

Végül az idegen katonák következnek (már nem foglyok!), egyedül ők találnak valami értelmet a nagy kézrázogtatásban: biztosan elköszönnek tőlük.

Még Mili is meghatódik, pedig hát megért ő már sok mindent, és megtanulta, hogy kulcsra kell zárni a szívét.

– Mit szolgálhatnék fel, Miklós úr kérem? – kérdezi sűrűn pillogva. – Uzsonnázni se teccett, és a vacsora is elmaradt azok miatt a nyavalyások miatt.

Rády úgy rendelkezik, hogy mindenkinek adjanak enni, aki csak kér, és innivalóról is gondoskodjanak, nem kell spórolni a pincekészlettel, legyen emlékezetes ez a mai nap!

Az ünneplés után úgy néz ki a dolgozószoja 8x7 méteres bokharai perzsaszőnyege, mint az a széles pászma a falvak határában, amit közönségesen marhajárásnak neveznek.

A köznép áttódult a tálalóba és a konyhába lakomázni, az úrék pedig maguk maradnak a hirtelen feltálat hideg sülttel, pezsgővel.

Miklós úr az ügyvéd felé billenti poharát.

– Még meg se tudtam köszönni, hogy idefáradtál.

Szentágotai a szemüvegéhez kap, enélkül a reflexmozdulat nélkül soha meg se tud szólalni; aprócska, csontos arca van, valóban félni lehet, hogy egyszer ez a gyerekfejű, vékony kis ember kipottyan a szemüvege két szára közül.

Miklós bátyám, ez csak természetes! – mondja áthatóan sipító hangján, a kisasszony halálraváltan esett be hozzá, de amikor elmondta, hogy milyen kutyaszorítóba kerültek, maga is konstátálta, hogy lenne ok az ijedelemre, ha... ha időközben nem változott volna meg a konstelláció. Persze, hogy rohantak a jó hírrel.

Anna egyre csak hajtogatja, hogy „istenem, megmenekültünk, megmenekültünk”, az egyik percben a könnyeit törölgeti, a másik percben minden ok nélkül vihogni kezd – és Miklós hiába nyugtatja, az elfogyasztott pezsgővel arányosan fokozódik ez a labilis kedélyállapot.

Szentágotai percek óta tapogatja a szemüvegét, köhint, a poharat forgatja az ujjai közt, aztán csak kiböki, hogy ha szabadna javasolnia valamit, ejtsenek néhány szót a jövőről. Vagyis hogy hogyan tovább? Mert ez nem mellékes kérdés.

Miklós úrban még alig oldódott föl a feszültség, enni is alig evett, eltolná hát magától a jövő gondjait. De ez a fiskális észjárás a maga gyakorlatiasságával mindig előre felé hajszolja az embert. És ez jó. Ezért szerette Szentágotait, annak idején főispáni titkárt csinált belőle, pedig akkor még igazán nem számított többnek a megyében, csak egy mozgó szemüvegnek.

(Persze, mióta kibuktak a politikából, megszédte magát, jól menő ügyvédi irodája van.)

– Nézzük, mi a helyzet?

A helyzet az, mondja az ügyvéd, hogy a város üres. Senki földje. Vagyis: aki ráteszi a kezét, azé.

Tehát Somfa az ölébe hullott, összegezi Rády.

De facto, helyesel a doktor.

De mit kezdjen evvel a nyavalyás várossal olyan valaki, aki esetleg föjjebbre néz?

Épp erről van szó, igazgatja be magát izgatottan Szentágotai a szemüveg két szára közé, hogy Somfa mögött ott van a megye; aki a cseresznye szárát fogja, azé a gyümölcs!

Miklós úr leereszti a szempilláit, fejével félreérthetetlen mozdulatot tesz: mit szólnak majd *azok*, akik egyelőre elkerülték őket.

Ezt kell kihasználni. Ezt az egy napi előnyt, dől előre az ügyvéd a tervezgetés lázában. Mert itt vannak a kastélyban *ezek* a fegyveresek, velük kellene bevonulni a városba.

Erre ő is gondolt, erősíti meg Miklós úr.

Kész helyzet elé kell állítani *azokat*! Mit tehetnek majd? Jó képet vág-nak a dologhoz.

Nem túl kalandos vállalkozás ez?

Szentágotai a magasba löki a karját: de micsoda lehetőség! Egy magyar város, amit *ezek* foglalnak el. Az ország jövője múlhat ezen. Ismer ilyet a történelem. Egy archimédeszi pont, ahonnan kibillenthetik a világot... És Miklós hirtelen úgy érzi, forgószelel kapja fel, a történelem szele, és viszi, sodorja egyre magasabbra.

Tehát holnap cselekedni kell. Április elsején.

– Negyedikén van a születésnapom – jegyzi meg Miklós úr. – Hatvan-éves leszek. Nem szeretném becstelenül megélni.

– Miklós bátyám – fullad el az izgalomtól a volt főispáni titkár hangja – talán erről lesz nevezetes ez a nap. Rólad! Beírod a neved a történelembe. Különös, a jövőtől terhes csönd feszül középük.

És ebben a pillanatban, pont éjfélkor, meglepetés éri őket.

Igen, pont éjfélkor hirtelen sötétség szakad rájuk. A sokágú mennye-zeti csillár és a falikarok ragyogását egyetlen pillanat alatt szurok feketeség váltja fel. Mintha a föld gyomrába zuhantak volna. A pokol legmélyebb bugyrába: talán a sátán nyelte el őket, személyesen.

Döbbenetükben moccani se mernek.

– Uramisten! – jajdul fel Anna – lebombáztak.

A nők hisztérikus túlzásai ellen a legjobb valami kézzelfogható apró-ságra hivatkozni, önmegnyugtatóul.

– Talán a biztosíték – véli Rády bizonytalankodva.

Szentágotai felől bugyborékolás hallatszik, mintha a sötétben belepoty-tyant volna a saját pezsgőspoharába, de amire a többiek megijednének, már felismerhetően nevet, riadalma görcsös röhögésben oldódik föl.

– ... Mar-ha-haha vicc – nyögi ki végre – valaki április bolondját... jaj, az oldalam... járhatja velünk...

– Úgy gondolod?

– Mi más lenne, Miklós bátyám? Mindjárt felgyullad a villa-ha-hany...
De nem gyullad fel.

Sőt, valahonnan a házból furcsa zaj szűrődik be. Kiabálás. Kavargó lábdobogás. Aztán kaparászás az ajtón, mintha valaki a kilincset keresné. És kinyílik az ajtó, és erősebben hallatszik a kinti zaj, és Mili feldúlt hangja – ő maga láthatatlan – ér el a fülükig.

– Miklós úr kérem... Miklós úr!

– Itt vagyunk, Mili.

– Azok odakint... azok a fogolykatonák, az idegenek... ahogy sötét lett, megbolondultak, kiabálnak és lökdösődnek.

– Ugyan, Mili, ittak, és talán a nők után...

– Nem, Miklós úr kérem, mérgesen kiabálnak és a férfiakat fogják le! Jaj, én nem is tudom, mi történik ott a tálalóban. Tessék intézkedni. Ebből egy szót se értenek.

– Megbolondultak? – csodálkozik Szentágotai.

Vesztére szólal meg.

– Nézz ki rájuk, kérlek – fordul feléje Rády találomra.

Nagy csönd után érkezik a bizonytalan válasz.

– Ahogy parancsolod, Miklós bátyám.

Hallják, hogy az ügyvéd kibotorkál.

Aztán nem hallanak semmit.

Majd izgatott kiabálás csap fel.

Aztán hallják, hogy valaki felkiált, és a lábdobogásban artikulátlan nyögéssé változik a hang.

Mi ez?

Mi történik itt?

Miféle váratlan esemény zavarta meg az éjszakát?

És mi lett Szentágotáival?!

– Gyorsan! – kiált Miklós úr – ki a teraszra! Itt nem maradhatunk.

Anna keze után tapogat, megragadja, és vonszolja magával az erkély-ajtó felé.

Odakint hűvös az éjszaka. Megborzonganak. De a szabadban még-sincs olyan feneketlen sötét.

– Mi-mi ez...? – dadogja Anna. – Mi történik itt, Miklós bácsi?

– Nem tudom, gyermekem – suttogja idegesen –, én sem tudom.

– Valaki van ott lent – susogja Anna, és a karjába kapaszkodik.

– Hol? A kerti úton? Nem látom. – Megembereli magát, odakiált. – Ki van ott? Ért engem?

A sötétből nyugodt válasz hallatszik.

– Hogyne érteném, méltóságos úr.

– István, maga az?

– Én vagyok, tisztelettel. Muhai, a kertész.

– Mi van itt, István? Maga tudja? Mit csinál ott?

– Nézelődöm. Hogy mitől lett ez a franc sötét.

– És mitől?

– Azt nem tudom, tisztelettel. De a város felől se látok fényt.

– Elsötétítés?

– Az előbb volt fény. Az egész város villogott, így tessék elhinni. Mert hogy azok elpucoltak. De most ott is sötét van, mintha földet lapátoltak volna rájuk.

Rády Miklós már nyugodt. Hiába, egyedül neki van helyén a szíve, és csak ő lát át a dolgokon.

– A villanytelepen lehet baj, nem ad áramot. Semmi ok az aggodalomra, István.

– Így lehet, méltóságos úr.

– Vigyázzon Annára.

Mert neki mennie kell, hogy megnézzze, mi van odabent. Ez a kötelessége.

Gyufát gyújt, átsiet a dolgozószobában, át az előtérben, s benyit a tálalóba. A gyufa épp kialszik az ujjai között, karok nyúlnak feléje.

Újabb gyufát sercint.

Elszánt arcok veszik körül. A ház férfiai hátul a sarokban, ijedt csoportban állnak, körülöttük az idegen katonák. Az egyik hátracsavarva tartja Szentágotai karját, tenyerét a szájára tapasztja.

Újabb gyufát villant fel.

És kiderül a félreértés: amint sötét lett, a ház férfiai tovább röhöngtek, mert addigra már meghúzták a borosüvegeket. A katonák azonban rosszat sejtettek. Támadás! Kelepcébe csalták őket. Igyekeztek ártalmatlanná tenni a jelenlévőket. Aztán jött Szentágotai, és az egyetlen általa ismert idegen nyelven, németül próbált beszélni velük. Több se kellett! Erőszakkal lefoglalták.

Nehezen megy a kimagyarázkodás: nem, nem érte őket támadás! – dehogy, nincs német! – csak a villany, mindenhol sötét van, ott messze, a városban is! – a fegyvereiket? – hát persze, hogy megtarthatják, keresék meg a puskákat, senki se akarja elvenni tőlük...

A hangulat nyomott. Gyanakvó.

– Most mi leszünk az ő foglyaik? – kérdezi Szentágotai panaszosan, és zsibbadt karját masszírozza.

Miklós úr kedvetlen. Ráparancsol Milire, hogy kerítsen elő gyertyákat – a gyufát az egyik katona határozottan tiszteletlen mozdulattal elveszi tőle.

– Azonnal hozzuk a gyertyát – kapkod Mili, s csörgeti a kulcsait – gondoskodtam én arról jó előre, mert isten tudja, mi adja magát elő a háborúban, vásároltunk egy egész teknőre valót.

Miklós úr mindezt már nem hallja.

Kilép a sötét előtérbe, és a szobájába igyekszik. Tájékozódik így is, anélkül, hogy látna valamit. A folyosó fala mellett siet végig, szinte menekül.

Egyedül akar maradni. Kicsit gondolkozni, kifújni magát.

Sok volt ez a mai nap. A bizonytalanságra a nagy veszedelem fenyegetése, aztán ujjongás, diadal, és a tűzre – hideg zuhany.

Benyit a szobájába, hogy átöltözzön. Mert mi ez rajta? Ez a díszmágyar? Maskara. Hogy is képzelhette, hogy...? Szeretné fejét a falba verni.

Leráncigálja a csizmát, a mentét találomra egy szék felé dobja. Épp letolja magáról a nadrágot, amikor a sötét szobában, az ablakon át bederengő gyenge szürkületben, megpillantani vél valamit. Mintha az egyik fotelben – igen, mintha ott ülne valaki...

– Ki az? Ne mozduljon, lövök!

– Csak igyekezz, hogy meg ne előzzenek – válaszolja csöndes gúnnyal egy hang.

Megáll a szívverése. Fejéhez kapná a kezét, ha nem kellene a nadrágját tartania.

– Béla, te vagy!

Ő az, nyugtázza a hang a felismerést.

Mit keres itt, kérdezi Miklós elhülve.

Idejött, válaszolja egykedvűen a volt főispán (mert most már az). A többiek elpucoltak a városból, mire visszatért.

– És most...?

– A védelmed alá helyezem magam. Ezt akartad.

Miklós rápisszeg, hogy csöndesen, senki nem tudhatja meg, hogy itt bujkál. És nem maradhat a kastélyban, nem, nem, azt nem! Miféle védelemről beszél? Mit gondol, mit tehet érte? Már késő. Előbb kellett volna meggondolnia magát.

– Kis ideig akkor is meg kell tűrnöd – feleli Béla a sötétben. – Hová menjek? Egy nyugodt hely csak kell, ahol az ember fejbe puffanthatja magát!

– És pont az én szobámban? – kiált Miklós elszörnyedve.

– Pont a te szobádban. Mondj jobbat. Pöcsösgúnár.

Miklós, magában, kénytelen neki igazat adni. Hát csak tessék. Átöltözik, és magára hagyja.

– Nem fordulnál el?

– Minek? Nem pletykálok én már el senkinek, hogy gatyában látalak.

Különben is sötét van, azért tudott észrevétlenül bejutni ide.

Miklós reszkető kézzel rántja magára a délutáni öltönyét, harisnyás lábával cipő után kotorászik a szekrény aljában (egyik lábával fekete félcipőbe bújik, a másikkal barnába, de amire ez kiderül...!), és menekülve oson az ajtó felé.

Az ajtóból még visszafordul az árny felé.

– Hát akkor – isten veled.

És faltól falig sodródva, elgyengült végtagokkal botorkál a feketén tátongó folyosón. Kalapáló halántékkal fülel vissza, hátha meghallja azt a tompa pukkanást... De nem hallja. Dermesztő csönd telepedik a kastélyra.

6.

A Sötétséggel (mint természeti jelenséggel) szemben csupán egyetlen egy kifogás lehet, az hogy – sötét van benne. Az egysejtűeknek ez meg se kottyan, vidáman osztódnak, és a rovaroknak se zsenánt az ilyen helyzet, sőt, vannak fajaik, amelyek épp hogy mesterséges járatokat építve mozognak, így állandóan maguk előtt viszik a sötétet: a természetek. Még a gerincesek se rezelnek be; ki hallott az éjszakában gyáván reszkető tigrisről? De már az emberszabású majmok alkonyatkor összebújnak, és reggelig ugyancsak kis legények. – Úgy látszik, az élőlények nagy családfáján felfelé araszolva, egyre életképtelenebbé válunk a sötétben. Erre eddig senki, Darwin se figyelt fel; hát én most szóltam.

Rády Miklós tehát kastélyának folyosóján egy vakondok lassúságával, de annak magabiztossága nélkül tipeg-topog – háta mögül várva a dörrenést (istenem, ez a Béla!) –, s karjaival tétován a levegőben evez. És ez a sze-

rencsége! Mert hirtelen mintha belébotlana vagy rárontana valaki, akit ki-nyújtott kezével sikerül ugyan ellöknie, mégis arcán érzi a suhintás szelét – aztán hallja az odábbtaszított ember tántorgó lépteit.

– Mi ez? Ki van itt?! – kiált rá.

„Afene-bocsánat” mormogja amaz, és sietve eltrappol.

Miklós kalimpáló szívvel, megzavartan arra gondol, hogy talán nem is véletlen volt, ami történt, hanem lestek rá, le akarták ütni. Ezt azért túlzásnak tartja – vagy ki tudja...? De ha támadó volt, miért kért bocsánatot? Ki érti ezt?

Eltapogat a konyháig, ahol világosságot remél, a háznépet azonban egy gyenge kis lángfény mellett találja.

– Mi van a gyertyákkal, Mili?

– Jaj, Miklós úr, kérem...

– Nem találta meg?

– Már hogy ne találtam volna – szisszen föl Mili a gyanúsításra –, a teknő ott van a pincelejárat alatt, ahová tettem, ki nyúlt volna hozzá, de a gyertyákat a patkányok megzabálák, bocsánat, hogy ezt kell mondanom. Szerencsére a karácsonyfáról félretettem néhányat, ezek a picik megvannak – és tartja a markát a kisujjnyi, színes gyertyácskákkal. – Ha nagyon muszáj, egyet-egyet meggyújthatunk, égnek ezek tíz percig is. Szentelt gyertyák.

Miklós úr szeretne valami retteneteset mondani, huszártiszt korából felködlik benne néhány kaszárnyai idioma, amitől ez a szentfazék nyomban visszaadná lelkét Teremtőjének, s még odaát az Úr zsámolya előtt térdelve is csuklana a meglepetéstől – az ilyen passziózásra azonban nincs idő. Kicsipent egy gyertyácskát Mili ráncos tenyeréből (fontos dologról *muszáj* tárgyalnunk, jegyzi meg kis éllel a hangjában), és int Szentágotai ügyvédnek, hogy kövesse.

Anna csodálkozva és csalódottan észleli, hogy nem hívják. Eddig ő volt Miklós egyetlen bizalmasa, de amint valami dolog komolyra fordul, menten „férfiak dolga” lesz belőle, a nőt kisemmizik, kinézik, kiszorítják onnan. Hát kötheti egy modern lány életét egy férfihoz? Nem, nem, nem. Ezt a végleges meggyőződését csak percek múlva felejtí el, amikor az egyik lappangó árnyalakban (a sötétben mintha a kastély tele lenne emberekkel) felismeri a délutáni látogatót – Torkos Gyulát. Most nem olyan félelmetes a százados, mert sokfelé pillantó szemét csak világosban lehet látni, azonkívül igyekszik kicsire összehúzni magát. Mikor innen visszaérkezett a városba, Botond teherautójára az induló németek pakoltak fel, ezért egységével gyalog hagyta el Somfát; a kastélyhoz vezető bekötőútnál eszébe jutott a piros Adler kocsí, és két emberével indult, hogy elrekvirálja. Meglepetésére a parkban idegen katonák tartóztatták fel, fegyvereiket elvették, s belökdösték őket az épületbe. Torkos az egészet nem érti, mint ahogy azt se érti, hogy Anna miért sodródik melléje, és miért nem hiszi el, hogy nem találkozásuk reményében tért vissza a százados; hiába, a háború kiszámíthatatlan meglepetésekkel szolgál, még a végső győzelem (amiben szilárdan hisz) küszöbén is...

A dolgozószoba dohányzó asztalkáján a kovácsoltvas hamutartó fenékdomborítása egy megnyilazott vadkant formáz, pofájából az agyara mellett, akár egy havannaszivar, piros gyertya áll ki – ezt most ragasztották oda, bizonytalan lángocskája gyenge fényt libegtet az arcokon.

– Mi van a – felfegyverzett foglyainkkal? – kérdi Ráday Miklós az egyik bőrfotelből.

– Kicsit bizalmatlanok, kérlek – feleli Szentágotai a másik bőrfotelből. – Amíg távol voltál, minden italt magukhoz vettek és bezárkóztak. Ha beszélni tudnánk velük...

– Meg fogják érteni, hogy mi a dolguk – nyugtatja Rády. – Reggel indulunk, és megszálljuk a várost. Vagyis ők. A szövetséges hatalmak.

Ez rendkívüli momentuma a háborúnak, gyúl lángra az ügyvéd fantáziája, történelemformáló epizód lehet! Egy magyar város, amit nem *azok* foglalnak el, hanem *ezek*.

Ezt tiszteletben kell tartaniuk *azoknak* is, erősíti meg Miklós; Budapest az övék, Somfa nem.

Azért van a dolognak kockázata is, mert az egész ország után ugyan mibe kerülne *azoknak* megszállni ezt az egy várost is?

De ha *ezek* már ott lesznek? Csak nem bocsátkoznak harcba velük? – tromfolja le Rády.

Ez valóban elképzelhetetlen. De ehhez az kell, hogy *azok* számára félreérthetetlen legyen a helyzet.

Ez részletkérdés. Meg kell nekik mondani, hogy *ezek* foglalták el a várost és kész.

Csakhogy *azok* nem egyenként jönnek, akadékoskodik az ügyvéd, és nem tudunk mindegyikkel külön beszélni, egy háborúban túl nagy a forgalom, a katonák idegesek, és oda se figyelnek az emberre.

Miklós erre az okvetetlenkedésre kénytelen részletesen válaszolni. Nos, már a város előtt táblákat kell elhelyezni, melyek jelzik, hogy idegen megszállási övezet, és *ezeket* a fegyvereseket is jól látható helyeken kell felállítani. Mindezt holnap kidolgozzák, ezért fontos, hogy a polgári közigazgatást gyorsan és szilárdan kézbe fogják, s nem kétséges, hogy ennek mindenki örülni fog, elvégre az ő személye garancia arra, hogy a gyászos idők után új korszak kezdődik, bizonygatnia sem kell, hogy mindig demokratikus gondolkodású volt, de ha szükséges, egy azonnal kiadandó programnyilatkozatban tudomására hozza a városnak, az országnak, a világnak, hogy a jog és az igazságosság alapján áll, a város különleges helyzetét arra kívánja felhasználni, hogy példát mutasson a nemzetnek egy lehetséges kibontakozáshoz, minden erejével ezen fog munkálkodni, ehhez mindenkire szüksége van, mindenkire számít, koncepciója a demokratikus alapon való teljes öszefogás...

– És én miért maradnék ki ebből? – kérdezi valaki a sötétből (nem Szentágotai).

Rády Miklós, hogy kizökkentették a beszédből, talán testvériesen ingerültséggel förmed rá.

– Te agyon vagy löve, ha hihetek neked. Akkor miért szólsz közbe?

– Bocsánat.

– És egyáltalán mit császkálsz?

– Gondoltam, elbúcsúszom a mamuskától.

– És itt hallgatóztál.

– Én csak éppen – nézd, fiam, igazad van, a koncepciód a legfontosabb, és én avval a legteljesebb mértékben egyet is értek, ha pedig valamiben a segítségre lehetek...

Miklós köszöni, de nem tart rá igényt. Béla egy potenciális megboldo-

gult, ha pedig politikai szempontból nézzük, máris erkölcsi hulla, függetlenül attól, hogy értelmetlenül fel-alá mászkál. Ne is haragudjon, de ezt meg kellett mondania. A jövőre nézvést pedig jobb, ha most mindjárt tisztázzák, hogy ő nem ilyen irányban keres támogatókat. Egyáltalán nem! Most már elmondhatja, hogy Istvánon, a kertészen keresztül komoly baloldali kapcsolatai vannak, igen, a kertész bátyja, az idősebb Muhai, akit húsz évig megtűrt, sőt, bűjtatott a szeszgyárban, az a bizonyos direktóriumi tag, aki segített a Rádyakon, amikor bajba kerültek, utána pedig ő állt ki mellette, mindez talán zavaros, de így van, mindig távlatokban gondolkodott, és ennek most beérik a gyümölcse, az előbb tárgyalt a kertésszel innen a teraszról, és ezt bármikor megismételheti, egyszerűen:

– Fejezzük be ezt a kellemetlen beszélgetést! Ég veled!

Avval Miklós felugrik, és az erkélyajtón keresztül kibotorkál a teraszra. Izgalmának jót tesz a hűvös éjszakai levegő. Lenéz a mellvédre a parkba. Csakhogy István nincs sehol. A háta mögött azonban mintha lopakodna valaki, de mire megfordul, már senkit se lát. A folyosói incidensre gondolva jobbnak látja, ha visszavonul.

A Rádyak ősi címere (falemezre rádolgozott színes litográfia formájában, üveg alatt, ott lóg a dolgozószoza falán – most azonban nem látni, sajnos) a következő: égbék alapon erőteljes duzzadó, meztelen, barna férfikar emel a magasba egy jókora, zöldes színű gömböt. A pompás színhatású címerkép lendületes és monumentális, noha túl szimbolikus. A család szerint ez a golyóbis a földgömb, és a nemzetség nagyra hivatottságát jelenti, ezért van zöldre – a remény és bizakodás színére – festve. A heraldikához értők szerint egy frászt földgömb, csupán egy görögdinnye, amit egyik élelmes ősük Hellerspont császári generálisnak nyújtott föl a nyeregbe a tikkasztó soponyai csatában. Azt mindenesetre oklevél tanúsítja, hogy bizonyos Radu nevű, az erdélyi fejedelemségből szökött román zsoldos a soponyai győző jóvoltából magyar nemességet és birtokot kapott. – Mindebből csak a címer fontos, hogy megértsük a következőket:

Rády Miklós egy csöndes félórán elszunnyad a bőrfotelben, és álmodik. A családi címet látja, ami alól lehanyatlak az izmos férfikéz, a földgömb pedig, akár egy luftballon szállni kezd föl a kék égbe, száll, száll, egyre magasabbra, ő utánakap, de nem éri el, sőt, már csupán apró fekete pontként látja a magasban, ám amikor éppen eltűnne a szeme elől, repülőgépzúgást hall, egy ezüst színű gép jelenik meg, egyet-kettőt köröz, és leereszkedik: a gépből kaonák jönnek feléje, s közel érve látja, hogy három angolszász tábornok, teljes díszben – nyakukban a Führer különleges, gyémánttal ékesített vaskeresztje, no de ilyet! – hozza a címer zöld golyóját, és átadják neki.

Ennyi az álom.

Hogy felébredt, azt abból a vaksötétségből tudja, ami körülveszi. De gyufa villan, és előtte a hamutartóba egy karácsonyi gyertyácskát igazgat bele Béla.

– Nem zavarlak, fiam? Pihentél egyet?

– Igen – pislog Miklós álmottan. – Történt valami?

– Semmi, ne félj, vigyáztam. Minden a legjobban megy, csak meg kell várnunk a reggelt.

– Hány óra?

– Van még időnk. Arra gondoltam, hogy beszéljünk kicsit, bizalmasan, mint régen.

– Mit akarsz?

– Mit akarnék? Semmit. Nézd, fiam, te most fent vagy. Fent leszel. És ez így van rendjén.

– Beszélj nyíltan.

– Azt teszem. Volt ez fordítva is, no, nem? És neked az nem volt károdra.

– Mire akarsz kilyukadni?

– A család a fontos, mindig ezt mondtuk. Egyszer te, egyszer én, mind egy hogy melyikünk, mi úgyszólván egyik vagyunk. Történhetett volna fordítva is, hogy te éred meg rosszabb pozícióban a háború végét.

– Nem! Én tudtam volna, hogy mikor kell otthagyni a helyemet.

– És lemondta volna az én javamra. Ne is tagadd! Másként nem lehetett volna, mert az a legfontosabb, hogy mindig egy Rády álljon a megye élén.

– Ez most nem fontos.

– Tévedsz, fiam, csak ez a fontos. Most az, hogy te állhatsz elő. De nem lennél ebben a helyzetben, ha eddig nem vállaltam volna a nehezét.

– Helyettem?

– Eddig én fedeztelek.

– Arra nem volt szükség.

– Ha nem állok mögötted, még ezeket a foglyokat se kaptad volna meg.

– Délután még tönkre akartál tenni.

– Megtehettem volna. Megtettem?

– Benyújtod a számlát?

– Miért beszélsz így! Mindig beleláttunk egymás dolgaiba, és nem kereszteltük a másik útját. Azt most még csak én tudom, hogy engedted elvitetni az egyik foglyot. Ezt számonkérhetik ám!

– Fenyegetsz? Zsarolsz? Éppen te... te... aki... csak egy szavamba kerül...

– Azt ne mondd ki! Azt az egy szót. Légy méltányos. Vagy bosszút akarsz állni Helén miatt?

Miklós felugrik a fotelból, mert ilyen aljasság sose jutott volna eszébe. Hogy mondhat ilyet Béla?

Amíg rohan ki, felindultan, egy pillanatra felidéződik benne az a gyűlölködő harag, amit valamikor érzett. De hol van az már? Az asszony, röviddel új házassága után, egy báli éjszakán kihevülve fagyaltozott, és tüdőgyulladás vitte el. Nevetséges rá hivatkozni. A bátyja igazán tudhatná ezt. Mert így most mindig arra kell vigyázni, hogy tényleg ne álljon bosszút.

Ezekbe a gondolatokba keveredve a folyosó tömör éjszakájában nem is fogja fel, hogy rárontanak. Az ütés, szerencsére, csak a vállát éri. Ösztönösen ellöki magától támadóját, és visszamenekül a dolgozószobába. Megtámadták, lihegi Béla arcába, újra megtámadták, ha eddig nem igen akarta elhinni, most már nincs kétsége felőle, ez a harmadik támadás, micsoda erejű ütések! – szerencse hogy egyik se talált igazán, de mi ez? – és miért? – és ki...?

Nyugodj meg, szól rá Béla, tehát megtámadtak, és már harmadszor.

Így van, erősíti meg Miklós.

Az ütés nagy erejű volt.

Nagy-nagy, visszhangozza Miklós.

Béla csettint.

– De mindig célt tévesztett a marhája. Hát persze! – Kinyitja az ajtót, és belebödül a folyosó vaksötétjébe:

– Lajos!!!

Odakint csönd és mozdulatlanság.

– Lajos, az istenit magának, hozzám! Ne kelljen harmadszor mondanom!

Erre beállít egy kocka alakú férfi. A gyenge gyertyafényben hunyorog, biccent az urak felé. A „huszár” az. A főispán kísérő detektívje: Joó Lajos. Ma délután megértette, hogy vége a régi világnak, új kezdődik. Mi lesz vele? Négy gyereke van és nem éppen makulátlan múltja. Azt gondolta ki, hogy valami érdemet kell szerezni, akkor a jövőben is megtartják. Mi tetszene az új uraknak? Ha a kezükre adja a régi gazdáját! Arra biztosan fáj a foguk. Nyomába szegődött hát a menekülő főispánnak, követte a kastélyba. De még véletlenül se vele akadt össze. Ilyen az ő formája.

– Mit gondol, maga marha – förmed rá Béla úr – ha egyszer valamit jól csinált volna, magára ismerek?

Joó Lajos a vállát vonogatja, hogy vele kár ordítani, beláthatja a méltóságos úr, hogy egy kis közalkalmazottnak is joga van a kenyérhez, és azt ki ad neki ezután?

Aki eddig is, mondja Béla, csak nem képzeled, hogy ezután nem Rády áll a megye élén.

Ja, azt nem gondolta – morog Joó Lajos – hogy a méltóságos főispán úr két vasat tartott a tűzbe. (Bár egy héttel ezelőtt tudta volna! – mi-csoda fogás lett volna! – a saját gazdája.)

Nem róla van szó, hanem az öccséről, torkolja le Béla, és ami a politikát illeti, azt hagyja rájuk, eddig se az eszéért tartották, s arra ezután se lesz szükség. Egyébként lóduljon ki a többiek közé, és tartsa nyitva a fülét.

– Látod, fiam – szól az öccséhez behízelt magabiztossággal, ahogy ketten maradnak – egy régi közigazgatási szakemberre milyen szükség van! Megismerem én mindenki kezemunkáját, a rutin teszi. Neked meg nincs időd csip-csup ügyekkel foglalkozni, az a legfontosabb, hogy kidolgozd a koncepciódat. Egy jó koncepció aranyat ér. Hát csak gondolkozz. Ez lesz a Somfai Gondolat – lepipálhatjuk vele a szegedit!

Miklós dűnnyög valamit, hogy a munkatársaival kell tárgyalnia, és kiódalog. A folyosón szinte sajnálja, hogy nincs már aki megtámadja, ezt is szívesebben venné, mint hogy a bátyja lekötelezettje legyen.

Mikor a konyhába ér, Joó Lajos melléje somfordál, és máris tájékoztatja első megfigyeléséről: Anna kisasszony és Torkos százados sülvé-főve együtt vannak, de szervezkedésük politikai irányát még nem sikerült megtudnia.

Ezekután Szentágotai ügyvéd és István, a kertész, értetlen csodálkozással hallják, hogy előttük Miklós úr szenvedélyes dühvel a baloldallal való összefogás sürgősségét fejtegeti, a városban fel kell venni a kapcsolatot Muhaival, akinek a szeszgyárban és egyebütt szervezetei vannak. István mondani akarja, hogy a bátyja két éve halott, nem jött vissza a Dontól – de nem jut szóhoz.

Mili becsoszog a dolgozósobába, és megáll hátul a sötétben.

– Nem lesz tejszín!

Erre a drámai bejelentésre Miklós úr hátratulja székét az íróasztaltól – egy órája kotlik koncepciója kidolgozásán, de még csak ennyit írt fel: Kiáltvány –, és így ő is kívül esik a gyertya (utolsó gyertyácskája) fénykörén.

– Mit mond, Mili?

– Nem lesz tejszín a reggelihez.

– Épp ez a legnagyobb gondunk!

– Nem tudom, mit fog szólni a méltósága, ez még soha nem fordult elő.

– Valóban nem?

– Egyszer. Az uradalomban dolgozó olasz foglyok fellázadtak, hogy állítólag rossz a kosztjuk, vandál módon becsörtettek a tehénistállóba, és megitták a friss fejést. De mikor volt ez? Az első világháborúban.

– Na, látja, Mili, most is háború van.

– Ez akkor se érdekelte a méltóságát, nagyon felizgatta magát, valószínűleg csöppeket kellett neki adnom.

– Tartsa készenlétben azokat a csöppeket.

– Összetörte az üveget, nagyon felizgatták azok a digók, akik így fizettek a jószágunkért.

– Találjon ki valamit, Mili, talán az ecetes borogatás megfelel.

– Azt a lábára szokjuk tenni, ha megdagad. Olyan idegesen mondja ezt Miklós úr. Zavarom?

Nem zavar, motyogja Miklós megadóan, dehogy zavar.

Amúgyis olyan különös mostanában a méltósága, pereg tovább Mili nyelve, néha őt se ereszti be magához, sőt, alig bírja megtalálni, mert ideoda költözik az emeleten.

Hogy miért csinálja ezt? Nem érzi magát biztonságban, azt mondja, amíg az a perszóna itt van. Ezek az ő szavai. Hiszen tudja Miklós úr, Anna miatt veszett össze vele is, és azóta nem akarja látni.

Most már beszélhet erről, véli Mili, mert úgy látja, hogy az a nősze mély arra az idegen tisztre akaszkodott rá, így végre megszabadulnak tőle. Rend lesz végre. Béluska úr nagyon kézbe vette a dolgokat, és ő tudja, hogy mit csinál!

Csak egy dolog izgatta nagyon Béluska urat: a fegyverek, hogy azok honnan vannak?! De ő aztán, Mili, megmondta neki, hogy ezek azok az olasz fegyverek, amiket a húszas években nagy titokban hozatott be a kormány, aztán nem merte innen elszállítani, mert az antant botrányt csapott.

Ugye, nem baj, hogy ezt elmondta? Igaz, mindenki megfелеdkezett róluk, de ő nem, nyaranta kihordatta a ládákat a pincéből, hogy meg ne roszdásodjanak azok a drága puskák.

Valakinek csak törödni kell a házzal!

Ezt Béluska úr is elismerte, mert szerinte most a legjobb kezekben vannak azok a fegyverek, és az ügyvéd hiába háborog, így van ez jól, legyenek csak ezek a katonák a megszállók, ha védelmükben azt tehetnek, amit akarnak, így Somfa és környéke külön terület lesz, önálló megszállási övezet, később talán önálló országrész, azt mondja Béluska úr, hogy Prónay Pali akart annak idején önálló Lajta bánságot csinálni, hát ő most megcsinálja, azt mondja, de nem beszélek sokat, Miklós úr kérem? – tessék csak szólni, ja! – a kertészünk, az István, megszökött, mert ezek nagyon neki-

estek, hogy biztosan rosszban töri a fejét, de itt nem lesz csajkarendszer meg közös nőhasználat, és a szeszgyárra meg a birtokra is hiába fáj a foga bárkinek; ezek után nem érezte magát biztonságban az a Muhai, mert Béluska úr meg a huszárja, és a százados a két emberével, és a háznép is igen ellene voltak, de most már tényleg nem akarom zavarni...

A gyertya ellobban, és Rády Miklós bénult fáradsággal tápáskodik fel. Zúg a feje. Hát ez történt odakint, amíg ő itt a koncepción kotol...? Az ablakhoz támoľog, hogy a hideg üvegnek nyomja a homlokát.

Odalent az udvarban mintha látna valamit. Egy hintó...?

Igen. Egy hintó. Czigliényi Ágostonék menekülnek benne nyugat felé, de megálltak itt, mert – – –

– – – és automobiloľokat és csézákat és homokfutóľokat vél látni: az a méltóságos Stercsánszky Vilmosné, ebben Czeglédy Kiss Pál és családja, amott báró Beaumont Mignon nagyasszony, Szamek Maca, Ugray Armand, itt van az egész környék, az egész jobb társaság, Vaszilcsin Dodó, Okolicsányi tábornok, Derka Clarisse és Maca és Lily, Racsmány Pali, gróf Csáky Miklós, Festetich György herceg, Lichtenstein hercegnő, gróf Eszterházy őkegyelmessége, az Almásy és Szapáry grófok, Wlach Rudi, gróf Pallavicini Roger, Baitz Lucy, Durond Cilu, a kis Károlyi gróf és vele Langl Mădy, Khuen-Héderváry Kamill, Odelscalchi Béla, Szentimrey Zsuzsó, Sacelláry Pipsi, Schneztler Hugó, Wein Dódo, Jankovits Elemér, Bayer-Krucsay Dalma, doktor Noll háza népe, Skarlec Dóra, Baky-Mandl, sőt, Martinideszeditkayerer-nőárpásandráschumylajosrippeljózsivitézsomogyváryrudolfkolozsváryborcsamihályszeleczkyzitamurátilili...

Aludni – már csak ennyiből áll Rády Miklós koncepciója.

7.

Kora hajnalban, amint kivilágosodik, Kajabálós Ferdinánd megközelíti a kastélyt. Azért jön ilyen jókor reggel, mert tegnap – túl nagy skandalumot okozva – elfelejtettek odalökní neki egy kis ennivalót és éhes.

Megáll szokott helyén, a falon kívül, és bekiabál:

– Jönnn-nekaruszkik!

Ezt csak úgy mondja. Tegnap nem vált be, hátha ma beváľik.

Nem figyel fel rá senki a háziak közül, a zűrös éjszaka után az emberek szunyóľálnak. Torkos százados azonban éber katona. Felneszel, és mert soha nem hallott Kajabálós Ferdinándról, kibotorkál az udvarra. A hajnali hűvös istenigazából felébreszti őt és benne a kötelességtudást. Nem csak úgy tessék-lássék módon néz szét, hanem átcsörtet a parkon, ki a falig.

És látja, hogy azok tényleg jönnek. Illetve ott vonulnak – a bekötőúton túl – az országúton Ausztria felé. Éjszaka érték el Somfát, és most mennek tovább az előrenyomult ékek után. Páncélos egységek, teherautó karavánok, tűzérsegi vonatok. Front mögötti békés felfejlődéľ: az ágyúk csöven védősapka, a teherautóľok platóján egymásnak dölve kuporognak és szundikálnak a lövészek.

Torkos visszaroľan, és felferi a kastélyt. Csakhamar mindenki az udvaron szaladgál. Mikor megbizonyosodnak hogy jönnek, azok tényleg jönnek, a háznép ijedten szétfut.

Rády Béla a kialvatlanságtól puffedt arcát nyomogatja. Végignéz a maradék kis csoporton.

– A Mizserge felé megpucolhatunk.
– Mi az a Mizserge? – kérdi Torkos.
– Egy erdő – susogja Anna biztatóan, és nem tudja levenni szemét a férfiről – átnyúlik a határon.

– Akkor irány Ausztria! – vezényel a százados két emberének. – Ott nyerjük meg ezt a háborút.

Rády Béla, a volt főispán, furcsán néz rá – de nem mondja ki, hogy mit gondol (mert Joó Lajos mögötte áll és fülel, újra éberen fülel, ahogy szokta).

Egyedül Mili bizonytalankodik, de Béluska úr ráreccsen:

– Itt akarja megvárni, hogy felfalják?

Miklósnak senki se szól. Így amikor felébred arra, hogy pitymallik, senkit se talál. Végigfutja a házat, sehol egy lélek. (A fegyveresek, ajtajukat magukra zárva, részegen alszanak.)

Az udvaron mindent megért. Tétován mered a kastélyra. Hol lehet a mamuska? Melyik szobában rakja a passziánszot és olvassa eredeti kiadásban az osztrák irodalom gyöngyszemeit, Ebner–Eschenbach regényeit? Hol keresse? Van még egyáltalán mamuska...?

Látja az országúton vonuló hadoszlopot, és a Mizserge fái közt, a távolban, éppen eltűnik az utolsó menekülő is.

Visszarohan, bundát kanyarít magára, és indul a többiek után (felemás félcipőben, mint tudjuk).

...Hölz Ferdinánd pedig kitartóan bámulja a kastélyt. Egy idő után kigyulladnak a lámpák – a városban megindult az áramszolgáltatás –, és az üres kastély kivilágítva, ragyogó ablaksorokkal tündököl a hajnali szürkületben.

Új nap kezdődik.

FUNK MIKLÓS

JEGYZETEK EGY NAGY SZATÍRA LEHETŐSÉGEIRŐL

(Gáll István: *Április bolondja*)

A JELENKOR olvasói ismerkedhettek meg először Gáll István szokatlan hangütésű új kisregényével, vagy inkább hosszabb elbeszélésével, az *Április bolondjával*. Gállnál szokatlan ez a hangütés, hiszen eddigi regényei, elbeszélései általában nélkülözték a szatirikus hangot, bár legutóbbi regényében, *Az öreg*-ben már megelhetjük azokat az ironikus felhangokat, amelyekből arra következtethetünk, hogy az író kemény szigorúságú műveinek sora után – anélkül, hogy feladná alapvető, a fontos problémákra koncentrálnó igényét – más hangon is megszólal.

Természetesen a most olvasott elbeszélés nem előzmény nélkül való irodalmunkban, már abban az értelemben sem, hogy a jelentős történelmi fordulópont (jelen esetben a felszabadulás időszaka) köré szervezett cselekmény eleve nagy lehetőséget kínál mindig az írónak, hogy a változás időszakában vizsgálja hősei jellemét.

S arra is van sok példa, hogy a magyar feudál-kapitalista uralkodóosztály „legkiválóbbjainak” karakterét boncolja-pellengérezze ki az író. A „magyar nemes” úri bárgyúságának, stupidságának célbaállítása már Mikszáth előtt megkezdődik prózáinkban is.

*

Újabb irodalmunk, művészetünk is többször fordult ehhez a lehetőséghez. Örkény István *Tóték*-jában, Dobozy Imre több művében, sőt legújabbban Csoóri Sándor és Kósa Ferenc *Hőszakadás* c. filmjében is előttünk áll a történelmi sorsforduló napjaiban a magyar úr, a magyar katonatiszt, s mindegyik említett műben szatirikus, ironikus, helyenként groteszk eszközökkel ábrázolva. Gáll István is szatirikus lehetőséget választ az *Április bolondja*-ban.

*

Éppen Gáll István mondta nemrég egy nyilatkozatában: „– A tényirodalom és a groteszk látásmód előretörése nagy hatással van az úgynevezett hagyományos realizmusra is. Az egyre bonyolultabb világ, a furcsa és újszerű ellentmondások megoldási szándéka is emeltebb szintet diktál az irodalomnak.” (Beszélgetés Gáll Istvánnal, KRITIKA, 1975. 9. sz.)

*

Az *Április bolondja* azzal a nagyszerű szatirikus alaphelyzettel indul, hogy *mi lett volna, ha* 1945 áprilisában egy dunántúli városban, Rády Miklós, a különc, liberális hírében álló magyar nemes úr – a birtokán dolgozó amerikai hadifoglyok segítségével – megteremti Magyarország egy kis részén az amerikai zónát, *mi lett volna, ha* „negyvenötben azok érnek előbb ide?” Ez a mai szemmel nézve szerencsére csak játékos szituáció nagyszerű alkalmat adna egy kiteljesedettebb szatírának.

*

Az író hiteles atmoszférát tud teremteni már az elbeszélés elején is, nem tagadván meg nagyszerű realista képességeit, s tulajdonképpen egy teljesen reális történelmi helyzetben, reális alakokkal indítja a cselekményt. Ironiája azonban hamar megjelenik az elbeszélés szövetében, az egyes alakok írói kommentárral történő bemutatásánál is, a cselekmény vezetésében is.

*

A figurák is először valós, történelmileg jól körülhatárolt személyiségekként bukkannak fel, s az elbeszélés menetében fokozatosan derül fel az olvasó a remek humortól, amellyel egy-egy alakot körülforog az író mesélőkedve. Csak helyenként vesszük észre, hogy egyre többet mesél az író, s egyre kevesebb a hagyományos értelemben vett cselekmény, de aztán újra előbukkan egy-egy dialógus, kialakul egy-egy szituáció, amelyet meg kell oldani, s a megoldások kérlelhetetlenül viszik az elbeszélést a szatíra felé.

*

Sajnos *csak felé*. Mert aztán megtorpan az író, nem tudjuk, hogy miért nem viszi végig cselekményében sem a szatírárt. Hiszen olyan jól előkészültünk már a Rády-vezette megye új konfliktusaira, tulajdonképpen most kezdődhetne igazából – a regény. Mert úgy érezzük, egy regény, egy nagyszerű szatirikus lehetőséget kínáló regény első fejezetét olvastuk el csak.

*

A most közreadott elbeszélés előkészület, jó expozíció lehet egy szatirikusan feje tetejére állított világ történelmi szatírájához. Gáll minden olyan eszközzel rendelkezik, amely képessé tehetné arra, hogy az irodalmunkban elég ritkán megjelenő *sikeres* szatírárt alkotson. Így is jó olvasmányt kaptak a JELENKOR olvasói, bizzunk abban, hogy az *Április bolondja* nem egyszerű kísérlet marad csak Gáll István pályáján.

Kapáláskor

*Kiszárad a gaz is, ez olyan aszály.
Ugyanakkor erős a mégis élő
gyomnövények gyökere, mint csak ősszel.
A kapa nem elég éles őhozzájuk.*

A törpék benyomultak

*A törpék benyomultak udvarunkba,
bizonyítva a létről, hogy egyszerű.
A törpék az óriás-törpét kitalálták –
mint amikor a fákon túlnő a fű.*

*Már majdnem rémülettől megkukulva
látom: a dolgok mégis természetes
idő-jeleket vesznek föl magukra,
míg a marcipán-tornyok elsüllyednek.*

Mint aki ölt

*Mint aki ölt, önvédelemből, de mégis ölt!
Szakadatlan gyötör a sírás arcom mögött.
Nem érted, nem magamért, jókért se már.
Szívemben a gyalázatosság szégyene fáj.*

*Ritkitottam bozótot egykor sudarasra,
lombot emel onnan máiglan egynéhány fa.
Metszettem aztán szőlőt – de nem tudok
lányt nevelni magamhoz, most sem tudok.*

*Megtisztelő várakozásom – otrombaság.
Türelmem – a fölöslegesen fönthagyott ág.
Szereztem én magamnak ismét múltat! –
mint ha lugas termő karjai bevakulnak.*

*A pálinkát kivel ittrad meg, nem kérdeztem.
Mi volt az a hangverseny, nem kérdeztem.
Mért küldtél haza egyszer, nem kérdeztem.
Mért neveltél hűségemért is, nem kérdeztem.*

*Már tudtam kérdezetlen, hogy te ki vagy,
de szívemre lassan rakódott vissza a fagy.
Ami lett, a te szavad nyomán van így.
Fejemen a szégyen-koszorú terhe mégis.*

Négysoros

*Mikor már nem működik –
bomlik az ész:
fölragyogását látod –
jön a sötét.*

Álomba hallgatózva

Ha kérdezed, tetszik nekem az élet – de nem tudom szeretni, mivel nincs közöm hozzá.

*A jókat elegendő most elgondolnom – ahhoz is, hogy megrémüljek a jóktól,
mert a magam jóságát ki kellene vonnom belőlük mindenképpen.*

*Talán csak fáradt vagyok, talán csak beteg vagyok, talán csak meg-
undorodtam. Talán.*

*A legboldogtalanabb az az ember, akinek a dologhoz, a dolgokhoz sincs
kedve már.*

Aki – mint szeretetlen, – szeretni sem tud többé.

*Ügyeimet nem tudom komolyan venni, hisz egyszer is komolyan vettek-e
engem az ügyeim...?*

Veszteségeim után induljak el?

Régi évek nyereségeit számoljam – ma?

Fölemelt hangon pedig: Magamra kell szólnom most szigorúan:

– Szabad-e beszélned, ember, a kinjaidról?

*– Függönyözd el, ember, a műhelyedet, míg valamit balkézzel is előállit-
hatsz életed értelméül!*

– Vagy: álomba fűródva hazudj lelki békét!

– Vagy: álomba hallgatózva keressél kijáratot!

Lefagyasztom perzselődött idegsejtjeimet az álommal.

Sült gesztenye

*Gesztenyeillat az utcasarkon,
szilveszterszaggal rémlik az alkony,
egy micisapkás demizsont lóbál,
levélke visszazöldülni próbál.*

*Semmi. Egy percre megáll az utca.
Csak Csipkerózsza fölvérzett ujja,
senki sem tudta: mint jogos átkot
valaki törvény-tolvajt kiáltott.*

*Duplacsövekkel nyalka vadászok,
cserkészni kezdtek bős agarászok,
valami szép vad tűzberogyott itt,
alig-volt évad, hallali szólít.*

*Valaki erdők szavába vágott,
toportyán köddel patákra hágott,
kentauroknak tutása dobban
föltépett fák közt, sziklavadonban.*

Dalosnak

*Én-irodalmat?
Tényirodalmat?
Szó-nagyhatalmat?*

*Gödölyék, vidrák
fölé szó-hidrák
szuperhatalmát?*

*Sok még a csacska
kacska uracska,
sziréni hangzat.*

*Zsarnok ál-tények,
csempész ál-lényeg,
én nem urazlak.*

*Porszem lehet hegy,
látom tengernek,
mi csilló harmat.*

*Vizes csaposnak,
nem dal-csahosnak,
jöttem dalosnak.*

Lakodalmak

(1975 NYARA, VASÁRNAP REGGEL)

Feleségemmel s János sógorommal a falu belsejébe iparkodunk dolgunk után. Kivételesen tiszta az idő, de a járdáról lelépni nem mindenütt ajánlatos: sár, szikkadhatatlan nyári sár. Ahol a kövesút kezdődik, a hajdani Szerb utca végében, az alsófalusiak gépkocsijai állnak, szinte egymás hegyén-hátán. (Az enyém ismerősök udvarán a templom háta mögött.) Jónéhányan már itt forgolódnak kocsijuk körül, s kérdéseinkre, hova s merre, legsűrűbb válasz: Harkányba, fürdőbe.

Innen látszik, hogy fontosabb, a Szerb utca, mai Rákóczi utca, elején lakodalmas menetbe ütközünk csakhamar. Zeneszóval kísérik haza a fiatal párt. Mire szembekerülünk velük, már ott táncolnak, énekelnek a nevezetes ház előtt, amibe az új pár ágya megvetve. A lakodalmazók fiatalabbja tánc közben arra is ráér, hogy megkapdossa a járókelőket, s pálinkával, likőrrel, süteménnyel kínálja őket. Ügyelni kell, bele ne rántsák az embert a körtáncba, mert aztán nehéz a szabadulás.

– Még a menyasszony egészségére! No most a vőlegény egészségére! Visszaautasítani ilyenféle kínálást sértés, vagy legalább megszólásra érdemes illetlenség volna. Sógorom kezében pohár, feleségem kezében úgyszintén. Én, bizonytalankodva, mégiscsak elhárítom, hiszen egész nap vezetek. Találgatom, elégséges indok ez vajon ebben a körülményben – de mosolyognak rám s megértének. Egyik kezemben is, másikban is jókora tortaszelettel útnak bocsátanak.

– Kik a fiatalok? – kérdezem János sógoromtól. Nézegettem közben a képüket, találgattam arcvonásaikból, de nem igazodtam el rajtuk. Egyre inkább így vagyok a fiatalabb nemzedékekkel. A menyasszony neve hallatán persze nyomban megvilágosodtam. Szülei két-három esztendővel jártak alattam az iskolában. Az anyja szép arcú sváb lány volt, az apja bukovinai székelő fiú.

A vőlegényről sógorom nemigen tudja, kicsoda. A harmadik faluból való, himesi.

(MAGAM MENTÉSE, S EMLÉKEZÉS)

Az elmúlt tíz, tizenöt esztendőben rendszerint elhárítottam a hazulról érkezett lakodalmi meghívásokat. Röstellkedtem miatta gyakran, hisz, ha szóvá nem tették is, nyilvánvalóan megbántottam vele rokonaimat. Abba a lakodalomba is hivatalos voltam családotul, amit a Népszabadság 1974. augusztus 20-i számában a nemzetiségi lakodalmak, vegyes házasságok szép példaként emlegetett színes írásban. Ötszáz vendéges lakodalom volt, s a menyasszony a keresztanyám unokája. A lakodalom múltán most is elgondolko-

tam, miért nem mentünk el. Csak helytálltam volna a menyasszonytáncban én is – bár módos falu lévén ez a mienk, a fiatalok ma már rendszerint az esküvő napján összegyűjtenek kisebb vagyont. Máshonnan származó feleségemnek s inkább városi léthez szokott gyermekeimnek nyilvánvalóan élmény lett volna.

Idén májusban aztán csak megkeményítettem megint a szívemet. A meghívás egyik unokatestvérem fiától, akit nem is ismerek, s annak menyasszonyától jött. Rádöbbsentem, bár jól emlékszem erre az unokatestvéremre, oly rég láttam, ha utcán szembe találkoznánk váratlanul, lehet, meg sem ismer-ném. Mindig más faluban éltek, nagynéném, apám húga, valaha oda ment férjhez; s aztán, ideje jöttén, ő fölcseperedett lányait ugyancsak másik, még távolabbi faluba adta oda.

Ezt a lakodalmat beszéljük most a kocsiban. Sógorom szerint, aki él-hal a jó társaságért, sajnálhatjuk, igen remek volt.

– Emlékszel még, micsoda szerelem volt az? – vágok a szavába hirtelen. Nem tudja, mire emlékezzék, el kell magyaráznom, ennek a májusban megtáncoltatott kis menyasszonynak apjáról s anyjáról beszélek. Sógorom persze a szőlőhegyen nőtt föl, s iskolába, később legényezni is a közelebb eső szomszédos faluba járt.

(A NAGY SZERELEM)

Kezdem sorolni.

Aligha van velük egyivású emberpár, aki oly nehezen került össze, mint ők ketten.

A negyvenes évek vége tájt, amikor még mindig zajlott a letelepültek s a megbolygatott bennszülöttek fészkelődése, helycsinálása a faluban, s nem szűnt meg a torzsalkodás sem, ők akkor voltak fiatalok s szerettek egymás-ba. Nyilvánvalóan tiltották a fiút is szülei, a falu inkább a lány családjának tiltásáról tudott. A lány apja, s főképpen a bátyjai állandóan szemmel tartot-ták a szerelmeseket, s bizony elcsattant itt s ott pofon a sötétben. A falu két-kedve, bár együttérzéssel figyelte őket. Együttértzett a fiatalokkal, s együtt-értzett a szülőkkel. Hiszen nem volt rá addig példa, hogy egyik nemzetiség-beli másik nemzetiségbelihez akarja életre-halálra kötni magát. Még a régi világban is alig-alig történt meg, hogy magyar svábbal vagy ráccal, vagy fordítva, házasodjék. Hát még most! Mert ha, mondjuk, ennek a két családnak amúgy soha nem lett volna is baja egymással – e szinten már végtelenül ide-gennek érezték, akár le is becsülték egymást, s féltek meghittebb viszonyba kerülni egymással. S ebben a falu igencsak egy véleményen volt velük.

Igaz, létrejött nem sokkal előtte ilyen vegyes házasság. De az a fiatal-ember nős volt, a lány úgy szökött meg a kitelepítés elől, s a fiatalember még feleségétől való válása közben rendőrnek ment. Gondolom, főképpen azért, hogy így könnyebben kivédje a szülei s mások támadását. S megvéd-hesse a valójában törvénytelenül idehaza tartózkodó lányt. Mindez már túl-ságosan tragikus volt, hogy nyíltan figyelni szabadjon rá. S az egyenruha láttán a falu jobbnak vélte nem beleártani magát s nem fenni száját az ese-ményen.

A fiatalok úgyszintén egybekerültek a végén, legenda helyett boldog há-zasság vált a szerelemből. Példájukat egy ideig nem követte más.

(FÜGGŐÓN A FARZSEBBEN)

Az efféle szívszorító eseményeket a faluban mégiscsak mi, első nagy érzelmeinket most apolgotó kamaszok kísérgettük leginkább figyelemmel. Sok minden más eseményt is – fonókat, multságokat, s a belőlük kisejlő szemérmes lelki összefonódásokat.

Amikor egy vasárnap este barátaimmal magunk is szemtanúi voltunk, ahogyan a két báty a kapun kívül kérdőre vonta az ott lézengő fiút, a nyers kérdésekből s a fiú félénk, tétova válaszaiból már megérezhető volt, a lány családja szelidülőben, s lehet ebből már lakodalom. Mai eszemmel úgy tetszik, mást is elárult nekem ez a kérdés-felelés. S engem, érzékeny kamaszt, ekkor ez döbbsentett meg. Az, hogy a két nyers, meglett férfi valójában kételkedik a fiú szándékában. Hogyan foghattam volna föl akkor, nem az érzéseiben kételkednek. A jövevény gyanakvása lappanghat bennük, hogy a bennszülött gögjével, bár társadalmilag kisebbségben, valaki mégiscsak prédának nézi őket, hűgukat, bármi tulajdonukat. S erre ők göggel válaszoltak. Különbösen hamar visszamentek a házba, s a fiú is megkönnyebbült lélekkel indult el barátaival.

A hátsó kör felől érkező kuncogást, heherészést már csak mi hallottuk. S mivel amúgy is olyan elszabadult kedélyű nap volt, ránk is bugyborogva átragadt. Távol tudva a veszélyt végül bő hahotává fajult.

A nevetés oka a függőön volt, sok régi összeszólalkozás ütőeszköze a legenda szerint. Ámbár mindenki bizonyos volt, soha meg nem ütöttek azzal senkit – sem kocsmázás közben, sem báli verekedéseknél. Gazdája, sváb fiú, helybeli kőművessegéd túlságosan kedves és jószívű fiú volt ahhoz. Igaz, hogy nagyon erős. S a függőönt annak idején mindig a farzsebében hordta, s azzal csitította környezetét, semmi baj, ő majd odacsap. Bár ott kavargott, ő aligha ütött. Mások annál inkább, szúrtak, vágta, bicskát nyitogattak vasárnapról vasárnapra. Elég kicsi ok megtette, s a falu apraja, nagyja, bírása, papja nézősereg volt hozzá.

A mostani heherészés azt is jelezte, az efféle verekedések elmúltak, emlékük inkább derűfakasztóan rémlik föl, s bármelyik szeplős kamasz pimaszul föl mer sóhajítani: – Haj, volna csak itt a függőön!

(LEHOZTÁK NEKÜNK A CSILLAGOKAT)

Már előző nap izgalomba jött a falu, amikor az alkonyati busszal megérkezett a tarka társaság az állomás felől. Pécsről jöttek, s nagyszabású programra készültek nálunk. A plakátok vasárnap délutánra futballmeccset hirdettek, estére pedig vidám műsoros táncmulatságot.

A program szervezője az egyik helybeli lány vőlegénye volt, ismert pécsi nagykereskedő, most állami szakember fia, a vele érkezők valamennyien a pécsi kereskedővilág tagjai. Mária, a lány sem egyszerűen falubelinek számított. Szülei ugyan gazdálkodók voltak, a Dráva mellékéről települtek föl hozzánk, ő a községházán hivatalnokoskodott. Illett mindenképp magázódni vele. A programról én többet tudtam szinte mindenkinél, hisz épp abban az időben afféle minden-es cseléd voltam Máriáéknál.

A futballmeccs persze úgy zajlott le, hogy mi, akik szurkoltunk ugyan szívvel-lélekkel csapatunknak, ki-kitörő nevetéssel s csúfondárosan élveztük

végig a másfél órát. Nem annyira tudásban volt egyenlőtlen küzdelem, inkább látványnak volt kinos, időnként komikus. S erről nem a mi játékosaink tehettek. Jó csapat hírében álltak, s lovas kocsin vasárnaponként el is jártak a környékre mérkőzni. A baj a fölszereléssel volt. A pécsiek tetszetős mezenadrágban, futballcipőben, a mieink mamuszban, klottgatyában. Csupán a piros dressz adott nekik valamelyest hivatalos külsőt. Az ellenfél stopnijai pedig gondoskodtak, hogy a mamuszos lábak minduntalanul fájdalmasan föl-rugaszkodjanak az üres levegőbe.

Amikor mi a korábbiakban leírt közzjáték után benyomultunk az udvarra (a mulatság ama jómódú székely lányék házában volt, miért, nem tudom), a keserű mag, megvert csapatunk, már ott sötétlett valamelyik asztal körül. Az elszabadult kedély azonban nem az ő komor ábrázatuk láttán kezdett újra tuskésedni s visszahúzódni karámbájába. A vendégek, itt ugyan vendéglátók s kedvcsinálók, elég pökhendiek voltak, ennyi máris kitetszett, a mulatozó sereg az enyhén ősz halántékú, göndör is, kopasz is tréfamester vicceit nem mindig értette, a zene is túlságosan divatosnak tűnt, hogy teljes bátorsággal táncolni merjünk rá.

A pécsiek aztán elég hamar berúgtak, az etikett alapján sem tartották be a kötelező időt, pimaszkodtak a lányainkkal, játékosainkkal úgyszintén. Az egésznek kezdett amolyan „nem tetszik, buta prosztók?” hangulata lenni.

Azért érdekes volt, sokan aznap hallottunk először szakszofont, mindenki hetekig dudorászta a „Lehoznám néked a csillagokat” foszlányait, a bemondások is eltorzítva tovább jártak. Én, amíg jelen voltam, félszemmel mindig Máriát figyeltem. Láttam, nem tetszik neki, s goromba megjegyzéseket tesz a városiakra. Ettől megnyugodtam.

(KITÉRŐ, AZ EDDIGIEKNÉL SZEMÉLYESEBB)

Mi a fölszabadulás jöttével szegényedtünk le igazán. Apám ugyan hamar hazaérkezett a háborúból, csak hogy gyógyíthatatlan betegen. Emlékszem, az udvaron játszottam, amikor lekaszálódott a kertészet platós kocsijáról. Nemcsak a látása hökkentett meg, hanem az is, hogy addig soha nem láttam apámat s anyámat megölelni s csókolni egymást. Fojtogatott persze engem is a nagy érzés, s nyílt öröm helyett inkább ténferegni kezdtem ide-oda az udvaron.

Végeredményben sokkal több szemérmességet örökölttem szüleimtől, mint helyes volna. A házasságukat már eszmélkedve is mindig erről a pontról vizsgáltam. Anyám apró termetű volt, a rá emlékezők szerint hamupipókeszerű kis jelenség, a fiúk szép arcú nővére oldalán észre sem vették. S nagyon szegény családból való. Apámék amolyan lecsúszott család voltak. Nem is helybeliek, Bácskából, Vaskútról származtak át Baranyába, szülőfalumba. Nagyapám hamar végére járt a vagyonnak, mindent elmulatott, s egy szép napon nyoma veszett. Nagyanyám nem kereste, s a végrehajtók távoztával nemcsak a gazdálkodást, a házasságát is befejezettnek vélte. Leköltözött két gyermekével húgához az alvégre, anyámék szomszédságába. Apám a ciszterciták helyett bérilőhöz került cselédnek. Csakhamar követte apja példáját, inni kezdett. Milyen volt a híre a faluban, elgondolható.

Szüleim egybekerülése tehát nem szerelmi házasság volt; úgy hozták össze őket, szokták ilyesmire mondani. Elég félszegen állhattak meg az oltár

előtt, hogy kimondják a boldogító igent. Lakodalmuk nem is volt, csak odahaza szerény ebéd, kis italozás, beszélgetés. Anyám engem sokat biztatott, ha már annyit kutatok a padláson, keressen meg a bokrétát, ami apám vőlegényi kalapján volt. Ő a magáét kölcsön kapta, vissza kellett adni; de apámét megőrizte, s a ház átalakításánál is megmentette. Félárvak voltak már házasságukkor mindketten. Anyai nagyanyám a háború idején meghalt tüdőbajban, nagyapám pedig még odavolt hadifogságban – anyám mögött csupán a testvérei álltak a templomban. Apám apja a szóhagyomány szerint akkor már rég valamelyik mohácsi temetőben feküdt, kocsmái verekedés közben pusztult el; nagyanyám tehát már özvegyként volt jelen az esküvőn.

Apám házasemberként is tovább ivott, ám arról én csak elbeszélés szerint tudok. Mire nővérem s magam fölcseperedtünk, igen jóra való, csendes, mélabús, kevés ráérő idejében sokat olvasó s töprengő embert találtunk. Mondják, anyánk, termetre hozzá képest fele akkora, szép szóval, emberséggel úgy meg tudta szelidíteni s az élethez való lelkierejét visszaadni, hogy nekem ez mindig csodával határos.

Hozzá való ehhez még annyi, hogy amikor anyai nagyapám megtért hadifogságból, s a fiatalokkal együtt ott találta özvegy nagyanyámat a házban, maga is özvegy lévén, legegyszerűbbnek vélte feleségül venni nászasszonyát. Így éltek együtt a negyvenes esztendőik végéig, az ötvenes évek közepéig, amíg egymás után meg nem haltak. A sort apám kezdte 1948 tavaszán, s anyám végezte be 1954 kora őszén.

(GYEREKKOROM LAKODALMAI)

A háború után emlékezetem szerint jónéhány esküvő volt, mégis alig idézhető föl bennem akármelyik is. Olyan idő járt, hogy egybekeltek a párok, lakodalmat nemigen ültek. A háború vége tájt még akadt nevezetes lakodalmom. Olyan is, ahol a vőlegény csak negyvennyolc órára jött haza a frontról, s szabály szerint egyenruhában kellett volna esküdni – aztán soha többé nem látták. Azokon a lakodalmakon nagyapák ülték körül az asztalokat unokáikkal, a fiatal férfiak hiányoztak. Ha netán szabadságos katona keveredett oda, jobban körülötte forgott a világ, mint az ifjú pár körül. Emlékszem, hogyan csüggtem magam is egyízben egy fekete egyenruhás ifjú embernek a beszédén. Valamikor Németországba, a *Christliche Seefahrt*hoz szegődött hajóslegénynek, most a tengeralattjáróknál szolgált. Óceáni fáradalmait pihente épp ezen a lakodalmon is. Efféle élményekkel első világháborús nagyapáink nem kelhettek versenyre, kellenlenül hallgattak s bólintottak az új hadiszokásokra. A fiatalember különben szakasztott olyan volt, mint a német háborús plakátokon az égszínkék tekintetű, tele szájjal nevető győztes. Hetekkel később halála hírért vették hozzátartozói.

A háborúból, hadifogságból megtérő fiatalemberek nem sokat gondolkodtak a nőülésen. Kiéheztek annyi év alatt örömré, harmóniára, családi boldogulásra. Aki még megtalálta itthon hagyott szerelmét, őt vette el, akie közben férjhez ment, másikat keresett. Olyik egészen fiatal lányt, aki a nagy hadba vonulás idején még igencsak gyermek lehetett.

Megjött legidősebb unokatestvérem, János, valahonnan a Krimből. Megnősült hamarosan. Nem sokkal azután húgai is férjhez mentek. Az idősebbért, Katiért, eljött Nagynyáráról mostani unokaságunk. Elhatározott dolog volt

kezdettől, hogy a fiúk házához megy a lány, s a lakodalmat is ott tartják. Nevezetes lakodalom volt, emlékszem. Lovas kocsik vittek bennünket, Mohácson át, Nagynyárádra. Nekünk, gyerekeknek, az utazás is, az idegen faluban való mulatás is hihetetlenül nagy élmény volt. S szűkös esztendeinket viselve mostanság, főképpen a rengeteg sok falat s innivaló bővült meg bennünket. Senki sem gondolta volna, hogy hamarosan olyan epizódja következik be a fiatalok s a házigazdáék életének, amit máig sem értek egészen.

Unokatestvérem, Kati, a háború idején Mohácson az apátságánál volt szobalány. Így ismerkedett meg leendő férjével. A fiúnak egész családja a városban élt akkoriban, bár nagynyárádiaknak vallották magukat. A főlészabdalás után Henrik apja, régi balos lévén, hazament a falujába. Házat igényelt, földet, megválasztották párttitkárnak, fiai a falu ifjúságát igyekeztek megszervezni. A kitelepítés idején egy szép napon teherautó állt meg a házuk előtt, fölpakolták őket, s két hét múltán az NDK-ban, Zwickauban találták magukat.

Az öreget ez az esemény halálig emésztette. Odakint sem tudtak bele-nyugodni. Egy őszi éjszaka (én épp a nagynénémnél aludtam aznap) megzörrent az ablak. Nagynéném ajtót nyitott, s mindnyájunk meghökkenésére Henrik, a veje állt a tornácon. Bejött, nekem szigorúan meghagyták, el ne járjon a szájam. Hamarosan a család többi tagja is megjött, velük Kati, héthónapos terhesen. Ez a szökés vagy igen keserves kaland neki életre szólóan megviselte fizikumát, idegzetét.

A bűjkálást, törvényenkívüliséget hamar megunták. Jelentkeztek Mohácson. Túlságosan sokat nem kérdeztek tőlük. Kaptak egyelőre szükséglakást, s a férfiak munkát. Elkezdhatték újra, idehaza, az életet.

(HOGYAN ÉNEKELJÜNK A MISEN)

Volt egy időszak, amikor a falusi élet két igen fontos fórumán sokkal inkább elválasztották, mint egymáshoz szoktatták az embereket, különféle nemzetiségűeket. Ma már nem hinném, hogy szánt-szándékkal – mégis tudatosan, hisz ki-ki makacsul, rosszra is, hajtogatta a maga igazát. Az egyik ilyen fórum a nyilvános mulatságok, báli összejövetelek színhelye volt. Vagy inkább helyei, hisz többfelé rendeztek akkoriban vasárnapról vasárnapra bált.

Falunkban előtte nem divott a felnőtt verekedés. Tízévenként, ha előfordult, akkor sem vérre ment. A nagy-kocsmában most egyszeriben egymást érték a szürkálások, fejbetörések, a rendszeresített viszálykodás. Ha a sváb fiúk még ott kakaskodtak is, a sváb lányokat elriasztotta mindez, a fiúk pedig a lányok után mentek. Magánházaknál táncoltak inkább egy szál gombosharmonikára. Az alsó olvasókör akkoriban a MADISZ otthona volt, ők ott báloztak, de általában csak tagokat engedtek be. Így aztán sokszor volt úgy, hogy a magyarok bent táncoltak, a svábok az ablakon át nézték. Pedig bizonyos, hogy egyik-másik fiú szívesen elhívta volna ezt vagy azt a kint ácsorgó lányt, s a kívülmaradó legény ugyancsak szívesen karolta volna át a bent táncoló lányok közül egynek-egynek a derekát.

A MADISZ-összejöveteleknek általában N. bácsi volt a rendezője. Vezetőségi tagja volt a kommunista pártnak, később titkára. Azelőtt a szekcsői csendőrsőn szolgált, annak körzetébe tartoztunk mi is, így hát régről ismerte a falu. A csendőrmúltján senki nem botránkozott meg, hisz soha em-

bert nem bántott. S mint párttitkár is, leváltásáig, igen megfelelt a falu népének. Jókedélyű volt, mint a terjedelmes emberek általában. Egy-egy bál alkalmából tizszer is fölkapta valamelyik előtte bámészkodó kölyköt a pénztárasztalra, s elrikkantotta magát: – A gyerök jóistenit!

Odáig persze az ő gondolkodása sem terjedt (s ki kívánhatta volna meg tőle abban a helyzetben), hogy e különböző nációknak, itt, ezután, akár inkább van, akár nincs, együtt kell élniük, szükséges volna tehát minél előbb egymáshoz békíteni őket. S ezt legjobb, legcélszerűbb a fiatalokkal kezdeni.

Igazán nekivadultnak egyszer láttuk – a falu másik fórumán: a vásárnapi misén. Pontosabban a mise után, úton a templomból a parókiára. S odabent a plébánosnál. Úgy ordított, hogy az utcán végig hallatszott. A veszedés amiatt robbant ki, hogyan énekeljen a falu a misén. A pap ragaszkodott hozzá, minden mise – a korai is, a nagymise is – kétnyelvű legyen. Úrfölmutatásig, mondjuk, magyarul, úrfölmutatás után németül mondják a szent éneket. Máskor fordítva. A magyar lakosság jórésze ezen fölháborodott. Követelték, ez itt magyar haza, magyarul legyen a mise. De ha nem, akkor legalább az ünnepi nagymise. Zavarta őket az is, ha a mise kezdő fele volt német nyelvű, a plébános németül prédikált is, akár órahosszat, s ők mindabból kukkot nem értettek. Senkinek nem jutott eszébe, mennyi gyűlölséget támaszt ez a pörpatvar az emberekben. A németajkúak, mindaz után, ami történt, magyar misére is zokszó nélkül eljártak volna, aki közülük addig nem beszélt magyarul, úgyis teljes igyekezettel tanult.

A lényeg helyett tehát látszatra igazságos, mégis harmadrendű ügyre fecseklődött erő s érzelem.

Ebbe avatkozott bele végül a párttitkár, ezért volt a helyszíni szemle. A plébános azonban vele szemben is megmakacsolta magát. Nyilván úgy gondolta, ha volt bátorsága, sváb származású létére, az elnémetesítési mozgalom idején nyíltan a hitlerizmus ellen prédikálni (be is dobálták ablakát érte a helybeliek), most miért ne cselekednék belátása szerint.

Kipróbálták aztán többféle változatát ennek a misén való éneklésnek. Az idő folyamán már nem izgatta úgy a kedélyeket. Azon is múlt, hogy a templomon kívül az emberek mindjobban megismerték egymás munkáját, tulajdonságait, megtanulták becsülni egymást. Amolyan kedélyes utójátéka a szenténekek nyelvének egy vasárnap délután a kocsmában zajlott le. A falu egyik kovácsa, kissé kapatosan, a pultot támasztotta. Bejön egy sváb ember, ugyancsak kissé kapatosan. – Na, létániáról gyüssz? – kérdi tőle a kovács. A sváb különben nem volt olyan nagy templomjáró. Most csak hümmögött. – Aztán hogyan énekelte? – kötozködött tovább a kovács. – Svábul, magyarul? Vagy latinul? – A sváb ember, miért s miért nem, úgy feldühödött, a két ember a végén kiráncigálta egymást az udvarra. A sváb ember fölkapott egy féltéglát s a kovács felé hajította. Az egy oszlop mögé ugrott. Aztán fölkapta ő a féltéglát s a sváb ember felé hajította. Az ugrott egy oszlop mögé. Persze mindnyájunk derűtségére. Baj majdnem abból lett, hogy egy harmadik, ugyancsak sváb s elég kapatos ember mindenáron békíteni akarta őket. Folyton közéjük vetette volna magát. Olykor hajszálon múlt, hogy a féltégla fejbe nem találta.

Még egy (úgy vélem, fontos) epizódot őrzök emlékezetemben erről a kovácsról. 1956 tragikus napjaiban nálunk is össze-összegyűltek a férfiak a tanácsháza tájékán. Ott beszélgetett a kovács egy fiatal sváb gazdával, akiből

időközben sofőr lett. Hozzájuk lépett valaki, közvetlenül előtte még komoly tisztségviselő a községben, s azt mondja a svábnak:

– Te szóba állsz ezzel? Nem ő vitte el annak idején a szekeret az udvarodról?

A sváb zavartan válaszolt, ez nem tartozik ide. A kovács szó nélkül az illető mellé illesztette hatalmas, füstfoltos tenyerét, s szépen visszanyomta a tömegbe.

(EGYMÁS NYELVÉN BESZÉLNI)

Még tavaly egyszer végigmentem nővéremmel az utcán. Házuk előtt ismerős, B. Feri rakta talicskába a kövecset. Nővérem svábul megkérdezte tőle, mi szándéka vele, Feri pedig ugyancsak svábul, akcentus nélkül válaszolt neki. Hallottam már, milyen szépen beszél, ez a hibátlan nyelvhasználat azonban ámulatba ejtett. Feri székely fiú, s még igen kicsi lehetett, vagy meg sem volt, amikor szülei ide települtek. Amikor ő sváb lányt vett feleségül, s odaköltözött az apósáékhoz, ez már nem volt olyan szokatlan dolog. De hogy így megtanulta felesége anyanyelvét (egy kisebbség nyelvét), amikor már mindenki magyarul beszél, s a sváb gyerekek is legfőljebb megértik, s alig beszélnek anyanyelvüket! Rajta kívül erre példát nem tudok.

Hisz elég soká csúfalkodás tárgya volt a másik anyanyelve. A svábságé azért is, mert kisebbségi nyelv volt, nem magyar, s rajtuk kívül a fene nem értette. A székelyek gyönyörű nyelven beszéltek. Én, aki kölyökfejjel akkor barátkoztam meg bátrabban a magyar nyelvvel, habzsoltam beszédüket, csak úgy villództam körülöttük. Igaz, a többi magyar fülének kicsit szokatlan volt. Hozta magával ki-ki délről, északról, keletről, nyugatról a maga tájnyelvét. A fiatalabbja a székelyeknek aztán egyszer csak igyekezett minél többet lefaragni ennek a nyelvnek a szépségéből, s úgy beszélni, ahogyan a többi.

Rádiós koromban egy alkalommal falum székely lakosságával készítettem színes, inkább néprajzi jellegű műsort. Élt emlékezetemben egy bukovinai székely ballada, *Szabó Erzsi balladája*, valahol olvastam, nem falumbeliektől hallottam. Tehát csak szövegében tudtam gyönyörködni. A balladabeli Szabó Erzsi megesett lány volt, nem lehetett később sem a szeretőjéé. Ő nem akart. A balladában hosszú strófákon át sorolja, mikor lesz (ha ez s ez bekövetkezik) mégiscsak az övé. Csupa lehetetlent sorolva persze. A lehetetlen lehetetlenje zsongott mindig fejében, ez a két sor:

Mikor a vadludak
görögül beszélnek.

Egy idős székely asszony úgy emlékezett, el tudja énekelni a balladát. S ígérte, elénekli. Vártuk a kocsiban, a tanácsháza udvarán, nem jött. Ebéd után érte mentem, s azt mondta, sajnos, a fia nem engedi. Miért nem, kérdeztem.

– Azt mondja, a Rádiónak tán arra kell ez a mi nyelvünk, hogy csúfot üzzék velünk.

Tudtam, fia nem engem fogott gyanúba ezzel. Jól ismertük egymást, kicsi korunk óta. Egy sokat hányatott, érzékeny lelkületű nép tapasztalata rejlik

e megnyilvánulásban – bármily kicsi dolog legyen is, kiválni bajt hozhat, inkább elvegyüljünk. Megvoltak s ma is megvannak a sváboknál is az efféle magatartás példái.

(VISSZA A JELENBE)

Növérem fiának osztályából idén ősszel csak egyetlen fiú maradt idehaza a faluban. A többi mind Mohácsra, Pécsre, Komlóra s még távolabb került. Középiskolába, szakmát tanulni. Az előttük járók ugyanúgy tettek. S nem kérdezi senki, vajon székely, sváb, fölvidéki vagy más van-e köztük többségben. A falu örömmel s aggodalommal figyeli ezt az elszívárgást. Nem kívánják ők senki kezébe a kapát. Csakhát kezükből egyszer kihull; s akkor ki veszi föl.

Hétvegeken, ha idehaza vagyok, nézem, amint rajban szállnak fiúk s lányok a buszokról. Sem külsőleg, sem magatartásukban, beszédükben különbséget nem fedezek föl közöttük. Csak ha nevükön szólítják egymást, tudom meg, ki milyen nemzetiségű. Eszembe jut, a magam nemzedéke (svábok) mennyivel gátlásosabb volt. Rengeteg erőnk pocskolóódott arra, hogy kisebbségi érzéseinket legyűrjük.

Nekünk, akik akkor gyerekfejjel elkerültünk innen, a házasság is mennyivel nagyobb fejtörést okozott, mint a maiaknak. Személyes tapasztalatokat sorolhatnám. Gondunk volt (tudom, nagyrészt fölöslegesen), mit szól esetleg családunkhoz, *másfajtságunkhoz*, amiből odakint már alig árultunk el valamit, a bemutatni hazahozott lány. Emlékszem, többen úgy próbálták megoldani életüket, hogy idehaza kerestek magukhoz valót. Csakhát lány akkoriban még alig tanult a faluból tovább, s aki tanult, inkább magyar volt. A sváb lányok akkor még népviseletben jártak, s csak itthon érezték jól magukat. Ezért a sváb fiú, aki elkerült s hazulról házasodott, akkoriban mind magyar lányt vitt.

Ha rokonaim, ismerőseim fiai, lányai közül most bármelyiknek hirtelen nekiszegzem a kérdést, svábnak érzi magát vagy magyarnak, előbb gondolkodóba esik. Csak aztán válaszol, magyarul, persze hogy svábnak, de nekem miért fontos ez?

VIHAR BÉLA

Látteletek

JOBBRÓL, BALRÓL

*S Ő a mester, fönt a Golgotán,
az ugyancsak keresztfára szegzett
két társához fordult e szavakkal:
Ó, kik vagytok, hogy ti kísérték el
végső utamra, a halálba is engem?
Mi kritikusok vagyunk! – sóhajtották, nyögték,
s ujjaikból lassan csurdogált
a vér –
és nyomdafesték.*

VITA KORINTHUSBAN

*Lám, e jöttment, élvhajász pogány,
ez a lúdtalpas athéni tanító,
vajon akkor mire gondolhatott,
mikor az üdv szent ígérétét,
a megváltást példázgattam néki,
s ő komoran elbúcsúzott tőlem,
e rejtélyes értelmű szavakkal:
Ó, őrizzen meg irgalmas istened,
téged és az emberi nemet,
nehogy álmaid teljesüljenek.*

HARLEKIN ARS POETIKAJA

*Nem sírhatom el senkinek,
elkacagom hát mindenkinek.*

LÁMPÁSEMBEREK

*Imbolygó fények a századokban.
Lámpásemberek.
Ők világítják át
az emberiség éjszakáját.*

VIRÁGOK

Rózsa: egyetlen szál virág és kilenc tövis.

*

*Szeletű: botanikai Greta Garbo.
Illata elégikus mosoly.
Tudja, hogy vázában kell meghalnia.*

PARBESZÉD

- *Miért látsz oly messzire?*
- *Szememben könnyek vannak.*

PÁTKAI TIVADAR

Műszak után

*hazaindulsz
az utcán egy lámpa
árnyékod utánad vágja
hiába tutsz*

állva vacsorázol valamit

*éjszaka még egy órát
a világ dolgaival babralsz
nem füstölsz
lábujjhegyen jársz
- műzsád gyermeket vár -
álmában most éppen
pelenkát mos öblít
facsar tereget
látod égő ujjait
a hajnal kötényében
törli meg*

*üres üvegek ásitoznak
a sarokban várják hogy
összeadd a betétek árát
- két kiló alma -
amit majd érte kapsz*

*már vinne magával az ágy
amikor hallod az éneket
- régóta ismered -
kint a ház előtt
kukákat ürít a szemetes*

Valaki

*valakit rejtegettél
úgy lehet háború volt
etted éjjelenként
akárha anyja volnál*

*szirénavijjogásban
csak jajszavát figyelted
sebének gyógyulását
ejtőernyője selymét*

*valakit rejtegettél
nem tudtad hogy az ernyő
immár a visszaútra
buzdítja éjjelenként*

*s hogy egyszer fölrepül s hogy
akkor az ég selyem lesz
s ő eltűnik a fényben
hogy újra meg ne menthesd*

Álmodófa

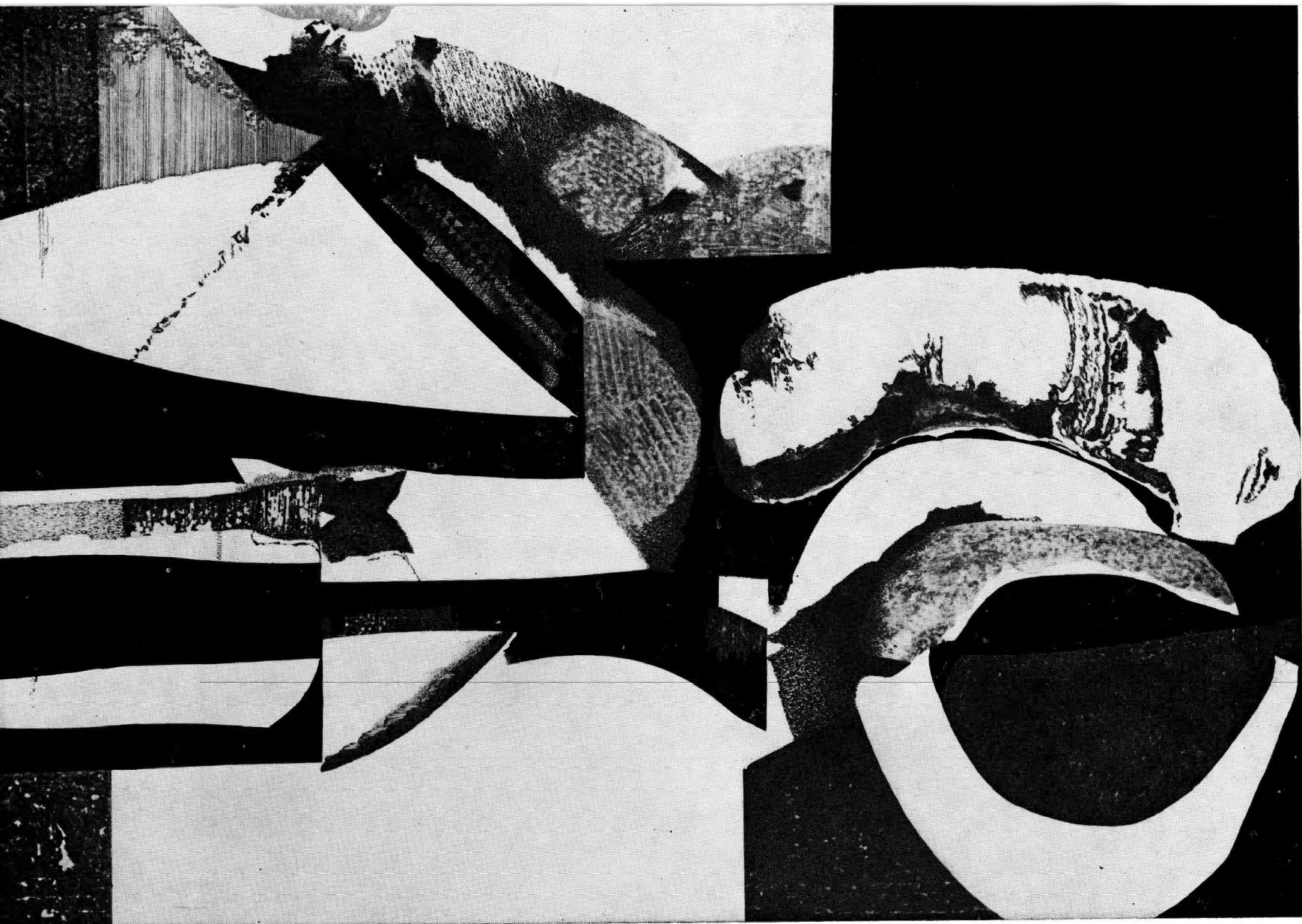
*teríts be álommal
fehér álmodófa
három nap alattad
mint három esztendő*

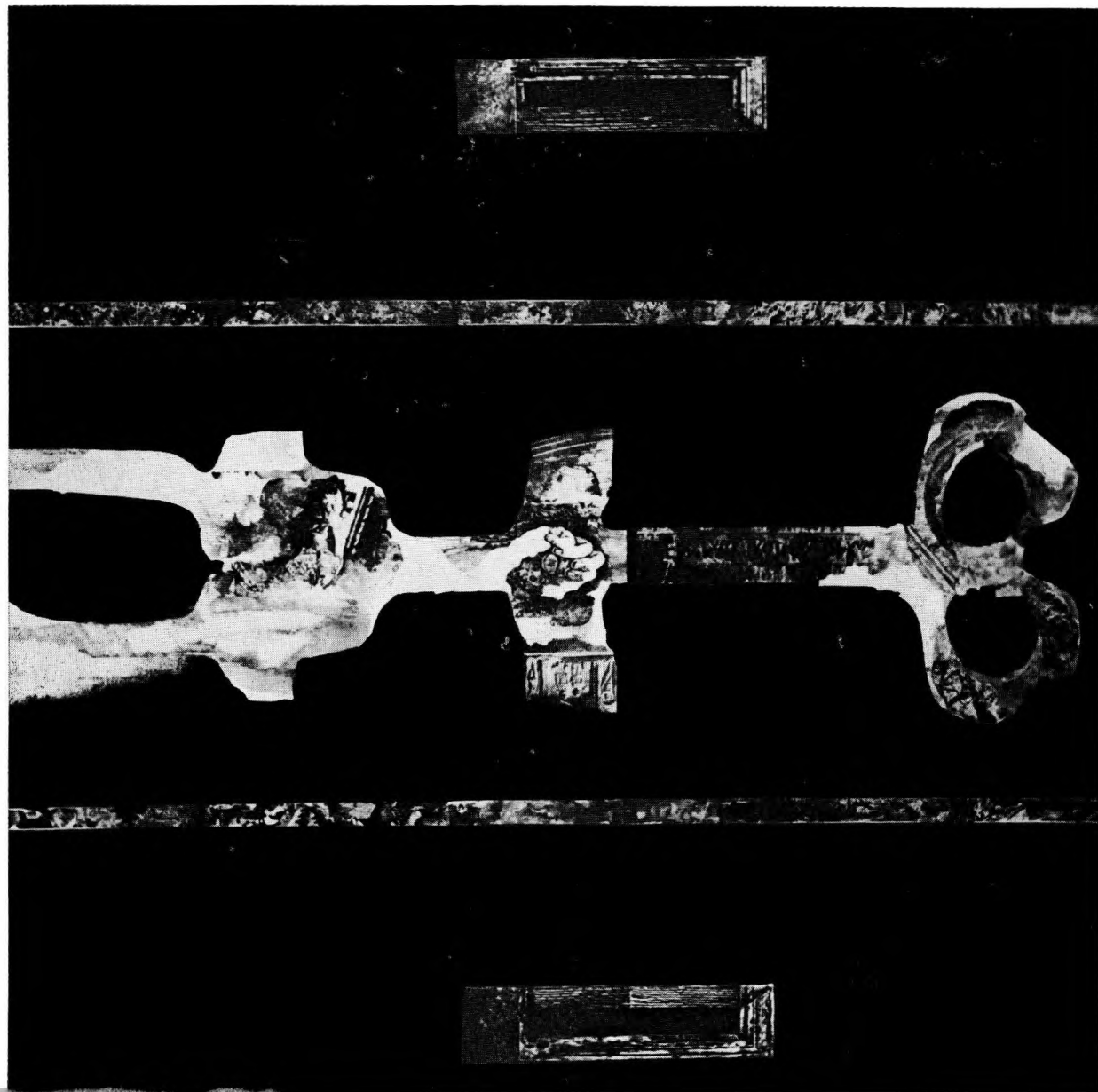
*a te koronácskád
arany lányhaj-sátor
a te derekacskád
száz szeretőm teste*

*boríts be álommal
fehér álmodófa
gyökerezz szívembe
ágazz ereimbe*

*te istenke-ágú
ördög-gyökerű te
vigságom gyötrelmem
sorsom gyönyörűje*

*harminc év alattad
mintha három óra
fejsze-éjszakában
fehér álmodófa*

SZEKERES EMIL KÉPEI*

Szekeres Emil Kaposváron született – somogyi. Családja is kaposvári, nemzedékek óta élnek ebben a városban. Ő maga még átélte, ifjúkorának súlyos emléke, a második világháború végezete. Valójában már mai világunk felnőttjeként indult útnak.

A két háború közötti Kaposvárról, ottani fontos művészeti eseményekről nem szól a krónika. A nagy nemzedék – Rippl-Rónai József – tanításában, példájában nem élt tovább. Nincs hír arról, hogy a Nyolcak, a szocialista művészek csoportja szerepelt, jelen volt Somogyban. Az ott élő festőknek az akkori Somogyról és társadalmáról nem maradt híradása, értékelése. Kevesen is voltak, akik a nagy elődök életművét, tanításait tovább vihették volna. – Ma, 1975-ben már egy iparművész, két szobrász és tíz festő él a somogyi fővárosban meg a megyében. Övék a feladat, hogy korszerű, maradandó alkotásokkal jelöljék, ábrázolják, igazolják a jelen kort.

Ebben a kis csoportban magányos festő Szekeres Emil. – Nem éppenséggel azért, mert mint a legtöbb festő, állványa előtt nap mint nap egyedül áll, inkább azért, mert saját élvényvilágát, terveit, sokszor aggodalommal teli terveit egyedül magára számítva, a maga felelősségével tudja valóra váltani. Am ez a felelősségteljes egyedüllét festészetének nem hiánya; ha tartózkodón vigyáz is műhelyének csendjére, minden vászna világos, tiszta, határozott állítás, eszközeiben a művelt, az egyre igényesebb festőé, az elmondani, a közölni kívánó festőé. És mindez az érzélem szélesre nyitott szárnyán, a gyengéd fuvallattól a szenvedély hangosságáig. Ez az érzékeny festészet szívesen szól az otthonról, az erkélyről, az ablakból messze száll tekintete, és a megfigyelt világot is meghívja otthonába. Ha útról tér haza, azok emléke, földidézése helyet kap az otthon rendjében.

A festő három útvjáról tudok. Legelőbb a Szovjetunióban járt, látója, tanulmányozója a mindennapoknak, magával hozta a régi architektúrák, az ikonok valóságait. Az Itáliából Kaposvárra érkező Szekeres Emiltől megkérdeztem, kik a festők, régiek, akikre szívesen gondol, akiktől tanult. Botticelli, Rafael, Tiziáno, az itáliai Greco, mondta, a zenében pedig Vivaldi nevével válaszolt. Aztán később jugoszláviai tartózkodásáról beszélgetve, azt mondta el, hogy gyakran visszagondol az erkélyekről látott tengerre, és valóban ezen a mostani kiállításon a partról látott tenger, meg bizonyára a Balaton emlékének színei szólnak hozzánk.

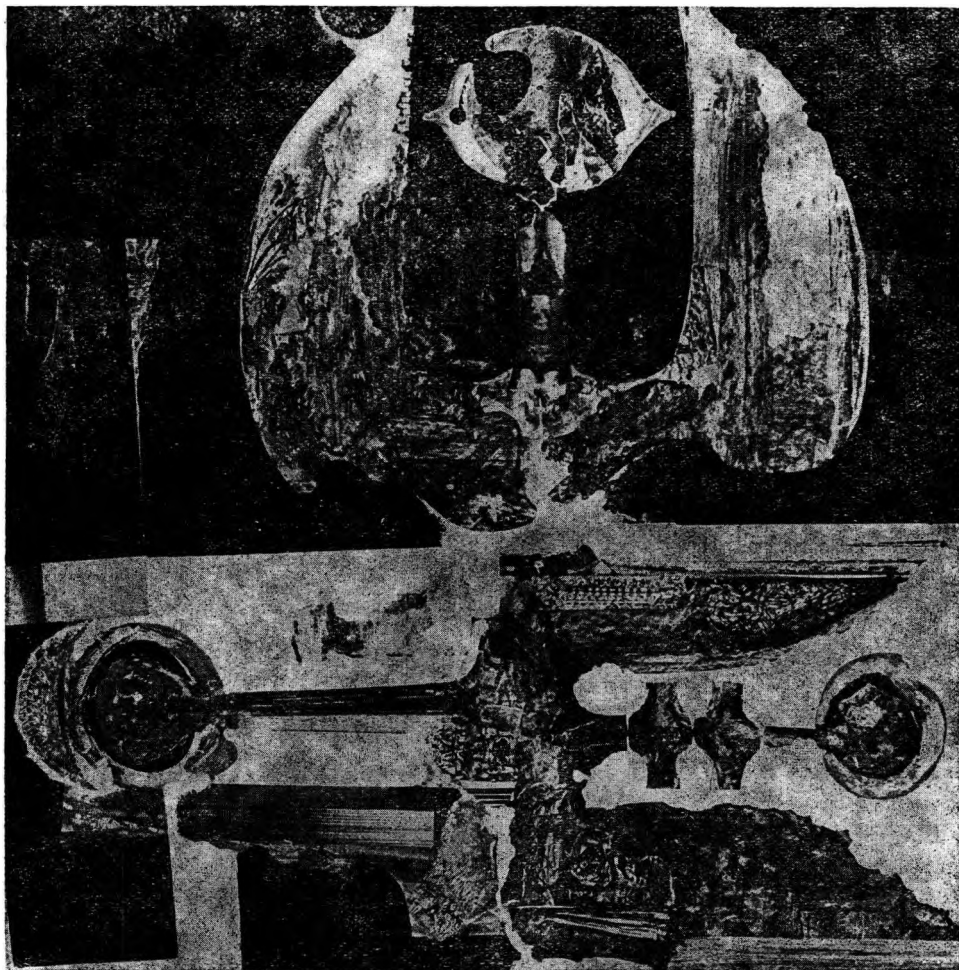
Gyakran halljuk, ismételjük, hogy valamikor limes, határvonal volt a Duna vonala, s a dunántúli ember magától értetődően tekintett, indult útnak dél felé. Így van ma is. Szekeres Emil festményein nem sűrke az égbolt, és ahogy szól a somogyi népi művészet, szól az ének, e festmények tiszta ege alatt méret-ismeret a gazda, és tárt karral fogad a Dunántúl paletta-színessége, ez a belülről, mélyből sugárzó, mértéktudó színesség. És mégis Szekeres

* Kiállítási megnyitóként hangzott el az Ernst Múzeumban, 1975. október 3-án.

Emil korábbi fekete festményei, fekete rajzú jelképei? Tudom, az efféle példa önkényes, de kísértő, ha történetesen Rippl-Rónai korai fekete képeire gondol az ember, melyek délen, a Pireneusok tövében, tengerparton váltottak színesre. Lehetséges, Szekeres Emil dunántúli palettája is fénylőbbé vált a déli útról hazatérőn.

Úgy gondolom, Szekeres Emil nem tartozik a sokat, bőven alkotó festők közé, meg szigorú a válogatásban, s keveset és ritkán szerepel kiállításon. Itt az utolsó öt esztendő munkája látható. Kell-e ismételni, hogy ezek a festmények Kaposváron, hazánk egyik kisebb, de nagyra nőtt városában készültek, hiszen bizonyosan tudjuk, hogy napjainkban vidéken is olyan műhelyben jöttek létre, ahonnét messze ellát a festő tekintete.

Somogyban bizalom kíséri az ott élő képzőművészeket. Igaz, valamenynyien híven haza- és visszatérők. Sokrétű bizalom ez. Műtermet, alkotó telepet, szerződéseket jelent szerte a megyében. Mert a századforduló nevezetessé vált alkotói csak látogatóba tértek meg Somogyba, a maiak ragaszkodón, megtelepedve adnak hírt magukról.

KIÁLLÍTÁSI NAPLÓ

VÖRÖS BÉLA ÉLETMŰVE ESZTERGOMBAN

Eddig csak néhány, sokakat egybefogó hazai tárlaton, majd a műveit bemutató Corvina-albumban (Hélène Parmelin, Dévényi Iván, Galambos Ferenc, Németh Lajos egy-egy értő tanulmányával, Bp. 1972.) ismerkedhettünk a Franciaországban élő művész alkotásaival. De az életmű a mester ajándékából 1975 nyarán az 1899-ben született Vörös Béla szülővárosába érkezett, a hatalmas gyűjteményt egy túlzottan staffirozott tárlaton a *Balassa Bálint Múzeum* állította közönség elé. A kissé ormótlan katalógus *Németh Lajos* bevezetőjével, a képanyaggal és a dokumentációval akár egy újabb monográfia lehet, ugyanígy az életmű foglalatja a sokféle műfajú alkotó szinte teljes prezentációja is.

Az 1925-ben Párizsba és most ismét Esztergomba érkező szobrász és grafikus munkásságából hiányzik talán a példamutató elődök és az orosz-lán-sörényű kortársak (Archipenko, Brancusi, Laurens, Lipchitz, Zadkine, Giacometti, Csáky, Beöthy stb.) lobogó szenvedélye, újító megszállottsága, az itt látható életműben már egy letisztult, szinte akademizáló kubizmus ütött tanyát: a hengeres és kúpos idomok kölcsönösségéből épített aktok mívesen sima felületei jellemzik előbb Vörös Béla műveit. És mindvégig egyféle óvatos, majdhogy legalizált merészség, olykor a tetsetősség érthető szándékaival kiérlelt formagondolatok. A pasztika nagyönis véges tárgykörében emberi állapotok (magány, gyötrődés, tűnődés stb.) kifejezése testtel, a korábbi korszakok színpadiassága nélkül modern és kemény fegyelmet igénylő szándék lehet, és Vörös Béla a modern harmóniák megteremtésétől eljut a „szét-hangzás” korhűbb vállalásáig. A kezdetben bronzba és elefántcsontba érlelt miliő újabban öntöttvas formákban jelentkezik, ilyet kívánnak az alakzatok is. Vörös Béla művészete évtizedeken át a klasszikus formák felbomlásának igézetében jelentkezett, fejek és női aktok, fejek és alakok kölcsönhatásaiban. Indítékaiban a kubizmus tanulságai mellett megtalálható a primitív pasztika hatása is. Később hosszú és elnyújtott, álló vagy fekvő alakzatok születtek a szobrász keze alatt, újabban vaskonstrukciók (Metamorfózis, 1962.); néhány bronz (Jean Cocteau karikatúrája – 1956.) már „a poézis halálát” (1965) hirdeti.

Vörös Béla mégsem épít „káromkodásból katedrálist”, művészetében ugyan a pacsirták dala szól, de az erdők és mezők „alapzaja” nélkül, akárha lemezről hallanánk süket termekben felvett zeneműveket. A rajzokban, a pasztell- és olajképekben, a negatív domborművekben inkább megtalálható a közönség és a külvilág által inspirált művész pillanatnyi hevülete. Ezek egy elkötelezetten indulatos mester sikokba formált és színekre bontott tanúságtételei.

A Főiskoláról 1919 után kizárt szobrásznövendék 1925-ben a Szinyei Társaság utazási ösztöndíját kapja meg, evvel Párizsba, majd Nizzába kerül. 1938-tól ismét Párizsban, majd 1942-től a közeli Sèvres-ben él. Előbb elefántcsontfaragással, ékszerek és dísz tárgyak alkotásával foglalkozik, de visszafojthatatlan „szobor-szenvedély” lobog benne, „szenvedélyesen, tüzes lélekkel harcol” a pasztikai önkifejezés lehetőségeiért. Hasonló erővel izzik a hazai tájak meghódításának vágya is, részt vesz az UME, később az Európai Iskola kiállításain, a háborús esztendők kényszere szakítja meg csak szeretettel őrzött hazai kapcsolatait. Franciaországi tárlatainak sora 1928-tól folyamatos.

De a húszas évek Párizsa már a szürrealizmus forradalmát éli, a konstruktivizmusnak pedig másutt találhatók az igazi műhelyei. Vörös Béla tehát a maga

kubista ihletésű formatanával alighanem elkésve érkezett: Picassóék és mások már iskolát teremtettek abból, ami másfél évtized előtt még a falakon kívüli volt. Az *École de Paris* a plasztikában leginkább a megőrzés és nem a megújítás mozgalma lehet, de ebben az „iskolában” Vörös szobrászatát kivételes hely illeti meg. Hiszen a kollektív áradatban önálló plasztikai formákat, egyéni világot tudott teremteni. Ebben a folyamatban a benne élő megtartó és teremtő vágyak „vad csatáját” látjuk, az olykor talán még groteszket is idéző műveken az „örökös egyezés és ellenkezés” önmagában teremtett szintézise érezhető. A tetszetős felszinek kialakításában pedig az iparművészeti indítatásnak, az elefántcsont-faragásnak lehet jelentős szerepe.

A szobrász munkásságának talán legrokonszenvesebb vonása ez az állandó állítás és kételkedés, a teremtés felelősséggel vállalt gyötrelmei. A műveket modernné mindezek összecsengése teszi, egy Vörös-plasztika sohasem harsány és sohasem túlfinomult.

LESZNAI ANNA ALKOTÁSAI HATVANBAN

Szép és érdekes tárlatsorozattal vonzza a látogatókat a nemrégiben kiállító *Hatvany Lajos Múzeum*. A patinás épület két földszinti termét nyitották meg időszakos bemutatókra, itt *Medgyessy Ferenc*, *Moholy-Nagy László*, *Gulácsy Lajos* rajzainak gyűjteményét, *Román György* 1972 óta készült festményeit, a New Yorkban élő *Gergely Tibor* munkásságát mutatták be eddig (az utóbbin jónéhány egyidejű *József Attila*-portrét!), az *Új szerzemények*-kiállításon pedig a szépen gyarapodó múzeumi anyagból (ebben *Kokoschka*-litográfiák, *Kondor*-rézkarcok sorozatai) válogattak a közönség elé.

Legutóbb a kitűnő költőnek és remek regényírónak ismert *Lesznai Anna* festői és iparművészi munkásságának emlékkiállítását nyitotta meg *Ortutay Gyula* és *Szabadi Judit* a Múzeumban. A szép katalógus-lapon az írónőt *Vezér Erzsébet*, a himzésterveket, címlapokat és illusztrációkat *Szabó Júlia* idézi meg, a szövegben egy-egy színes reprodukció, az „*Ady-váza*” rajza és egy kedves meseillusztráció látható. A tárlaton egy vonzó és kedves életmű legszebb darabjai: Lesznai Anna grafikai művészete a magyar szecesszió legtisztább vonulatához tartozik. Ihletője a mezők és kertek ornamentális szín- és formagazdagsága, a paraszti miveszkedés merész és álmódzó színessége volt. Emellett jellegzetesen asszonyi művészet ez (még funkcionalitásában is), az alkotások zöme még az első világháború körül keletkezett, és hosszú peregrinációt járt végig, míg a művész női hagyatékából a hazai közönség elé került. A lapok zöme ma már a hatvani múzeum tulajdona.

Makk és páfrány, növények és elefántok, szarvasok és tigrisek együttese a megsárgult lapokon, virágmotívumok hosszú és szép sora, egy „*Ady-párna*”, a reprodukált „*Ady-váza*” teremt sokrétű és összetett hangulatot, mellettük *Ady-kötetek*, a *Balázs Béla*-misztériumok, *Bartók*-kották címlapjai és tervei.

Sokszínű és pompázatos feminin világ ez (ingvállak, blúztervek stb.), a művek mindegyike Lesznai Anna egyéniségének édes gyermeke. Felfedezésük nemcsak a költői világhoz juttat közelebb, de a kor szecessziós iparművészetének alaposabb megismeréséhez is elvezet.

ILLÉS ÁRPÁD FESTMÉNYEI GYŐRBEN

A győri *Xántus János Múzeum* a híres „*Napoleon-ház*” emeletén (az egykori bálon itt villogtak a francia gárdatisztek érdemrendjei) kitűnő kiállítási termekhez jutott, és él is a lehetőséggel közel egy évtizede. Egy nagyszerű *Amos*-gyűjteményt láttunk itt néhány év előtt, nemrégiben *Elekty Jenő* műveit, a Kolozsvár-gyűjtemény teljes anyagát (*Bálint Endre*, *Korniss Dezső*, *Anna Margit*, *Ország Lili* és mások műveit), a rendszeresen ismétlődő *Kisalföldi Tárlatokat*. *Kassák Lajos* bemutatóját a városban hosszú időt töltő *Illés Árpád* követte, a tékozló katalógusban (két teljes oldala üresen maradt!) külön tanulmány idézi a város és a festő kap-

csolatát. Mellékletül *Bencze László* lírai elemzését olvashatjuk itt, a festőtárs volt a tárlat megnyitója is.

Illés Árpád a hajlékony és kerekded felületformák, egy megkapó színharmonikákban jelentkező festői világ mestere. Képvilága akár világképe lehet: legfőbb ereje (így láttuk az Ernst Múzeumban is) pontosan ebben a mágikusnak vallott forma- és szinkompozíciók hatásában kereshető. Itt minden a felületbe simul, az absztrahált természeti formákban „világok és jövődők” filozofikussá érlelt mélységei, hívogató és szembe röppenő felszínei. A mélybarnák, a bordók, a sárgák és a zöldek, a tiszta felületté komponált melegebb színek ornamensei egymásba fonódnak vagy éppen egymást feltételezik, ily módon akár prehisztórikus ősmondák, egyféle lebegő szellemlet asztráligézete kerekedik. És hasonlóra utalnak a képcímek is (Az igazság felsejlése, ősmondák, teknősbékák, életfa, a halottak faggatása, az éjszaka zenéje, tollaskigyó, ördöglakat, csigaház, ősmorulák, a tojás-téma, a genezis-változatok számtalan variánsai), a festmények egy elvonult és szinte legbensőbb lét látvánnyá képzett emlékei.

Ez a káprázatos világ közel állhat a weöresi líra igézeteihez, csak éppen kevésbé követhető. A leírt vessor a színnél és a formánál közvetlenebb, gazdagabb hatású és erőteljesebb. Előttünk a kézzelfoghatóbb világot közelítő képek a kedvesebbek, a tenger gyümölcseit idézők, akár a korai periódus kedves és feszesen megformált festményei (Müncheni utca, Házak, Piros háztetők, Weöreséknél Csöngén 1930–43.), bár a festő valódi művészlétének korszakait ezek utánra teszi.

A későbbi képek jórésze számunkra nem felidézi, inkább csak közvetíti a sejtelmeket, pedig a művész vallomása szerint a festés számára kultikus művelet. Bizony az, de gondoljuk meg, mi ébred bennünk egy ikonkép nyomán! És bár-hogy tünődünk egy kiforrott Illés-kép előtt (a szemünk csodálja a hajlékonyan formált és tompa színharmóniakra felépült szerkezetet), a kimérten ismételt formák csak önmagukat közvetítik, és korántsem kultikus mélyrétegeket.

Szürrealis festészetnek ez mégiscsak konkrét, sablonjai pedig nem eléggé hajlékonyak. Illés Árpád képvilága önmaga barokkját teremti meg: a festő minden színötlete és minden indázata, minden foltja és minden címvariánsa pontosan talál. A kép nem elindít, hanem befejez: a néző számára csak a szemlélődés, a csodálat vagy elutasítás marad. Festői értékei mellett számunkra leginkább rokonszenves az a konokul és keményen, elutasíthatatlanul és állandóan vissza-visszatérő ígézet, amely a képeket összeköti. De hol az a rés, hol az a „démoni elem”, amely a néző asszociációs készségét felébresztheti? Azt a készséget, amely egy *Bálint*- vagy *Korniss-kép* nyomán oly kifogástalanul engedelmeskedik? És miért hiányzik a tárlat képeiből az elementáris erő, amely a weöresi versben úgy magával sodor?

És miért születnek mindegyre „sorozatok”? A többször idézett szellem idővel elveszti mágikus mélységeit, a néző előtt önmaga ellentétébe sodródik át. A varázslóból csak bűvész lesz, ha naponként ismétli az egyazon produkciót.

KASSÁK LAJOS KÉPZŐMŰVÉSZETE GYŐRBEN ÉS ESZTERGOMBAN

A nagyszerű külföldi sorozat után, az emlékezetes székesfehérvári, majd debreceni bemutatót követően, ismét hazai körútra indultak Kassák művei, 1975 nyarán előbb Győrben, utóbb pedig az esztergomi *Vármúzeum* evvel a tárlattal avatott kiállítási helyiségében voltak láthatók. És bár voltak a két tárlatnak méretben különbségei (az esztergomi terem szerényebb lehetőségeket kínált), az egyazon anyag azonos szellem közvetítője volt. Ma már albumok és monográfiák, a *Petőfi Irodalmi Múzeum* nagyszerű kiállításai (kollázsok: 1970; életmű: 1973.), elemző tanulmányok és szép katalógusok, külföldi és hazai tárlatsorozatok kísérik Kassák művészetét, mégis mindegyre öröm a látható gyűjtemény.

A két kiállításon nagyrészt Kassák 1950 utáni alkotásai voltak láthatók, Esztergomban inkább csak festmények, de Győrben az olajképek mellett kollázsok és grafikai művek szép sora is.

Ez a kassáki korszak (1950–1967) a korábbiaknál kissé oldottabb képeket

mutat, a művek jórésze kevésbé feszes, a formák hajlékonyabbak és talán melegebb tudati terekben születtek a színek is. A harcot ugyan nem oldotta békévé az emlékezés, de az alkotások egy megállapodott, önmaga ember- és művésztárat, történelmi feladatát pontosan felmérő szellem teremtményei. A tudatban ugyan ott él még minden, ami a korábbi élek és metszések megfáradt célpontja volt, de a megújult harcot már az ifjabbak folytatják tovább. Mindazok, akiknek Kassák mestere lett.

Ezek a képek már nem friss daczból és vérből születtek, de az ily módon fogantak édes gyermekei: konstruktivitásuk, színszerkezetük és erejük élő és eleven. Magukon hordozzák a Mester szellem- és kézjegyét. Mindazt tehát, amiből születésük idejében már sokak előtt példa és iskola lett.

Nem kicsiny öröm, hogy a korábbiakkal egyként vonzzák a szemlélők tekintetét; szikár és kemény, céltudatos és meg nem alkuvó ember képét, nagyszerű harcok szellemét őrzik a művek és az emlékezetek.

A székesfehérvári tárlat (1968) óta minden Kassák-kiállítás egyben tanúságtétel: a mester művei az „*In memoriam*”-anyaggal, a Kassák emlékét tisztelő kortársak és ifjabbak műveivel közösen láthatók. Így volt ez ezúttal is, a Kassák-műveket *Barcsay Jenő, Bálint Endre, Baksa-Sóós György, Anna Margit, Czöbel Béla, Gyarmathy Tihomér, Korniss Dezső, Lossonczy Tamás, Tilles Béla* és a fiatalok (*Fajó János, Haraszthy István, Bak Imre, Keserű Ilona* stb.) egy-egy művével együttesen állították ki, mellettük a külföldi barátok és tanítványok (*Vasarely, Schöffer, Hervé, Kolos-Vary, Orbán Dezső, Hans Richter, Jean Arp, Raoul Hausmann* és mások) táblaképei, mozgó szerkezetei. Együttesükben az a modern és korszerű világ, amelynek a Dunatájon Kassák Lajos a legelső mestere és a legismertebb prófétája volt.

FAJÓ JÁNOS FESTMÉNYEI ÉS SZERIGRÁFIAI A KULTURÁLIS KAPCSOLATOK INTÉZETÉBEN

Egy tárlat emlékét katalógusok őrzik, újságcikk-kivágatok, néhány reprodukció és az emlékezet. De a tudományos hittel konstruktív festő túlszárnyalta a korábbi gyakorlatot: nem katalógust adott a látogató kezébe, de eredeti műveket. Szerigrafiai mappája (6 színes és 4 fekete-fehér lappal) a kiállítás szenzációja lett, evvel a tárlat mintegy az otthonokba került. A művészet demokratizálásának nem jelentéktelen kísérlete ez, akár megoldásnak is nevezhetnénk, hiszen az egyenként vagy együttesen kapható Fajó-lapok azóta nyilván ott élnek a látogatók szobafalán, nemcsak a tudat őrzi az emlékeket.

Az említett mappa egyúttal a festő tanúságtételét („*Rögeszméim és eszméim rögei*”), néhány korábbi kritika szövegét és a pálya dokumentációját is őrzi egy betétlapon, szívesen idéznénk bármelyiket.

Fajó János élénk szín- és zárkózott formakonstrukcióiban egy új rendteremtés világképe és képvilága kristályosodik, amelyben a kép önmagát jelenti, a színek és formák megszólalásait. Nem kíván megidézni semmit, csak éppen a szemlélőben kíván örömet, harmóniát teremteni. A festő számára mindez bizonyos lemondást és áldozatot jelent, a kritikus előtt eddig nem próbált feladatot. A konstrukciókban mértan, a színekben fizika és pszichológia: ez a képvilág a művészet és a tudomány egyik szintézise lehet. Előttém legkivált hatásában mérhető: abban a nyugodt káprázatban, amit a tárlat összképe nyújt, abban az ismétlődő örömben, amelyet a tisztára formált mappa lapozgatása jelent.

Emléknek és eredménynek ez nem is kevés, a festő nálam pontosan azt érte el, amit a formákban és a színekben megkomponált.

Egy idős pap-barátomhoz

Csak olvasd tovább a könyvedet, barátom,
 szép könyv az, erényre, tegyelemre tanít,
 sok nemzedéknek halmozta bölcsességét,
 de kérlek, ne haragudj rá, akit
 régebbi századokban tán máglyára küldtél volna,
 ne ítélj el a kételkedőt,
 a töprengőt, a lázadó pogányt,
 aki kérdőjelet tesz a pont helyébe
 s hit helyett inkább választja a rejtélyt.
 Könnyű neked, neked Krisztusod van,
 oltára elé térdelsz, beléd ömlik teste és vére.
 Láng lobban benned, áhítat, bizalom, csodálat,
 s megoldódnak kérdéseid.
 Félsz a haláltól? Feltámadásod léssen,
 újra fogsz élni és mindörökké.
 Mostoha a sorsod? majd eljön
 üdvözülésed, eljön boldog időd.
 Minden titok, megfoghatatlan, de
 mindent megvilágít hited.
 És minden egyszerűvé válik: igazság, szeretet, jóság
 lakozik a világban és kútjeje az Úr.
 Ő minden: akarat, teremtés, tudás,
 a te részed az alázat, imádat,
 Krisztusod engedelmes követése.
 A döntés az övé, jutalmaz és büntet,
 pokolra küld vagy megbocsát.
 Minden oly egyszerű. És boldogok a lelki szegények,
 mert övék a mennyek országa,
 és felmagasztosulnak hitükkel az Úrban.

De újra kérlek, barátom, ne ítélj el
 a kételkedőket, értelemről megszállottakat,
 te készen kapod Igédben a világot,
 ők kérdésekkel keresik, ostromolják,
 s a kérdés sokszor mélyebb a feleletnél.
 Tagadják az Urat, ostyát, mennyet és poklot,
 de ismerik és vallják a csodákat.
 Nem félnek a haláltól, nem kell nekik öröklét,
 amelyben nincs idő, nincs változás, nincs emlék,
 ha örökké vagy, megszüntél lenni.
 Oh lenni! Mozgás, folytatás, forradalmak,
 jelenbe tóduló múlt, jövőbe sodródó jelen,

váltó tánca az élet-halál párnak!
 Oh ritmus! Napok izzása, kihülése,
 tél átváltása nyárba, álomé ébrenlétbe,
 lélegzés, szívverés, ölelések ritmusa!
 És oh csodák! Piéták, Psalmusok, Vén cigányok,
 Úrhajók és penicillinek.
 Tengerek, bányák mélyét,
 Csillagokat ostromlók serege,
 mindegyre több, mindegyre új és mind nagyobb csodák!
 Oh hömpölygő ár, amelyben
 felbukkansz egy pillanatra,
 együtt tigrissel, virággal, pillangóval,
 egy pillanatig eszmélsz, látsz, cselekszel,
 és szerelmeddel kijátszod a halált.
 Feltámad benned ősed, ki medvével harcolva
 meglátta és felkapta a követ, agyából
 először pattant ki a gondolat,
 és valami új kezdődött a világban,
 a tettben, szóban, szerszámban testet öltő Szellem!
 Okot nyomoz, célt tűz ki, eszményt költ,
 egészt részekre bont, egyként közösségbe illeszt.

És te, barátom, csak olvasd tovább a könyved,
 és dicsérd Istenedet, aki megteremté a világot,
 és akit teremtett a végtelennel vívó Gondolat.
 És teremtet tovább. Lát a lélek és gyűjt az agy,
 nő a tudás és nőnek a rejtélyek,
 és jönnek új kérdések, új titokfejtők, új csodák.
 Nem kész a világ, csak készül,
 anyagba kötött szellem,
 szellemtől ihletett anyag,
 hömpölygő ritmusában,
 születést, csókot, halált váltó parányok,
 teremtünk és teremtdünk tovább.
 És jönnek a régiek helyébe új világok,
 régi hitek helyébe új hitek,
 és hidd el, barátom, felmagasztosulnak azok is,
 akik az emberben hisznek és csodáit csodálják!

Köszöntjük a tizedik évtizedébe lépett, Pécssett élő tudóst, a Nyugat egykori költő-munkatársát. (A szerk.)

SZABÓ EDE

EX LIBRIS

ÓKORIAK UTÓDAI

Éppen csak belekezek a verseskönyv olvasásába, s máris egy Perzsiában élő görög lép elő a sorok közül: Artaxerxész a kegyébe fogadja és szatrapává, királyi helytartóvá teszi, de ő Athénba vágyik vissza, a Démosz, a Nép és a szofisták dicséretét szeretné hallani inkább. Démétriosz királyt látom, ahogy leveti arany köntösét, otthagyja a trónt, „mint színész, aki mikor az előadás véget ér, ruhát cserél, aztán eltávozik”. Együtt indulok Odüsszeusszal Ithaka felé, a leghosszabb úton, mely „csupa kaland és felfedezés”, – de nem, itt hadd álljak meg. – Csakugyan „Hellénika”, görög történet volna ez a verseskötet? Hiszen jóformán minden benne van: az istenektől, mitikus alakoktól, mondai hősektől, a homéroszi kortól a görög gyarmatosítás koráig (i. e. VIII–VI. sz.), a türannoszokig, az athéni demokráciáig s a perzsa háborúig; benne van. Marathón, Thermopülai, Szalamisz: Dareiosz, Xerxész hadainak szétverése; a makedón uralom s utána III. Alexandrosz, azaz Nagy Sándor világbirodalmának szétesése és a hellénizmus; benne van Alexandrosz örököseinek – volt hadvezéreinek s azok ivadékainak – a Ptolemaioszoknak, Szeleukidáknak számos újonnan kialakuló királysága, s – arcképekben, helyzetképekben, sírfeliratokban – legalább két és fél évezred szellemi szeszpárlata, az egyiptomi Alexandria fénykorától Bizáncig. – Az Alexandriában született

Konsztantinosz Kavafisz

versei (Európa, 1975. Lyra Mundi) eszerint valami rideg, kiszámított, száraz „tudós-költészet” termékei volnának? Szó sincs róla! Történelmi s főleg művelődéstörténeti tudásanyag csakugyan bőven található bennük, s hangjának, költői tartásának gyakori (látszólagos) személytelensége folytán Rilkének s a mi Nyugatosainknak ez a nagy görög kortársa akár parnasszista is lehetett volna, sőt, antipoétikusnak, szenvtelennek is minősítették. De egyik sem volt, ellenkezőleg. Viszont róla is elmondhatjuk, amit Rilke mond a Malte-ban hősről: „Költő volt és gyűlölte a henye szót... az igazságot tartotta fontosnak.” Noha általában még önmagáról is harmadik személyben vall, mégis fájdalmasan kitárulkozó, legbensőbb énjéhez is könnyörtelen lírikus, aki például szerelmi életének „rendhagyó gyönyörét” is önkínzó nyíltsággal vállalja (korántsem oly gátlástalan derűvel, mint ókori elődei). S történelmi analógiáiban is többnyire rá ismerünk: ő az a bizánci főúr, aki száműztetésében verselget, ő az, aki „makulátlan sorokat” szerkeszt, amelyeket Konstantinápoly irodalmárai épp szabotosságuk miatt ócsárolnak. Ő az a Rafael, vagy ő lehetne, akitől sírfeliratot kérnek Amnonisznak: „Nagyon ízléses és csiszolt valamit. Te képes vagy erre... A te görög nyelved mindig finom és zenei... Rafael, a soraid úgy legyenek megírva, örizzenek, tudod, valamit életünkből” (Vas István). Ő tanácsolja nekünk – de nyilván vallomásként önmagáról –, hogy Ithaka felé tartva szálljunk ki sose-látott kikötőkben, gyűjtsünk be minél több nyári hajnalt, föníciai ébent, gyöngyházat, borostyánt, korallt, tanuljunk az egyiptomi tudósoktól.

Csak minden gondolatod Ithaka legyen:
végső célod, hogy egyszer odajuss,
de ne siess az úttal semmiképp.
Inkább legyen hosszú, minél hosszabb az út,

hogy évekkel rakva szállj ki a szigeten,
 az út aratásával gazdagon,
 s ne várd, hogy Ithaka majd gazdagon fogad.
 Neki köszönöd a szép utazást,
 mit nélküle sosem tehetnél volna meg,
 hát mi mást várhatnál még Ithakától?

(Somlyó György)

S ő az, aki, visszahelyezkedve a régmúltba, egyszer tüanai szobrász vagy ismeretlen edesszai költő, aki „folyton csak ír”, máskor meg egy kisázsiai községben az actiumi csata hírét hallja; ő züllik és tivornyázik beiruti kocsmákban, ő az, akit otthontalan szegénység fenyeget Antiochiában, „ahol olyan drága az élet”. Voltaképp tagadhatatlanul a *hanyatlás* mozzanatai érdeklik az ókorból, a vesztett csaták, bukott királyok, reménytelen trónkövetelők; a Ptolemaioszok és Szeleukidák birodalmaira vetülő óriási árnyék: Róma terjeszkedése; a szolgaságba vetett országok; vagy az a Róma – Bizánc? –, amely már képtelen megbirkózni bajaival s a barbárok betörését várja, de hiába, a barbárok nem jönnek, pedig ők „mégiscsak megoldás voltak valahogy...” Kavafisz történelmi tablói gyakran telítődnek a saját korára célzó politikummal, akár arról ír, hogy egy nagy görög gyarmaton – i. e. 200-ban – „nem a legjobban intézik az ügyeket”, akár arról, hogy a meghódított Alexandriában azt suttojják a rossz nyelvek: „Túlsok a cézár”. A maga legszemélyesebb gyötrelmeit, vívódásait írja vagy inkább *éli* bele ezekbe az ókort (nemcsak nagy történelmi fordulataiban vagy alakjaiban, hanem a maga köznapi-ságában is) oly tökéletesen feltámasztó versekbe, amelyekhez további analógia: a költő emlékeit idéző, már jóval személyesebb versek egész sora.

Somlyó György és Vas István érzékeny, átélt s élményt adó fordításai méltó módon szólaltatják meg ezt a nemesveretű, puritánságában is színes költészetet. Mert a gyönyört, a mámort, a szépséget kocsmázásban, éjszakázásban hajszólo, hányatott életű költő, aki sehogyan sem tudott beilleszkedni kora társadalmába, összesen mintegy százhetven versében a nyomorúságából izzó életszeretettel és csüggedt életundorával tiszta szót és tiszta formát teremtett. Ahogy ő maga mondja: érzést és sóvárgást vitt művészetébe, „nem-teljesült szerelmek kőszá emlékeit”, s „a művészet kivési a Szépség tiszta arcát, és szinte észrevétlen kitölti életünket”. 1968-ban már megjelent tőle egy válogatás magyarul (*A barbárokra várva*), s mégis oly kevéssé ismerik. Búcsúzóul hadd idézzem egy versét, a legszebbek egyikét, a *Gyertyákat*:

Előttünk állnak jövőnk napjai,
 meggyújtott kis gyertyák sora –
 aranyló, meleg, élő kicsi gyertyák.

Elmúlt napok mögöttünk elmaradva,
 leégett gyertyák szomorú vonala,
 a legközelebbiek még füstölögnek,
 hideg gyertyák, megolvadt, görbe gyertyák.

Rájuk sem akarok nézni: elcsüggeszt ez a kép,
 és elcsüggeszt, ha fellobbanásukra gondolok.
 Előre, kigyúlt gyertyáimra nézek.

S nem fordulok vissza, borzadva látni,
 milyen gyorsan hosszabbodik a sötét sor,
 milyen gyorsan sokasodnak a gyertyacsonkok.

(Vas István)

nevét eddig nem ismertük. Kötete, *Azok a fehérajkiak* (Európa, 1975. Napjaink Költészete) egészen más világot tár elénk, mint Kavafiszé. Masala szárd költő, Szardínia szigetén él. Ez a sziget Karthágó kolóniája volt, s a punok előtt az etruszok is gyarmatosították már. Óslakóiról, akiket Livius sardusoknak nevez, keveset tudunk. Nyers, harcias nép volt, eredeti nyelve, amely később némileg ellatinosodott, a tudósok mai, egyöntetű véleménye szerint a baszk nyelvvel volt rokonságban. Pásztoroktak (hegyi pásztoraik Liviusnál: „subás sardusok”) és Sztrabón görög történetíró szerint tengeri kalózkodással is foglalkoztak. A rómaiak az első pun háború végén, i. e. 237-ben foglalták el Szardíniát, de a szárdok többször föllázadtak ellenük, így akkor is, amikor cannaei győzelme után Hannibal – sikertelenül – megpróbálta visszaszerezni a szigetet. „Tizenkétezer ellenséges sardus és pun katonát öltek meg, mintegy háromezerkétszázat ejtettek foglyul” – mondja Livius. Nagy múltú, zordon szépségű s ma is szegény, vad és vadregényes sziget ez, s majdnem olyan mértékben, mint Szicília, melegágya a banditizmusnak, a maffiának, s innét is, éppúgy mint Sziciliából, tömegesen vándoroltak ki a reménytelenül sanyarú életlehetőségek miatt.

A szárd nyelv – ha többé-kevésbé be is illeszkedett az olasz nyelvjárásokba – ősiabb a latinnál, az olasznál, elemeiben ma is él; de Masala persze nem dialektusban ír, hanem a toszkán irodalmi nyelven. Semmiféle értelemben sem provinciális költő. Egyszerűen azért nem, mert kitűnő költő s rendkívül igényes művész. A fordító Héra Zoltán érdeme, hogy fölfedezte számunkra, s az eredetivel egyenértékűen szólaltatta meg magyarul ezt a vadvirág-színekben pompázó, holdfényű, szél- és tenger-zúgású, gyöngéd és friss hangú, máskor meg a „subás sardusok” pásztori-paraszi világot balladákban idéző költészetet. Masala teljes emberségével és egész költői lényével szülőföldjéhez kötődik. S ez nem csupán „tájélményt” jelent. Kecsképasztorok, orvhalászok, emigránsok, parasztlegények, aratók, bányászok népesítik be verseit, balga katonák és háborús özvegyek; fekete kutyák csaholnak a bozótokban, csendőrök vérebei; vérzik a paratölgy, jajgat a fügekaktusz, „a síró grániton nyáj kolompol”, a sziklazátonyok alatt halak táncolnak a vízben s „táncol a dinamit-villámú tenger”, a mezőkre sáska-had csap és a sáskák – „démonok lányai” – a fájdalom földjét harapják...

Ez a mi földünk,
hol a déli szél
vág rendet tűz-sarlóval!

- - - - -

csépel az ördög,
veri, veri a földjeinket.

Mégis, ez a hazánk,
a mi földünk, a mi fakesztyeink,
a mi terrakotta-házaink,
a mi pernyénk, a mi tűzhelyeink,
hol asszonyok kezén
kenyérre lesz a veríték,
hol nőink – beporzott virágú fák –
fogannak fiút féregnek, fénynek.

A mindent színekben, képekben, metaforákban látó s gyakorta csöndesen áhitatos, szelíd költő, amikor szülőföldje nyomoráról s a szárd pásztorok, parasztok, bányászok „hétköznapi”, csöndes tragédiáiról szól: keserűvé, nyerssé, indulatossá

válik, forradalmi harag sistereg soraiban. Ilyenkor a kopár, sziklás, szilaj szépségű tájak szinte minden eleme jelképpé nő a szemében. Világa ettől távol egyetemessé, és attól is, amiről a fordító így ír utószavában: „... meglátja azt, amivel az ember tagolja az időt és a tájat, a szokásokat, az ünnepeket és a játékokat, s meg a sziget spanyol őrbástyáit... figyel népe történelmére, emlékezik Szardínia ó-korszakaira és jelenére, erre az utóbbira is úgy, mint történelemre, már-már azzal a távlattal”. – Az impresszionizmusra fogékony olvasó talán épp a színeire figyel fel: ezüst fák, kékesfekete est, zöld algák, vörös narancsok, kén-szemek, piros gránátalma. (Uralkodó színek: a fekete, a fehér, az arany, az ezüst, a vörös.) Aztán észrevesszük azt is, hogy milyen változatosan tud bánni Masala egy-egy alapotívummal, például a széllal, a holddal, a tengerrel – hogy csak ezt a hármat említsük. „A szélből bomlasz ki, a szél virága vagy”; „szél csap ki hajadból”; „leheletedtől a szél felizzik”; „a szél arcoddal tűnik el”; „a te derengő hold-kezed”; „dúdolsz az éjben hold-bölcső felett”; „hull, hull az ezüst ágakon eső, a holdon is esik”; „a tenger fekete, kátrányát öklendezi”; „az alga vértől piroslik”. S hogy ebből végül is mi és hogyan bomlik ki, milyen laza és mégis – a látszat, a felszín alatt – milyen szilárd, megmásíthatatlan szerkezettel? Mondjuk, épp az *Esik a holdon*:

Levelek hullnak az éjben,
az arcodon esik, a holdon esik,
s esik az ezüst lombban.
A hajadon többé nem csillan csillag,
a szél nem dül csupa-szél fűrtjeiden.
De messze vagy!
Hány gyermeket akartam neked,
mellednek hány virágzást.
Meghaltak mind,
megöltük őket
egy pillanatban, egy hamu-órán.
Hull, hull, az ezüst ágakon eső,
a holdon is esik.
Fiaink hívnak minket a szélben.

EGYETEMES ÉRTÉK ÉS HELYI ÉRDEKŰ HAGYOMÁNY

A SZABADKAI ÉLETJEL-MINIATŰRÖK SOROZATRÓL

II.

A hagyományfeltáró munkát nagymértékben könnyítette, hogy ma már klasszikusnak számító alkotókat is közreölelt. De mit ér az író (művész), ha munkája nem ily eleven árammal kapcsolódik az egyetemes tudásba, vagy ha az intenzitás fokát számbavéve tapasztaljuk is az effajta életképességet, de a művet nem fedi maradéktalanul az esztétikai érték ponyvája? Az egyetemes magyar irodalom és művészet mezeje tágas: az örökérvényű klasszikusok mellett helye van rajta minden olyan próbálkozásnak és kísérletnek, amely a hely jellegéből következően, a provincia emberléptékű-tisztességu világát, annak érzéseit, szokásait, hagyományait megpróbálja a maga felfogóképességével, művészi alakító szándékával fölmutatni.

Lévay Endre *Egy nemzedék elindul* című esszéje (1907) építi a *Hidat* – nemcsak a jelkép érvényével, hanem valóságosan is, hiszen a tanulmány szerzője a Szabadkán indult folyóirat első felelős szerkesztője volt –, azt a hidat, melynek egyik láncszemét a kor fasisztikus barbarizmusa erőszakkal kiszakította. Lévay írása a kezdet: tele hittel, egymás kezét fogó közösségi gonddal, jó szándékkal, Schwalb Miklós posztumusz verseskötve (*A szén*, 1971) a hatalom fegyverével kieroszakolt véget jelképezi: az újvidéki vérengzés X. rendű vádlottja a bácskai ellenállásban való részvételért kapta a halálbüntetést. A kommunista mozgalom mártírjai, egyben a *Hid* mozgalmi vezetői: Simokovich Rókus és Mayer Ottmár mellé, így kerül oda az író.

Hányszor kellett a jobboldal támadását visszaverni, hány és hány együttes felvonulással (kollektív képzőművészeti tárlattal, hangversennyel, a barbárság és háború ellen tiltakozó Ady-esttel és Béke-műsorral) s különféle akcióprogramokkal kellett bizonyítani, hogy a hajdani Népkör fiatalsága komoly hatóerővé, társadalmat megváltoztatni akaró elszánt forradalmi szabadcsapattá érett. A kommunisták által átvett Hid az 1934-es beköszöntő nevében cselekszik. „*Hidat kívánunk építeni a magyar és a délszláv nép és kultúra közé, hogy a két nemzet műveltségi kapcsolatai még szorosabbakká váljanak. Hidat akarunk építeni korok, életfelfogások, nemzetek – hidat ember és ember közé.*”

Nem véletlen, hogy a *Dunabánsági Szerb Népszínházzal* oly hamar kialakul a kapcsolat, s mint ahogy már az sem különösebben megcsodálni való, hogy az illegális kommunista párt által szervezett szerda esti összejöveteleken a fiatal szerb és horvát hallgatók éppúgy jelen vannak, mint a magyarok. Félelmetes erővel zengett az 1937-ben tartott két hatalmas rendezvény – az *Ady-est* és a *Béke-est* – szavalókórusa, akárha Cseh Károly és Mayer Ottmár leleplező cikkeinek hangját, a „házaoló proletárköltő”, Laták István igazát, Gál László *Grimaszának* komolyságát és Hangya András képeinek derkovitsi mélységű színeit akarta volna fölerősíteni. S mily gazdag forrásokat kínál még Lévay Endre munkásmozgalom-történetet, irodalomtörténetet, helytörténetet, történelmet egybeötvöző könyvesszéje! Hiszen nem szövegtünk még olyan fontos cselekményekről, mint a Szirmai Károly, Majtényi Mihály, Gál László, Dudás Kálmán és Cziráky Imre részvételével megtartott *Vojvódinai Magyar Est* és az 1940-es *Márciusi-est* vagy akár a tiszavirág életű *Vojvódinai Szemle* megindítása.

És arról a szinte megható, nagyonis szociális jellegű missziót teljesítő mozgalomról sem, amely nemcsak a haladó szellemű könyvek terjesztését, az analfabéták betűre tanítását érezte magáénak, hanem 1939 őszén 328 szűkölködő családot *vándor-babakelengyével* megsegített.

Az 1905-ben Szegeden született s onnan apjának a proletárdiktatúrában vállalt szerepe miatt 1921-ben családjával menekülni kénytelen Schwalb Miklós e kornak gyermeke. Dér Zoltán kutatókedve és hagyománytisztelője ez esetben azért is becsülendő, mert a *Magyar mártír írók antológiájában* sem szereplő költőnek a maga legtermészetesebb módján, verseinek közreadásával állít emléket. Annak ellenére teszi ezt hogy tudja: „számára (mármint Schwalb számára – Sz. L.) az eszmei politikai szándék mindig fontosabb volt, mint a látvány vagy a mese varázslata.” A költő agitativ mondandója mögött – ha nem is a József Attila-i, Salamon Ernő-i bravúrral – mindig ott áll a kisemizettségé folytán a társadalmi igazságokra reagáló, tiszta ember. Schwalb tudja kiknek ír: „*a hajuk elhullik a gondviharban, / a tüdejüket a város pora szennyezi be, / olcsó örömek rövidítik az életüket: / nikotin, kártya, alkohol, szerelem.*” Az önmagát szólító szociális érzékenység kemény pántként fogja körül a verset: az életében sokat kísérletező (volt hangszerész-tanonc, kukta, amatőr színjátész, katoná), végül az újságírásnál kikötő embernek ez az egyetlen bizonyossága.

A kiszolgáltatottságtól és dühtől érdesült vers szitokszava mellett kihallható a költő körül levő világ – a műveltségélményekből saját maga által teremtet lélekarang – másfajta hangja is. S amibe kívülről belehasít a szenvedés, az csak az egyensúlyt kereső lélek más irányból kapott ittasultságával lesz teljes. „*Zene, zene, zene! / üveges harmatcseppek / lelkem virágszirmain*” – csendül a Gyönyörűségek pohara. És mókázik, bukfencet hány, csipkelődő gúnyrajzok egész sorában leplezi le környezetét a költő. De minden elfojtott gyönyör és napi gondon felülemelkedő szépségkivánság valamit gyászol: a körülmények alakulásával „csempe széndarabbá” lett EN – kemény kiállású, gyökereit mélyre eresztő faként – állta a vihar borzolását, az árvíz-hideget és villám-perzselést, most meg hetykesége úgyszólván csak az elharapott felszavak, a *minden-mindegy* tettettét cinizmusában, a léten kívüli (József Attila-i) *feltárkésztésben* ölt alakot. Aki ily kihívó keserűséggel perel ország-világ előtt, „ember csupán”, és mert ember, „jogot formál az élet minden örömére”. Öröm, fájdalmas öröm lehet a beismerés is: *Felszámolok / kiárusítom önmagam, / a kirakat már úgyis kopott / – a koponyám csupaszon csillog – / és az árut agyam polcain / a megszokások penésze rágja.*” (*Felesleges üzlet: én* című vers.)

Ha igaz is Bori Imre jellemzése: Schwalb Miklós „költeményei sajátosan elfinomított expresszionizmussal emelkednek ki a kor szociális költészetéből”, az éppen általa a vajdasági irodalom egyik legérdekesebb és legjellemzőbb alkotásának nevezett fő mű, a *Füű a konyhából* című regény mellett a versek mindenképp csak másodrendűek. A könyvet egybefogó tanulmány a költő-író életművéről beszél, Schwalb Miklós portréja azonban – éppen a művet beoltó élet, a mártírsors vállalásával – jóval több esztétikai értékeket bogozó kísérletnél: valódi arcképe a művére életpályával hitet tett politikusnak is.

Nem szabad elfelejteni: a délszláv–magyar barátságot kiteljesítő, az egymás megismerését értékekben tudatosító próbálkozásoknak mindig is volt valamilyen politikai „felhangja”. Ez nem csupán a gyakran személyi szabadság veszélyeztetésével is sokaknál vérré vált *hid-szerepből* adódott – természetesen abból is! – hanem a két világháború közötti zűrzavaros időkből. Tudunk a tisztavirág-életű pécsi *Baranyai Magyar–Szerb Köztársaság* kikiáltásáról, a Horthy bevonulása utáni szökésekről, Csuka Zoltán, Fekete Lajos és Somogyi Pál Jugoszláviából történt kiutasításáról, az állandó zaklatásokról, lap- és folyóirat-betiltási kísérletekről. Így különösen becses az a három könyv, amely az *önéletrajz* keretein belül, az eseményekben résztvevők hitelével szól egy nehéz korszak irodalmi-politikai eseményeiről.

Somogyi Pál mára szinte elapadt írói vénája – legalábbis ami az azonnal hatni akaró, agitativ szándékot illeti – Schwalb Miklóiséval rokon. A *Máglya* (1971) – a különböző fegyházak poklát megjárt szervezett munkás életrajza – gyűjt alá tu-

lajdonképpen a már címeikben is éles állásfoglalásról tanúskodó verseknek (*Éj a tömlőben, Atok-áldott Tűz, Tisztuljatok emberré!*), és lobogtatja-hirdeti az agitativlira minden világszennyet elsöpörni látszó igazát. Somogyi önéletírása – melyből a Jelenkor is közölt egy részletet – akárha egy osztály tiltakozását erősitené. Kaposvár, Sopronkőhida börtönélményével szemben ott az 1921. május elsejére 1500 példányban kinyomott pécsi verseskötet (*Terjed a tűz*) „visszautasítása” és az 1922-es belgrádi élmény – ekkor tartotta esküvőjét a király – aligha feledteti az erre az ünnepségre is dolgozó kárpitossal a Mecsek alatti város tizenötezer emberének tiltakozását (1921. augusztus 15-én ennyien gyűltek össze a Széchenyi téren, hogy – ha csak szóval is! – megakadályozzák Horthy Miklós bevonulását). A szerző az öregkor letisztultságával és némi nosztalgiával szemléli pályáját. Annak ellenére, hogy könyvében remek és nemegyszer emberségükben megkapó részletek is vannak, zavaróak azok az indokolatlan (talán a visszaemlékező helyzetéből következő?) „ellágyulások”, amelyek a 20-as évek verseinek kemény expresszivitását szinte meg nem történtnek tudják.

A Fekete Lajos könyvében (*A bűjdös*, 1971) idézett Szenteleky-levél – „*Mégis hisszük, hogy a Rosszindulat kezéből maholnap ki fog hullni a csákány és a mi nagy, életés erkölcsigazunk diadalmasan fog élni és építeni*” – amellet, hogy földidzi a rögs indulás hittel kövezett kacskaringóját, a jegyzetei fölé hajoló költő módszerét is jól megvilágítja. Önéletrajzi füzetében a költő az irodalomtörténeti emlékeket nem önmaga lírikusi növekedésével egyetemben tárgyalja, s ezért a száraz adatok és anekdotikus visszavetítések mögött, majdnem mindig elveszik az ember. Fekete mintha mindvégig a *Szenteleky-levelezés* margójára írná észrevételeit – természetesen korántsem új adalékokkal –: elbeszélés, megjelenítés helyett csak kommentál. Nyúl-farknyi gondolataiban, ide-oda cikázó jegyzetlapjain meg sem kísérli egy csak vele történt, *csak általa így látott* esemény-helyzetsor kibontását. Szerkesztői-szervezői tevékenysége, egyáltalán a vajdasági írásban egészen 1928-ig – kiuasításáig – betöltött szerepe jóval nagyobb, gyümölcsözőbb volt, mint az *A bűjdös visszanéz* hirtelen összekapkodott soraiból kiderül.

Csuka Zoltán szépirói tollal fogalmazott életrajzfejezete ellenben csupa szín. A több nemzetiség és nyelv kavargását néző gyermek már korán megismerkedik az őt élete végéig elkötelező s egyben vele munkát is fővállaltató világgal. Az író már jóval eszmélkedése előtt, mondhatnám sejtjeiben készülődött ennek a megörökítésére. Tanúnak, minden idők előtt kiálló örök tanúnak akarta magát tudni abban a „pörben”, amely az országos vásárok színességei, a mulatások alkalmával több nyelven fölcsendülő ének mögött is az egymásnak ugrasztott, egymás ellen kijátszott népek-nemzetiségek ügyében évszázadok óta folyt. S ahogyan a jugoszláviai népek irodalmából száz kötetet magyarra átültető, a magyar–délszláv barátságot a kényszerű börtönsötétség – volt rá példa! – ellenére is szívből ápoló idős író *Gyermekkorára és Legénykorára* visszatekint, mintha még most is a megaláztatást elszenvedő kisliskolást látná. S a pécsi próbákat (1915: érettségi, majd fejest ugrás az irodalomba és a munkásmozgalomba) a vajdasági munka követi: lapszervezésre lapszervezés, többfajta kísérlet a „széthullott és szertehúzó erők egybefogására”, kalangyába gyűjtésére.

1922 tavaszán, mindjárt indulásának pillanatában, az avantgardista UT azonnal kapcsolatot talál Bosko Takinnal, Ady váradi barátjával: Todor Manojlović-tyal, Zarko Vasiljević-tyel, a belgrádi és újvidéki szerb expresszionisták legjelentősebb alkotóival. S a zágrábi zenitista Ljubomir Micić mellett a magyarok: az expresszionista-dadaista verseket író Kramer Endre (Szabadka), az ugyanott élő és korábban Pécssett már aktivista szemlélet is kiadó Haraszti Sándor, a becskereki Láng Árpád s az újvidékiek: Ember Zoltán, Weisz Frédi, Csuka János is nyújtották kezüket. „*Dús termő Erő*”, több helyütt felhangzó együttesek testvérhangon szóló toborzója volt a *Márciusi zsoltár*. És Csuka Zoltán, tetteivel, Fekete Lajos versének friss szellőjét orkánná duzzasztotta. A szabadkai kezdeményként számontartott *Vajdasági Galéria* az irodalomárokról, irodalomkedvelekről, értelmiségiekről, a gazdasági élet kiemelkedő sze-

mélyiségeiről adott írott és rajzolt képet. Internacionalista – beszélt nyelven felül-emelkedő – szolgálata szépen mutatta a hazátlanságban is honra lelt, kifogyhatatlan munka- és vállalkozókedvű, irodalmat, testvérbarátságot építő-teremtő író.

Az önéletrajzi fejezetekből nemcsak a *Revü*, a *Kéve*, a *Vajdasági Írás*, a *Kalanygya*, a *Képes Vasárnap* és még ki tudná felsorolni hány és hány vajdasági vonatkozású lap, folyóirat és könyv belső dolgairól értesülünk – ha csak ennyit mutatott volna Csuka visszapillantó tükrében, már akkor is érdemes irodalomtörténeti-kisebbségtörténeti soraira figyelni! –, hanem az adatokat, tényeket soroló *filosz* ténykedése mögött ott a szervezések és vállalkozások közepette is *költőnek* megmaradt ember. Akinek minden kapcsolata és megnyilvánulása – talán ez a legjellemzőbb félszázados életpályára is! – *emberi*, akinek személyiségén úgy áramlik át és méretik meg a világ, hogy az együttélő népek, népközösségek – önmagukat felismerve – jelképes erőt tulajdoníthatnak a közülük kiszakadt egyetlennek.

Az *Életjel* hangosújság amikor az írók és művészek egész hadát fölvonultatja, a Csuka Zoltán könyvében érzéketlen portrékkal szereplő *Ősökre* emlékezik. Szerves kapcsolata: faggató erejű megidézése van a múlttal s a hid-szerep az a nemzeti elfogultságot és nacionalista torzulásokat kikerülő kapocs, amely a népnemzeti összefogást biztosítja. Népek és történelmek, helyi érvényű és egyetemesre törő hagyományok köttetnek össze általa. Látható volt, hogy Schwalb Miklós tevékenysége miként kapcsolódott egy nem csupán helyi jellegű mozgalom törekvéseihez; és az is, hogy Szabadka tudós tanárai – nem beszélve tanítványaikról – hogyan lopták be mércéjüket a provinciába. Mintegy ösztönözve ezzel az addig szunnyadó értékek napvilág-ra kerülését, serkentve a nagyobb áramkörbe való bekapcsolódást.

Láng Árpád (még használatos nevei: Löbl Árpád, Lőrinc Péter) félszázaddal ez előtt publikált aktivista írásainak egybegyűjtése (*Idő és tér*, 1972) jó alkalom arra, hogy – ha csak egy villanásnyi ceruzarajzban is – fölmérhessük: az elméleti művekben korábban sohasem dúskáló, az indulás küzdelmét inkább a gyakorlatban, mintsem eszmei-ideológiai-esztétikai vitákban mutató jugoszláviai magyar irodalom mit kapott az expresszionista, önmagát „idő és tér keresztútján hatalmas egységgé építő” gondolkodótól. Kassák Lajos aktivizmusa a társadalmi mozgalmak legfontosabb alkotóelemét, a *közvetlen cselekvést* tűzte zászlajára. S ha Láng bizonyos fokig ellenszenvvel is kíséri a Kassák-i művészet egyes megnyilvánulásait – ő Haraszti Sándorral együtt inkább a 100%-kal rokonszenvez –, *A vas esztétikáját* hirdető író következetes megnyilvánulásaiban nagyonis közel áll az egyetlen Apostolt, a Forradalmat elismerő mozgalom atyjához. Láng Árpád aktivista írásainak látszólagos túlfutottsága, az önmaga koordinátarendszerében még Babitsot is könnyű súlynak tudó merészség, külön világot, a költői beleélés folytán *Önhipnózissal* gerjesztett *En-világot* – tétéleztet fel.

Bori Imre kitűnő kísérőtanulmánya Láng Árpád esztétikai gondolkodását az egyetemes magyar irodalom és a jugoszláviai magyar írás (nemkevésbé az ottani, egész országra kiterjedő munkásmozgalom) szervezőségében, kölcsönhatásaiban vizsgálja. Rámutat: a Láng Árpád-i esztétika érzékenysége, következetessége, bátorsága, az egész társadalmat az Individuumban megélő beleérzőképessége ellenére is, *önesztétika*, amely az expresszionisztikus hittel valóságosabbaknak és célratörőbbeknek látja esztétikai gondolatait, mint azok önmagukban voltak. A húszas évek művészetét, mozgalmait, világfelfogását a társadalmi forradalmat sokszor csak az *En* mindentfelismerő és mindentfelülmúló képességében látó *illúzió* Lángot gyakran túlzásokba viszi. Szerzőnk a gondolat kilövőpályáját a valóságosnál meredekebbnek tudja, s később a szociális érzékenység és az agitatív ráhatás gyorsasága olyan „felfokozott” irodalmat hoz létre – és azon az önmaga szülte ember jogával öröködi! – amely a korai esztétikai kalandozások hitelméletét újból egyeduralmukodóvá avatja.

A valóságos szellemi áramlatokkal táplált *Örtüz tényében* még jobban látszik az alkotó. Láng Árpád az avantgarde-mozgalmakra esküdött, Fehér Ferencnél (*Szabadkai diákéveim*, 1972), Dési Ábelnél (*Kortársaim*, 1969) és a szabadkai könyveket és folyóiratokat vizsgáló Kolozsi Tibornál másirányú a kötődés és a hagyomány. Mind-

hármán a porváros rengetegéből nőttek ki, s bármily magasra is tekintenek – Dési kiváló filozófus, többek között az ő közreműködésével jelent meg a *Híd* 1972-es *Lukács György-emlékszáma* –, a látszólag lassúbb folyású, realista színeződésű irodalom-művészet az eszményképük.

Az *Örtűz tényében* a harmincas évektől kíséri nyomon a szabadkai lap- és folyóiratalapítási kísérleteket, s vázolja a töredékes könyvkiadást. A sajtótörténeti mű a „fiatal” nemzedék indulását bemutató Lévy Endre-könyv párdarabja. Lévy jobbra az eszmei, mozgalmi, kisebbségpolitikai dolgoknál időzött, Kolozsi Tibor pedig arra keres feleletet, hogy a már ismert és a pályatárs által megrajzolt körülmények között, hogyan valósult meg a könyvekbe, folyóiratokba lecsapódó „gyakorlati” munka. Nem fér hozzá kétség: az *Örtűz tényében* című könyvecskéből sok mindent megismerhetünk: a gimnázium érettségiző osztályának lapalapítási kísérletét (*Örtűz*), a jugoszláviai magyar irodalom létét bizonyító *Vajdasági Magyar Írók* almanachjának előkészületeit, a Híd-kiskönyvtár klasszikusainak inspiráló hatását, a Kis József „nyomdájában” sokszorosított diáklap, a *Munkánk* szárnybontogatásra ösztönző szerkesztőségi légkörét. S ezen kívül minden olyan hamvába hullt kezdeményt, amely ha a nagyközönség számára nem is érdekes, a jugoszláviai magyar irodalom bűvárlóit, nyomkeresőit megfelelő módon útbaigazíthatja.

Kolozsi Tibor emlékezetre épülő könyvecskéje minden adatbősége és aprólékossága ellenére is vázlatos. Kolozsi a megvalósítás módjában ingadozik: tudományos munkára emlékeztet a mutatórendszer, az oldottabb stílus (az anekdotizáló hajlam) pedig az olvasót akarja kielégíteni. Nem akarunk igaztalanok lenni: a rövid-legezetű tanulmánytól nem egy korábbi időszakot vizsgáló Kolozsi-könyv (*Szabadkai sajtó, 1848–1919*) gyűjtőmódszerének pontosságát, dokumentumértékét kerjük számon, hanem a csorbut kezdeményekben is változatosan gazdag anyag pontos térképét: az értékeket, adalékokat, történeti eseményeket egymásravezítő, a hatásában egymást kiegészítő nagyszabású kísérletet.

A Fehér Ferenc indulását s a kötődés ártezi mélységeit föltáró esszé tulajdonképpen csak nyomatékositja a szabadkai folyóiratok és könyvek indítólökésének erejét. A *Szabadkai diákéveim* „földszintes élménye” jobbra még az otthoni valóság, a bácskatopolyai szülőház és a „szegénység holt koppanását” visszhangzó gyermekkori élményekből táplálkozik, de a verset és az irodalmi próbálkozásokat már a szabadkai diáklap, a *Munkánk* hívja elő. Fehér szegénységélménye, a hazulról hozott bő tarisznya Szabadka összetettebb, sokfajta réteg gondolatait, kitörésvágyát magabafoglaló urbánus világával ötvözdik. Van miből tanulni. A nyolcadikos gimnazista lakásának tőzsomszédságában él a forradalmár és költő Laták István, az önképzőkori ülésen megvitatott novella (*Józsi*) magán tudja Lévy Endre baráti és bíráló szavainak szeretetét, hiszen az ő pártfogásával jelenik meg a *Híd*-ban, Zákány Antal a városi könyvtár köteteit kínálgatva tágitja a fiatal diák szellemi horizontját. A majdani életrajzíróknak és monográfusoknak Fehér Ferenc életrajzi esszéjének ismeretében nyilván izgalmasabb lesz a feladata. Sok minden mellett azt is meg kell vizsgálni, hogy a szinte egész életre meghatározóvá lett diákkori élmény miként transzformálódott át az oly sok válságból kievickélő középnemzedék legjobbjainál, mi volt benne a lendítő és mi az esetleges visszahúzóerő? Ami az első pillantásra látszik: az alapjaiban sohasem megtagadott, de az előbbiekhöz képest mégiscsak nagy mértékben módosult költői világ nyert a *Vastű* „szálkáival”.

Dési Ábel érdekes könyve a jugoszláviai magyar írás és művészet reprezentánsainak állít emléket. Mégpedig oly módon, hogy a „portrészorozaton keresztül megkísérli korának szellemi, lelki, egyéni tipológiáját is fölvezetni”. Versgyűjteménye nem karikatúraalbum: a karakter meghatározó vonásait a szerző – minden torzítás nélkül – alanyainak életútjából-művészetéből meríti. Pontosan félszáz író, tudós, művész áll Dési nagyítója elé. Szeretetteljes ironia és játékosság valamint a nagy teljesítményeket tisztelő alázat jellemzi a verseket. Az idősebb nemzedéket – akik közül már többen meghaltak – Csépe Imre, Majtényi Mihály, Gál László és Herczeg János képviseli s az őket követő „ötvenesek” között olyan nálunk is ismert és be-

csült alkotókat találunk mint Ács Károly, Deák Ferenc, Németh István, és Pap József. Amíg a fiatalabbak (Domokos István, Tolnai Ottó, Ladik Katalin, Végel László) a megszokás és langyosság elleni lázadásukat esztétikailag megvalósult értékekkel tartósítják, a képzőművészek vonalhalóból kiszakadt arca a szó erejével próbál elegyülni. Tudós esztéták és társadalomtudósok: Bori Imre, Rehák László, Juhász Géza, Farkas Nándor és Bányai János merülnek a „rajzlap” mélyébe és Dési pasztelljének ironizáló légységát megkísérlik holnap munkájukba átmenteni. Mert e kurta-furcsa arcképgyűjteménynek még akkor is megvan a hallatlan dokumentumértéke: egy korszakot emberi arcokban bemutató varázsa, ha a versek itt-ott az alanyra intenzíven figyelő, de saját egyéniségéből, költői világából nem mindig kiszakadni tudó Dési Ábelt is magukba lopják.

Amikor az olvasói ismeret és Dési szemüvege egymásra talál, Bányai János *oxfordi tiúként topog a birkák közt*, Ladik Katalin *Salvador Dali cirmos leányának* szólíttatik, Tolnai Ottó világmegváltó kedvvel ropja a táncot („*Patkányok hercege – hajnali lélek – kitől loptad – ezt az ifjúságot*”) és még ki tudja, hogy hányan derülnek (vagy bosszankodnak?) az egyéniségükben hordozott, de csak Dési vésőjével kibontott szobron. Bori Imre tudásanyaga („*könyv a teje és a keze élő tollszár*”), Csépe Imre városban nehezen feloldódó lénye (*pipacs az asztalon búzkalász a háztetőn*”), Fehér Ferenc gyepsorról hozott örök-panasza („*magányos jegenyék testvére milyen tavaszt felelsz az őszre*”) és a „*széttört trombiták és tövises rímek között*” hányódó Domonkos István alakja villan ki egy-egy jobban sikerült képből.

A megszólaltatott- megfestett alakok s a mindenfajta esztétikai értéket becsülő hagyománytisztelő jelképe is lehetne a több művészeti ágat felkaroló *Életjel-miniatűrök* sorozatnak. Hiszen a helyi érdeklődést kielégítő színészportrékon – Garay Béla *A kulisszák világában* c. önéletírásán (1970) és a tragikus hirtelenséggel elhunyt Ferenczi Ibit idéző Burkus Valéria-könyvön (*Ibolya*, 1970) – kívül ott van még a képzőművészet jeleseit bemutató könyvek sora. Sáfrány Imre a fiatalon öngyilkosságba menekült Vinkler Imre pályáját elemzi (*Zsombékok*, 1968), Baranyiné Markov Zlata könyve (*Vergődés*, 1971) az irodalmi műfajokkal is próbálkozó, tragikus sorsú „poétikus festő”, Farkas Béla előtt tisztelg. S ha gazdagabb lenne az országok közötti kulturális kapcsolat és éberebb az egymás értékeit számbavevő „figyelem”, a képeiben Derkovits-i mélységű világot megszólaltató Hangya András (Gajdos Tibor: *A csillagos homlokú*, 1970), a nagybányai színeket és eleven ritmust megélt Balázs G. Árpád (*Bolyongó paletta*, 1969) és a művészársainál Magyarországon valamivel jobban ismert Baranyi Károly (*Ikarosz szárnyán*, 1970) – akinek a Fórum éppen a közelmúltban jelentette meg nagyalbumát –, nem lennének csupán *nevek*, hanem egy-egy itthon is érdeklődésre és megbecsülésre számontartó, öntörvényű világ ki-fejezői-átsugárzói.

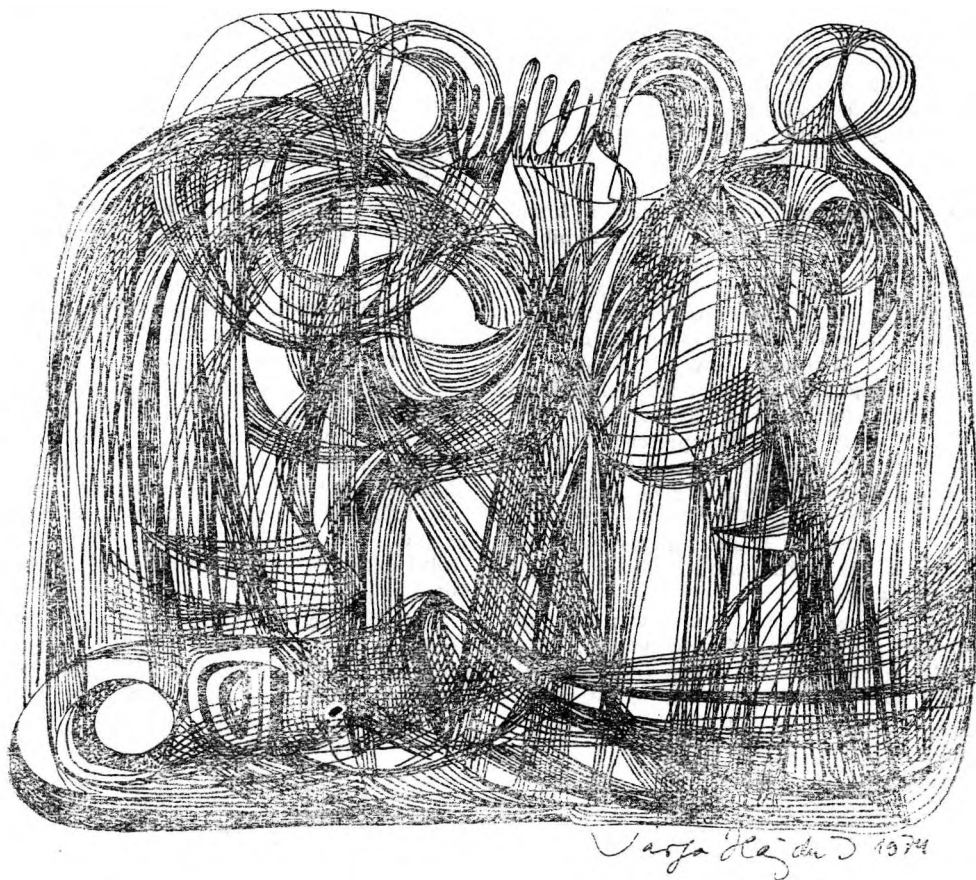
E tanulmánnyal megpróbáltunk rávilágítani arra, hogy a nemzetiségi kultúra decentralizálási törekvéseit szolgáló szabadkai műhely miként egészíti ki a főváros, Újvidék szellemi mozgalmait, hagyományfeltáró munkáját, s hogyan kapcsolódik be az egyetemes magyar irodalom értékmentési kísérleteibe. A vázlatos felmérés tanúsíthatja: művészet és valóság nem szakad el egymástól, s ha még lehetőség nyílna a történelmet és politikát, forradalmi életutakat és munkásmozgalmi eseményeket fölterképező könyvek – Petkovics Kálmán: *A tizennyolc nyárfa* (1970); Áprilistól novemberig; Kolozsi Tibor: *Erzsébetlaktól a Maglajig* (1972); Urbán János: *Haláltépett élet* (1973) – beható elemzésére is, még jobban kiderülne az *Életjel-miniatűrök* fontossága.

Van is vita és „örök” tusa a két végvár: Újvidék és Szabadka között. Nemegyszer modernség és parlagiság, művészi megújulás és múltbafelejtkezés ellentétét éppen a két város végnélküli harcaiban látják. Egy-egy vita, ha a saját provincia gondolatait is juttatja előnyhöz, a szétszakadás és villongás mellett – mindkét részről – éppen az értékeket számbavevő józanság érdemel figyelmet. Az, ahogyan fölülemelkedve mindenféle belső bajon, az egyetemes magyar irodalom és kultúra

érdekeit szolgálják. Az újvidéki *Híd*, oly sok kiváló „tematikus száma” mellett, a már említett Lukács György-émlékszámmal mutatta meg valódi erejét és a szabadkaiaknak sem arattak kisebb elismerést a Kosztolányi születésének 90. évfordulóját ünneplő *Üzenettel*.

Csupán azért volt szükség erre a kis kitérőre, hogy jobban lássék: a szabadkai hagyománykutatót nem a jugoszláviai magyar irodalomtól különálló, belső ügyeket tárgyaló és népszerűsítő vállalkozásnak fogtuk fel, hanem olyan – nem egy esetben az egyetemes magyar kultúrának is értékkel, értékadalékkal szolgáló – kísérletnek, amely nem a könyvsorozatot kibocsátó helytől, hanem a benne lévő mondanivalóktól lett érdeklődésünk tárgyává.

Persze az *Életjel-miniatűrök* fejlődése oly irányban is elképzelhető, hogy az irodalomtörténeti és társadalomtudományi értékek felszínrekerülésével szabaddá váló publikációs teret a jövőben szépirodalmi alkotások fogják kitölteni. Versciklusok, kisregények, drámák, hangjátékok közreadásával, egy-egy problémát, mai művészeti-társadalmi gondot lámpázó esszé megjelentetésével, a fiatalok indulásának a fölkarolásával izgalmasabbá lehetne tenni a sorozatot. S a szabadkai vonatkozású könyvek *jugoszláviai* való tágitása – elsősorban gondolok itt az újvidéki műhely egy-egy alkotójának a megnyerésére –, egész biztosan éreztetné frissítő hatását.

KULLERVO

Finnországban, Helsinkiben élő hazánkfi, Rácz István nevét külföldön, elsősorban második hazájában és Európa más országaiban jobban ismerik, mint nálunk. Pedig eseményekben gazdag életrajza is figyelmet érdemel. A baloldali egyetemi diákok 1933-as szervezkedésének részese volt. Csaknem öt évig élt Csehszlovákiában, mint baloldali lapok munkatársa. Finnországba költözvén megnősült, és finn feleségével tért haza a kénytelen emigrációból. Itthon a felszabadulás után Sárospatakon népfőiskolát, majd művészotthont szervezett, s megvetette a későbbi vármúzeum alapjait is. 1950-től megszűntéig a békéstartosi iskola gimnáziumi tanára volt, majd 1956-ban felesége egészségi állapota miatt kivándorló útlevelemmel Finnországba költözött, és maig is ott él. Itt mint fotóriporter kezdte pályáját, s ma az ország legkiválóbb fotóművésze. A finn kritika egyöntetű megállapítása szerint a szó szoros értelmében véve felfedezte a finn középkori művészetet, s szépségeit egy csodálatosan szép kiadványban láttatta meg a finnekkel. 16 év alatt Suomiban, Svédországban és Svájcban 35 könyve jelent meg, s további négy van nyomdakész állapotban. A kritika kiemeli újszerű megfigyelését, számos műtárgy szépségeinek felfedezését. Kiállítási anyaga bejárta az egész Szovjetuniót, megfordult Belgrádban, Szófiában, Bukarestben, Kolozsvárott, Prágában, tavaly pedig Budapesten is felkérték fotói kiállításának megrendezésére.

Emellett mint műfordító is tevékenykedik. Több művet ültetett át magyarra a finn irodalomból, köztük Alexis Kivi *Hét testvér*-ét és a *Kalevala* 6 énekes Kullervo-epizódját.

1956-ban jelent meg Budapesten a Lönnerot-féle népköltési gyűjteményből, a *Kanteletár*ból készült fordítása (második kiadása most látott napvilágot a Magvetőnél). A kedvező fogadtatás hatására fogott hozzá még ez évben a *Kalevala* nevezetes epizódjának, a 6 énekes, önálló egységként is megálló Kullervo-epizódnak fordításához, még ez év májusában el is készült. Sajnos azonban itthon nem sikerült kiadóra találnia, ezért 1974 karácsonyára saját

költségén, korlátolt példányszámban látott napvilágot a csaknem két évtizeddel korábban készült fordítás. A kiadás helyének, Helsinkinek megjelölése azonban nem jelenti azt, hogy a csinos külsejű könyvecske ne jutott volna el Magyarországra, s ha könyvárusi forgalomban nem is, de szakemberek és a szerző barátaik körében ne vált volna ismeretessé.

A legújabb időkig az elsőül átültető Barina Ferdinándé után Vikár Bélának ma már sok problémát felvető fordítása vált széles körökben ismeretessé. Az újra való lefordítás igényének tett eleget a pár éve elhunyt tehetséges nyelvész, az erdélyi Nagy Kálmán; fordítása Bukarestben jelent meg 1972-ben, a bukaresti Kriterion kiadásában, mely már nem egy értékes, szép könyvvel lepett meg bennünket. Részletek jelentek meg Képes Géza finnugor népköltészeti antológiájában is, a *Napfélt és éjfélt*-ben (Magyar Helikon, 1972), benne a Kullervo-epizód néhány részletének művészi magyar nyelvű tolmácsolásával. Ilyen előzmények után adta közre Rácz István a maga *Kullervóját*, utószavában ezzel a szerénységre valló megjegyzéssel: „Ezek után az én Kullervomnak aligha lenne esélye arra, hogy a magyar kiadónál megjelenhessen. Mivel azonban a *Kalevala*-t sokféleképpen lehet lefordítani, úgy vélem, talán ennek az én hajdani kísérletemnek is van valami értéke és létjogosultsága.” Ezt a kijelentést erősíti meg a magyar, de az egyetemes műfordítási gyakorlat is, amely ugyanazon mű többszöri lefordításának számos példájával szolgál, amelyet a Nagy Kálmán-féle fordítás kiadói előszava találóan így fogalmaz meg: „Egy verskultúrát nem csupán a jó átlagos költeményeket író poéták számával, nem is a műfordítók vagy az olvasók mennyiségével (...) mérünk, hanem — s ez nem utolsó szempont! — a fordítások változataival is.”

Ezek előrebocsátása után lapozzunk bele kissé Rácz István *Kullervójába*, itt-ott egybevetve a többi fordítással. Munkánk helyszüke miatt nem lehet filológiaiag teljes, csak felvillantásokra, valóban csupán ízelítőre szorítkozhatunk. Előzőleg azonban ismertessük magát az epizódot!

A 6 énekes epizód nem tartozik szerkesztésen a főcselekményhez. Megalkotása és a mű egészébe való beleillesztése Lönnerot művészi leleménye. Hogy mi az a szál,

amely a főcselekményhez kapcsolja, azt akkor látjuk meg, ha ezt röviden ismer-tetjük.

A Kullervo-epizód, ha egyes részletek ki-vételt képeznek is, egészét tekintve a *Ka-levala* legkomorabb atmoszférájú része, a görög tragédiáknak végzetszerűségüktől ső-tét világát idézi fel az olvasóban. Az epi-zód első énekéből (az egész műben a 31.) megtudjuk a testvérek, Kalervo és Untamo viszálykodásának tragikus következményét, Untamo embertelenül szörnyű bosszúját: Kalervonak és családjának kiirtását, majd Kullervonak az egyetlen életben maradt leány-családtagtól való születését. A már csecsemő korában nagy erőről tanúságot tevő, féktelen gyermek motívumával ta-lálkozunk az eposz utolsó énekében is a bájos Marjatta-történet kapcsán. Ilyen kis hősrünk is. Untamo nem tud olyan felada-tokat bízni rá, amelyeket hol erejével, hol varázsigékkel, nagybátyja kárára, vissza-jára ne fordítana. A féktelen kártevőtől Untamo végül is úgy szabadul meg, hogy eladja Ilmarinennek. A Kalevala alapja a nemzeti társadalom, a csirázó rab-szolgotartó társadalomnak csupán halvány nyomaival találkozunk benne. Ilyen Kul-lervo, aki Ilmarinen rabszolgája lesz. A barmok őrzését bizzák rá. Mielőtt kihaj-tának a csordát, Ilmarinen asszony va-rázsigéit olvassuk, melyekkel távol akar tartani minden veszélyt telítőgyű teheneitől. Ha itt a primitív népekre olyannyira jellemző népi ráolvasásokat illesztett bele a szerző az epizódba, a harmadik énekben a finn népköltészet lírai panaszdalait tet-te a részlet szerkesztésévé: Kullervo ke-serű szavakra fakad mostoha sorsa miatt. A panasz a féktelen harag, majd a boss-zú hangjára vált át azonban, amikor ke-nyerét megszegni akarva, az apjától rá-maradt egyetlen féltett kincse, kése ketté-törik, mert gonosz gazdasszonya követ-sütött bele ételébe. Ekkor Kullervo a már Ilmarinétől elhangzott varázsigéket fordít-ja visszájukra: a teheneket vadállatokká bűvöli, melyek a fejésükhöz hozzáfogó asszonyt szétmancsoglják. Kullervo a vas-verő kovács bosszújától tartva elhagyja Ilmarinen házat. Miközben megpihenve re-mek szavakká foglalva panaszolja el sor-sát, egy vén banyával találkozik, aki fel-világosítja, hogy nem pusztult el családja (ilyen ellentmondás nem egy akad a *Ka-*

*levala*ban, a nép énekeit tiszteletben tar-tó Lönnrot azonban szándékosan meg-hagyta őket!). A tovább vándorló Kullervo végre megleli családját — egyik húga ki-vételével, aki egy alkalommal eprészés közben eltévedt, s többé nem tért haza. Hősrünk természete a szülői házban sem változik meg: mindent rosszul csinál, míg aztán végül elküldi apja vámot vinni. Mi-ként Ilmarinen feleségét, őt is utoléri a szörnyű végzet, melyben Oidipusz szörnyű tragikuma sejlik fel: ismeretlenül elcsábít-ja és magáévá teszi húgát. Miként a gö-rög tragédiában, itt is maga a bűnös lep-lezi le az akaratlanul elkövetett vérfertő-zést. Mikor ugyanis másnap reggel csa-ládjuk felől érdeklődnek, kiderül a ször-nyű valóság. A leány öngyilkos lesz. Az ezután kitörő, szinte az egekig felcsapó fájdalmas panasz és Kullervonak önféjére szórt átká méltán versenyezhet lélektani és művészi igazság dolgában a görög tra-gédia megfelelő helyével! A befejező ének Kullervo bosszúját és tragikus sorsának beteljesedését tartalmazza: miután Unta-mot megölte, saját családjá pedig egytől egyig elpusztult, ő is végez magával: kard-jába dől.

Az első jellegzetessége a fordításnak az eredeti szöveghez való erősebb ragaszkodás. Rácz István több évtizedet töltött és tölt Suomiban: második hazája, a finnt anyanyelvi fokon beszéli. Erthető tehát, hogy talán jobban bent él abban a világ-ban, amelynek a Lönnrot alkotta nagy eposz reprezentálója. Ennek egyik jele az alliterációk jóval nagyobb száma, ezzel összefüggésben a rímek kerülése. A *Ka-levala* eredetileg rímtelen, ill. ami rím van benne, az a gondolatritmusból és a vele járó hasonló mondat szerkezetből fakad. Nos, Rácz az eredetihez a fent ismerte-tett módon közelebb kerülhetett. Azonos résznek 22 sorát vetettem egybe. A szám-szerű eredmény: Vikárnál 29, Nagy Kálmán-nál 25, Képes Gézánál 40, Rácz Istvánnál 62 a szókezdő alliterációk száma. Továbbá míg Vikárnál csaknem minden sorpár rí-mel, Nagy Kálmánnál 3, sorvégi szóismét-lésből származó rimpár és egy halvány asszonáncpár szerepel, Képes Gézánál 3 ragrímpárt és egy asszonáncpárt találunk, Rácz Istvánnál egyetlen ragrímpár foglal helyet az egybevetett részletben. Feltűnő még, elsősorban Vikár Béla és Rácz Ist-

ván között, a verselés különbsége. Az eredeti versformája a soronként 8 szótagos hangsúlyon alapuló trocheus. Mivel ez a metrum — ereszkedő lejtésű lévén — közel áll a magyar verseléshez, Vikár túlnyomó többségben magyar felező nyolcasokkal helyettesítette az előbbi. A másik két fordító középcézúrás és cezúrátlan sorokat nagyjából egyenlő arányban használt. Rácznál is szép számban fordul elő az előbbi fajta, de Vikárnál nálánál jóval több a cezúrás sor.

Lehetetlen volna e keretek között a nyelvi stílus szempontjából egybevetni Ráczét a többi fordítással. Mindegyik szép a maga nemében, bőven szolgál felejthetetlenül szép részletekkel. Legföljebb leszögezhetjük röviden a közte és Vikaré közt levő alapvető különbséget. Már Kosztolányi kimondta azt, amire — különösen az újabb fordítások vagy fordításrészletek birtokában — ma érzékenyebben reagálunk, mint a kortársak, akik az eredetivel egyenlő rangúnak tartották Vikár fordítását. Íme Kosztolányi véleménye a ma is nagyrabecsült Vikár-féle fordítás nyelvről: „Mesterien-mesterkélte, mégis természetesen folyó varázsos nyelv.” De lássunk két azonos részletet egymás mellett Vikár és Rácz Kullervo-jából!

Vikár: Vág egy vesszőt a sűrűből, / Nyájcsapót gyalogtenyűből, / Kergeti a kondát erre, / Űzi ökrít ágas térre, / Felít farkasnak találsz, / Mást mackónak markolászni, / Farkasból téhént varázsol, / A mackóból marhát másol, / Egyikéből Aprót bájol, / Bimbót bűvöl másikából. — Rácz: Vadon erdőn vesszőt vágott, / baromostort borókából, / tehenit lápra terelte, / marhát mocsár mélyére, / felét farkasoknak étkül, / másfelét morcos medvének, / Var ordast tarka téhenné, / mord medvét marhává bűvöl, / csikaszokból Csákkót csinál, / mord mackóból Bimbót bájol. Mindkét fordítás szép, visszaadja az eredeti lényegét, Ráczé mégis természetesebb; egyszerűbb költői eszközökkel dolgozik. Egyébként nem célunk, hogy Vikár nyelvi furcsaságait felsorakoztassuk. Viszont Rácz élőbeszédszerűségében meg a prózaisággá váló másik szélsőség veszélye rejlik benn. Szerencsére ezzel a jelenséggel nem találkozunk, annál több a költői ihletésű szép fordításrészlet, ahol az inspirálásban nyilván az eredeti is közrejátszott. Íme egy

részlet, amelyben az anyai szeretet gyönyörű megnyilatkozásaképp egyedül az anya hallatja vérfertőző fiával szemben a szánalom szavát: Szülőanyja így szól néki: / „Lám nem látod anyád lelkét, / szüled szívét nem ismered! / Én mindenkor megsiratlak, / ha meghallom, hogy meghaltál, / emberek közül kivesztél, / nagy nemünkéből kipusztultál! / Házpallóját, híd-lás lábát / elsodorja könnyem árja; / végig-sírom a síkátort, / könnyel öntözöm a kertet, / porka havát sírok jéggé, / jeges földet jégtelenné, / takó földet zöld mezőké, / zöld mezőket puszta parttá / mossa mindig hulló könnyem. / Amit restellnék leírni, / emberek előtt elsírní, / elsírom titokban, csöndben, / szaunámnak sötét sarkában / fürdőm polcát folyó vízbe, / padkáját patakba sírom.

Végezetül egy, a műfordításban lépten-nyomon felmerülő problémáról! Kosztolányi írja: „Nem szabad a műfordítótól betű szerint való hűséget követelni. Mert a betű szerint való hűség hűtlenség (...) A szó szerint való hűség és a szépség többnyire ellenségek.” József Attila meg „szép hűtlen”-eknek nevezi a műfordításokat. Ez igazságok alapja nemcsak a nyelvek különbözőségében rejlik, hanem abban is, hogy — miként a mű az interpretálásban és előadóművészetben — a műfordításban is benne rejlik többletként a fordító egyénisége. De ez így is van jól: az eredeti szépségeinek szinte kiaknázhatalanságára utal. Íme négy azonos sor a négy emlegetett fordításban; az idézett részlet Kullervo panasztát vezet be. Vikár: Leül a földön egy kupacra, / Napos lejtőre akadva, / Ottan versét szólaltatja, / Ő dalát im így dúdolja: — Képes: De most ledől egy kis domb-ra, / Napsütötte domboldaira, / Dalba önti búbanátát, / Versbe szedi szíve vágyát: — Nagy K.: Egy zombékra ült a földre, / egy szép napsütötte helyre. / Mind csak mondja, mondogatja, / egyre fújja hűd-gálja: — végül Rácz I.: Vén tuskóra telepedett, / leült a lankás lejtőre, / pedzi panaszos énekét, / így dúdolja bús danáját: — Négy színárnyalat, négyféle szépség! Anélkül, hogy a lényegen változtatna, mindegyik ad valami újat, meglepőt! Rácz István fordítása a maga sajátos színével jogosan foglal helyet a többi sorában, mint ahogy nem felesleges az egész nagy műnek tudtunkkal tervezett és folyamatban levő

lefordítása sem. Reméljük, hogy ez esetben a *Kanteletár* folytatásaképp magyar kiadó is akad, hogy ne csak a szakemberek és a barátok szűk köre élvezhesse sajátos színezetű, szép munkáját. (Helsinki, 1974.)

PÉCZELY LÁSZLÓ

SORSVÁZLATOK

Vallomások a felszabadulásról

Thiery Árpád írói és újságírói pályája szorosan összefonódik. Regényeiben, novelláiban is lépten-nyomon találkozunk azokkal az emberekkel, akikkel mint újságíró ismerkedett meg. Egyszerű, póztalan esz-közökkel rajzol meg életutakat. A sokéves riporti tevékenység során keletkezett legsikerültebb írások láncszemként fonódnak egymásba, s az egyes emberek sorsán keresztül meggyőző erővel érzékelte magát a történelem folyamatát. Nyilván ennek a felismerése volt a kiindulópontja a Móra Ferenc Könyvkiadó *Sorsvázlatok* című antológiájának, melyet Thiery Árpád szerkesztett, s mely zömmel a szerkesztő és Tamás Menyhért riportjait adja közre.

Vallomások a felszabadulásról. Ez a kötet alcíme, mintegy előrebocsátva: itt most mindenekelőtt arról van szó, ami *belül*, az emberek szívében, agyában ment végbe. A felszabadulás ténye, a katonai események tulajdonképpen csak a kiindulópontot jelentik. „Azon a szép tavaszi napon csend volt. Szokatlan csend... Egyszerre harangoztak. Furcsán!... Soha nem hallottam ilyen fenséges harangszót. Mindenki sírt, kiabáltak, hogy kitört a béke...” — olvashatjuk a könyv címlapján a mottót, mely egyszerre jelzi, hogy a vég, a *háború vége*, egyúttal a *kezdet* is volt. A kötet, melyet tizenéves ifjú olvasóknak szánt a kiadó, mindenekelőtt erről az új küzdelemlről szól, melyet a politikai zsargon a végletekig egyszerűsítve valahogy így fogalmaz: „*élni tudtunk a szabadsággal*”, s mely sok tekintetben talán még nehezebb is volt, mint a fegyverekkel vívott véres háború.

Riportok, vallomások, portrék gyűjteménye ez a könyv. Harminc év története hu-

szonhét írásba sűrítve. A kötet gerincét *Thiery Árpád* tizenegy írása adja — tíz kitűnő riport és egy szociográfia, mely — mintegy a korábban elhangzottakat lezárva —, három iskola tíz-tíz diákjának kérdésekre adott válaszai alapján mai valóságunk sokszínűségét jelzi, felvillantva egy újabb történelmi szakasz a korábbiaknál semmivel sem kisebb lehetőségeit és feladatait.

Az írások többségét ismerősként látjuk viszont (pl. *Vasárnapi boldogság*, *Egy vízi légionista a régiék közül*), így együtt azonban felfokozódik hatásuk. Thiery maga is megnyilatkozik és őszinte vallomást tesz önmagáról, ideáljairól ezekben a riportokban. Barátai, példaképei kemény emberek, egy kicsit talán aszkéták is. Mint például Berendi Tibor, a ferencvárosi pályaudvar főnöke (*A jelszavak teledésbe mennek*), Borovszky, a Dunai Vasmű igazgatója (*A legendás Borovszky Ambrus*), Darabos Imre, a nehézbúvár (*Egy vízi légionista a régiék közül*), vagy éppen Imre bácsi, a szolnoki veterán, aki a világforradalom és a közösség szolgálatának mámorító eszméje jegyében úgy élte le hetvenhét évét, hogy közben mai fogalmaink és igényeink szerint nem is élt.

Keményiség, elkötelezettség és realizmus. És munka. Nagyon sok munka. Thiery ebben látja az értelmes emberi élet, a valós sikerek zálogát, s ebben egyetért vele *Tamás Menyhért* is, akinek kilenc mives riportja úgy kötődik Thiery írásaihoz, mint gerinchez a bordák. Tamás Menyhért valamivel lágyabb alkat, mint Thiery, mesélőbb, az ő hősei is átlagon felülül vállalnak azonban. Tamás Menyhért a falu változásaira érzékenyebb (*Földöntutás — hazáig*, *Találkozás az anygallal*, *A töltéstől innen*), ezek az írások különösképpen hiányoznának ebből a kötetből. Thiery a kérdés mestere, Tamás Menyhért a riportban való „személyes jelenlétével” fokozza fel írásai hatását.

Sajátos könyvet tett asztalunkra jubileumi kiadványok sorában ifjúsági kiadónk. Szabálytalan könyvet, ha úgy tesszük, hisz a riportokat, portrékat visszaemlékezések, vallomások színesítik. *Alpári Pál*, *Fekete Gyula*, *Földes László*, *Horváth Teri*, *Vitányi Iván* és *Vasvári Ferenc* szubjektív hangú írásai mindenekelőtt a korrajz hitelességét erősítik.

Dobozy Imre Népszabadságból már is-

mert elbeszélése (*Január*) a fasiszta öldöklésbe beleunt, de az új harcban is csak sodródó magyar katonák egy csoportjának drámai körülmények között való „színvallását” ábrázolja — olyan erővel és olyan őszinteséggel, amire csak annak van ereje és joga, aki maga is részese volt annak a harminc év előtti vasban és vérben lefolyt tudati újjászületésnek.

Mi csináljuk a történelmet. — Ezt mondja a könyv hőseinek sorsa, s azt: a kis dolgokból lesznek a nagyok. A hétköznapi tettek súlyára figyelmeztet ez a kötet, s miközben hű képet ad történelmünk, fejlődésünk egy szakaszáról, egyben példaképeket is állít ifjú olvasói elé. S talán éppen ez a legfőbb érdeme.

A Kossuth Nyomdában készült albumszerű, jubileumi kiadványhoz méltó alakban és kivitelben megjelent könyv műszaki szerkesztője *Török Károlyné*. A borító és fedélterv *Urai Erika* munkája. A kötetet díszítő huszonnyolc kitűnő grafika — szerencsés válogatás a kor legkiválóbb művészeinek alkotásaiból.

BÉKÉS SÁNDOR

Rónay György:

KUTATÁS KÖZBEN

„Megjelent írásokat készíték sajtó alá... Ha minden jól megy, könyv lesz végre abból, ami lapok, folyóiratok árvizében sodródott... Sok minden elkorhadt; van, amihez elég hozzáérni, és szétesik. Van, ami szívósabb anyagból készült, s úgy látszik, állja az időt...” — olvassuk Rónay György „Jegyzetlapok” című új kötetében (Magvető, 1975).

Rónay György „Kutatás közben” című könyve is (amely mintegy testvéröccse a kiváló prózaíró, lírikus, műfordító, irodalomtörténész, esszéista, kritikus és szerkesztő 1968-as „Fordítás közben” és 1971-es „Olvasás közben” című tanulmány- és cikkgyűjteményeinek) „lapok, folyóiratok árvizében sodródott írásokat” fog egybe. Mindjárt előljáróban meg szeretnénk mondani, hogy kevés „korhadott el” ezekből az írásokból... Túlnyomó többségük „szívós anyagból készült” s „állja az időt”.

A kötet a magyar irodalomtörténet egyes szereplőiről (Pázmány, Káldi György, Virág Benedek, Tompa Mihály, a fiatal Arany stb.) írott — legtöbbször egy-egy születési vagy halálozási évforduló alkalmából keletkezett — megemlékezéseket, arcképvázlatokat és jópár — az elmúlt tíz-tizenöt évben megjelent — irodalomtörténeti monográfiának (Gerézdi Rabán, Nemeskürty István, Kunszery Gyula, Sötér István, Komlós Aladár, Németh G. Béla, Király István, Bori Imre, Poszler György és mások munkáinak) nem csupán rekapituláló-informáló, de új kutatási eredményeket is felmutató recenzióját, egyik-másik esetben (így főleg Básti Lajos színművész, Varga József és László Lajos könyveinek esetében) polemikus célzatú bírálatát tartalmazza.

Az első, ami a „Kutatás közben” olvasójának szemébe tűnik: Rónaynak a magyar irodalmi múlt mindegyik korszakában való imponáló tájékozottsága... Felkészültsége lefegyverzően széles körű: nemcsak irodalmunk protagonistáit és fő áramlatait ismeri fölényszerűen, de az irodalomtörténet alacsonyabb sarzsit viselő alakjait és rejtettebb zugait is... A Kálty Márk székesfehérvári örkanonoknak tulajdonított Bécsi Képes Krónikáról csakúgy van érdemleges — és élményszerűen előadott! — mondani- valója, mint a hitviták korának reformátor és ellenreformátor írástudóiról vagy a XIX. század elején élt Töltényi Szaniszló szonettjeiről... Persze, Rónay, a „Petőfi és Ady között” című alapvető mű (1958) szerzője elsősorban ott van elemében, amikor a múlt század második és a XX. század első felének irodalmi-művészeti irányzatairól, jelenségeiről fejtheti ki véleményét, — amikor az utolsó száz év kimagasló jelentőségű (Madách, Péterfy, Ady, Kassák, Radnóti, Szerb Antal) vagy kisebb kaliberű (Zilahy Károly, Gozdsu, Vértesi Arnold) íróiról, költőiről, kritikusairól szól.

Rónay György nagy erudíciója rendkívül szerény előadásmóddal társul... Nem szereti (és messzire elkerüli) az apodiktikus kijelentéseket, — távol áll tőle a fensőbb-séges, kételyt nem ismerő, ellentmondást nem tűrő magatartás. Mennyire jellemző rá e mondat: „Illetlen vakmerőség volna, ha — a magam gyér ismereteivel — vitába akarnék szállni akkora szaktudással, amilyen Gerézdi Rabáné...”

Csendesen, tartózkodóan, „a hitelesség, a megbízhatóság, a szavahihető tájékoztatás

igényével" fogalmaz; a sziporkázó ötleteknél, a paradoxonok tűzijátékánál sokkal jobban tiszteli a tényeket. Hagyja, hogy maguk a művek beszéljenek, s az általa interpretált — olykor irodalom- és művelődéstörténeti múmiának vélt — versek, regények, elbeszélések testében, tagjaiban keringeni, lüktetni kezd a vér... Rónay olvasata nyomán — például — egy új Tompa Mihály lép elénk, — egy olyan költő, akinek sok versében „valami furcsa, fülledt erotika" vibrál, s akinek nem egy strófájában a lélek „örvényei" zúgnak, veszélyes „szakadékok és mélységek" tátonganak...

A tudás, a szerénység és az irodalmi művek szövegének figyelmes, elfogulatlan, előítéletektől mentes vizsgálata mellett a világosságot, a tömörséget, a hermetikus és ezoterikus „tudományos" (?) stílus rébuszaitól való következetes tartózkodást emliteném Rónay kötete további erényeként, példamutató vonásaként. Ruzsiczky Éva, a jeles nyelvtudós egy értékes tartalmú, de szükségtelenül bonyolult mondatokat görgető elaborátumát ismertetve arról beszél Rónay, hogy „a mi gyarló és okatlan világunk fölött van valahol a magasban egy — számunkra alig hozzáférhető — világ, a nyelvészeté, melynek papjai, papnői vagy császárai és császárnői egy fentebb zsargonban beszélnek, melyet mi halandó fülünkkel meg sem értünk, e finom megkülönböztetésekké a mi csiszolatlan elménk nem ér föl..." Nem kell bizonygatnunk, hogy e „fentebb zsargon" használata nem csak egyes nyelvészekre jellemző, de egyes esztétákra, irodalomtörténészekre, irodalomtudósokra is... Rónay nem híve a „tekervényes mondatlabirintusoktól" hemzsego értekező prózának, mert jól tudja, hogy „minél nehezebb valami, annál világosabban, annál érthetőbben kell előadni" s „a tudomány semmivel sem lesz több annál, ha érthetetlenül vagy nehézkesen adjuk elő, néha szinte szemlátomást kerülve az önként adódó legtermészetesebb, tehát legjobb, mert legvilágosabb megoldást".

Végezetül Rónay könyvének (és irodalomszemléletének) még egy — követésre, megszívlelésre érdemes — tulajdonságát emelném ki: az irodalomtörténeti-esztétikai közhelyekkel, a szellemi renyheségből és a művek felszínes ismeretéből fakadó leegyszerűsítésekkel, az önkényes prekoncepciókkal és belemagyarázásokkal szem-

beni ellenérzését... Amikor egyoldalúsággal, szimplifikálással, tetszetősen csillogó, de az irodalomtörténeti valóság mérlegén könnyűnek bizonyuló tétellel, formulával találkozunk, — ott felemeli a szavát, s „helyreigazító nyilatkozatot tesz közzé"... Elutasítja a „Toldi estéjé"-nek azt az — egyetemi és középiskolai tankönyvekben még ma is hangoztatott — értelmezését, hogy Arany e műve „a nép" és „az uralkodó osztály" ellentétét fejezi ki (holott a „Toldi estéjé"-nek tengelyében egészen más konfliktus: az idegen uralom alá vetett nemzet és az idegen elnyomók konfliktusa áll...). De rektifikálja Poszler Györgynek a szellemtörténetről vallott „egysíkú és sablonos" felfogását is, helyesen állapítva meg: „A szellemtörténetnek számtalan képviselője van és számtalan árnyalata, s ezek nem hozhatók egyértelműen közös nevezőre..."

Napjaink magyar kritikusai, irodalmárai, irodalomtörténészei között Rónay György egyike azoknak, akiknek saját arcélük, mégpedig nagyon markáns és rokonszenves arcélük van. A „Kutatás közben" is ezt a — nem újkeletű — véleményünket erősíti meg. (*Magvető*)

DÉVÉNYI IVÁN

JUHÁSZ GÉZA- EMLÉKKÖNYV

Vaskos, hatszázoldalas kötet idézi az 1968-ban meghalt Juhász Géza író, irodalomtörténész emlékét. Az Emlékkönyvet leánya: Juhász Izabella szerkesztette. Nézőpontja — írja a bevezetőben — „debreceni központú". Ez azonban nem akar csak lokálpatriotizmust jelenteni, hanem az író a debreceni talajra állítja: magyar és európai szemhatárú gazdag és sokrétű munkásságával. S ez így hiteles és méltó háttér. Hiszen Juhász Géza Gulyás Pállal, Kardos Lászlóval és másokkal a 20-as évek végén azért szervezte meg a haladó szellemű Ady Társaságot, hogy a „maradandóság városában" is megpezsztüljön a gondolat. Közel félszázéves szívós munkájukkal — Juhász Géza Gulyás Pállal mindig Debrecenbe maradván — megváltozott a „porvárosról" alkotott makacs felfogás

és — milyen szimbolikus — utolsó írásában a mai Debrecen már „A változások városá”-nak nevezhette. A „fehérlő por-ködöt” — ahogy írta hajdani versében — elfújta az 1945 utáni idő. De addig is: Juhász Gézaék írtak, lapot szerkesztettek, könyvkiadót, „generációs összefogást” szerveztek: az Ady Társaság, a Válasz, az Új írók, a Márciusi Front, majd a Magyarok és később az Alföld hirdetik ennek a munkának szép, ma is élő, ható kisugárzását, Juhász Géza ebben a küzdelemben a hajtóerő volt, a soha-meg-nem-ingó humanista és szocialista: az igazi irodalom védője és felmutatója.

Az Emlékkönyv nemcsak szép gesztus a Debrecenhez mindig hű író iránt, hanem adósságtörlesztés is Juhász Géza életművének megmutatására. S erre — valljuk be — nagy szükség van, mert Juhász Géza, amíg Debrecen ügyét szolgálta: másokat szervezett, tanulmányaival, kritikáival mások értékét világította meg, addig a maga dolga — szépirodalmi műve — homályban maradt. Ez a kötet ezt a homályt próbálja eloszlatni és írónk-költőnk irodalomtörténeti helyét kijelölni. Így az esszé-író és kritikus, a szerkesztő és professzor mellett már jobban látjuk az író és a költőt is.

Az Emlékkönyvben versek, prózai művek, tanulmányok, újságcikkek, kritikák, beszédek sorakoznak időrendi sorrendben, majd a kortársak vallomásait, leveleit olvashatjuk, — sajnos, a búcsúbeszédekkel és síremlékavató írásokkal együtt. Az írások közt sok a „Kézirat”-jelzés, tehát az első publikálás. Így például: *Széchenyi és Kossuth* (1936), *Csokonai utódai* (1936), *Jevaslát Csokonai kritikai kiadására* (1954), *Móricz Zsigmond emlékeim* (1957), *Csokonai verselése* (1963) stb. De hatalmas, kötettszámba menő művek is, köztük: *A magyar igény irodalmunkban* (Stilustörténet) 1946-ból, 453 oldalon, amelyből részleteként (ahogy majdnem minden esetben) csak pár oldalt olvashatunk. Ez a töredékes publikálás a sorsa a már korábban ismert *Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Népi írók* kismonográfiáknak, vagy az Erdélyi Helikon pályázatán a 30-as években Szerb Antal *Irodalomtörténet-e* mellett is kitüntette: *A magyar szellem vándorútja*, amely 1942-ben új kiadást is megért. Itt mindössze négy oldalt kapott ez az izgalmas — szinte regényszerűen megírt — irodalom-

történet. Érthető, hogy a megfelelőbb publikálásnak határt szabott a kötet terjedelme. Az azonban már szerkesztési hiba, hogy a legnagyobb meglepetéssel szolgáló verseket nem különálló kötetben adták ki. A publikált mintegy száz vers is Juhász Géza sajátos értékű költői tehetségét mutatja meg. Így a költő (persze komolyabb példányszámban) előnyösen került volna a fórum és az olvasók érdeklődése elé. Tudtuk, hogy Juhász Géza eddig is publikált verseket: 1923-ban *Testvérgályák* címmel Gulyás Pállal közösen jelent meg kötetük, a 30-as évek derekán *Háború* című versciklusa, így együtt (pedig ez az anyag is csupán negyedrésze költői hagyatékának) egy mélyen humanista, haladó gondolkodású, nemesveretű költőt revelál az irodalom számára. A „nemesveretűség” itt nem közhely, a klasszikus csengést, a forma biztos tudását jelenti. Ne hasonlítgassuk Csokonai, se Ady árnyképéhez. Juhász Géza eredeti költő, akinek nemcsak a debreceniek közt, hanem a kortársi lírában is méltó helye van.

Ars poetica című versében így vall magáról: „fényes aranyfüsttel széppé ötvözd a világot”. Amíg ez a szépség-ideál fel színre kerülhetett nála, túl volt az első világháború poklán: az olasz front és a francia hadifogság szenvedésén. Háborús verseiben nem az uszítás kapott hangot, hanem ahogy Ady tette: az embert szólaltatta meg az embertelenségben: a rettenetben is hívó hittel: „Nőjj emberiség, én bízom tebenned”. (*Nőző emberség*). A *kollégiumról való ének*-ben a hazatérés öröme csendül föl: a későbbi debreceni szerep. A szeretett Debrecenért „ahol Kölcsey kesergett / Aranynak nőtt lelke gondja”. *Apám egyedül* című versében a kalauz apának állít emléket: „Apám vitt legelőbb gőzöst a Hortobágyon”. Szívesen olvassuk *Pygmalion* című szerelmi líráját. Kiemelkedő verse az 1938-ban írt *Föld alatt* című remeklése: a szociális hang jelentkezése az elrejtőzött országról:

Pedig érzem, valahol,
mélyebben, mint a pokol,
Feketegyász országban
ma is hiszik mindnyájan,
trágyalében, szénporban,
külvárosi nyomorban,
csontig ázva, meztelen
hogy a napjuk megjelen.

Lehetetlen nem érezni, hogy ez a költő József Attila, Szabó Lőrinc kortársa és rokona. A *garabonciás* című verses regényéről pedig joggal írhatta Gulyás Pál: ez a „különös nyelvi differenciáltságú elbeszélő költemény: a reménytelenségben is meglátja a reményt”. Én a *Kalevalás hangot* szerettem benne, ezért is olvasnám ezt a százoldalas verset is külön kötetben:

Szélparipám holtra fáradt
rádobtam a kantárszárat:
futni hagytam égi réten:
faljon csillag-abrakot.

Faluvégen útra nyíló
tűzhellyel, hitt vén vityilló
Tépve néztek rám, sötéten
lantornás kis ablakok.

Az *Emlékkönyv* másik fele: a *publicisztikától az irodalomtörténetig* tárja föl Juhász Géza írásait. Ez a rész az ismertebb, bár ebben is több új publikációt találunk. Joggal mutat rá erre a körülményre Bényei József: *Juhász Géza életműve* című írásában: ösztönözve az alkotó közösségek, irodalomkutatók munkájára és a sorozatos kiadványok megjelentetésére. A már előzőleg említett kéziratok munkák mellett is szívesen olvasnánk újra irodalomtörténetét (*A magyar szellem vándorútja*), vagy kismonográfiáit Babits-ról, Móricz Zsigmond-ról. Ez utóbbiról hadd mondjam el: Móricz Zsigmond 1933-ban Szombathelyen dicserő nekem ennek a monográfiának „találó eredetiségét”.

A tanulmányok, kritikai írások — többek közt — Adyról, Babitsról, Kosztolányiról, Kassákról, Veres Péterről, Szabó Pálról, Gulyás Pálról, Dallos Sándorról szólnak, vagy a debreceni életet: *Huszár Pál szobra előtt*, *Ady nevével* (a *Magyarok* című folyóirat bevezetője), *Babits és Debrecen*, *Irodalmunk újraindulása a felszabadulás után*, *A egyetemi élet újraindulása*, *A mai Debrecen* stb. mind a nagyszerű felkészültségű, biztos ítéletű, tömör fogalmazású író (sokszor a költő igényességével) mutatja be. Kritikusai erkölcsé is szilárd, példamutató. Példának idézem a Dallos Sándor *Dunántúli legendáskönyv-éről* írt csipősebb sorainak indokolását: „Irodalmunkban, fájdalom, szokatlan az ilyesféle kritizálás. Ha mégis rávetemedik va-

laki, rendszerint pandúrlélekkel cselekszik. Én ismétlem, csupán azért érzek rá jogot, mert Dallos legendáit közkinsnek tartom.”

Juhász Géza saját írásain túl, az *Emlékkönyv* műfaji jellegének megfelelőbb írásokat tartalmaz a *Dokumentumok* fejezet. Bán Imre, Balogh László, Juhász Izabella értékes tanulmányai mellett — csak néhányat említve — Kardos László, Gulyás Pál, Kardos Pál, Nagy Sándor, Ruffy Péter, Baranyi Imre, Kovács Kálmán, Kiss Tamás, Bényei József, Tóth Endre írásai igazolják, magyarázzák Juhász Géza gazdag életművét, szerepét, suggesztív egyéniségét. A *Levelek* cím alatt Szabó Lőrinc, Babits, Oláh Gábor, Bajcsy-Zsilinszky, Németh László, Kodolányi, Berda, Veres Péter, Nagy István, Asztalos István és mások dokumentumértékű leveleit olvashatjuk. Nem mulaszthatjuk el megdicsérni Juhász Izabella részvételét a kötet munkájában, a hatalmas bibliográfiai anyag gondos összeállításáért külön is.

Az *Emlékkönyv*-höz hadd fűzzem hozzá a magam emlékeit is. Juhász Gézát 1934-ben ismertem meg az I. G. E. margitszigeti kongresszusán. Az erdélyi írók mellett a Szegedi Fiatalok (Buday György részvételével) és a debreceniek, Juhász Géza képviselőjében (Szabó Pál volt még ott az Alföldről) keltettek komoly figyelmet. A debreceniek már túl voltak az Ady Társaság nagyszerű kezdetén, s akkor indították el — Gulyás Pál *Tékozló* című verseskötetével — az Új Írók könyvsorozatukat, hogy a főváros és vidék közti aránytalanságok ezzel is csökkenjenek. Látom Juhász Gézát a liget fái közt sportsapkában, heves mozdulatokkal vitázva, magyarázva a maga — a mi igazunkat. Debrecen, Szeged, Pécs, Szombathely, Kecskemét zászlói mutatták utunkat. Azóta sok zászlóvivő lehanyatlott, de mindegyik hű fia maradt városának. Juhász Gézára ráillenek azok a szavak, amellyel Gulyás Pál búcsúztatta: „Debrecen fia volt. Egy ideát formált magának Méliuszról, Csokonaiból: *Arkádia Debrecent*.” Erről a szép szándékról és megvalósításáról tanúskodik ez a példamutató áldozattal és gondos munkával összeállított *Juhász Géza-Emlékkönyv*. (A *Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem kiadása*.)

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

LOVÁSZ PÁL

1896 – 1975

November 16-án elhunyt Pécsen Lovász Pál költő, az egykori Janus Pannoniusz Társaság alapító tagja és főtíkája, a Sorsunk társszerkesztője, folyóiratunk munkatársa.

Életútja és írói pályája Bácskából indult; szülőföldjét idéző első verseskötetét Kosztolányi méltatta elismerően, becsüléssel. 1928-ban költözött Pécsre; ereje, tehetsége javát az irodalmi élet szolgálatának szentelte. A Janus Pannoniusz Társaság létrejötté és másfél évtizedes tevékenysége elválaszthatatlanul összeforrott Lovász Pál nevével. Megírta a Társaság első tíz évének történetét, s haláláig a hatalmas levelezés- és dokumentumanyag rendezésén fáradozott.

Két hónappal ezelőtt még verseit közöltük, s nyilatkozott, életét sumázza folyóiratunknak, Bertha Bulcsu interjújában. Válogatott verseinek kötete – kiadását a Baranya megyei Tanács, gondozását folyóiratunk vállalta – hamarosan elkészül a nyomdában. A válogatást Lovász Pál még együtt végezte szerkesztő-munkatársainkkal, megjelenését azonban már nem érhette meg.

Műve olvasóiban, munkatársaiban, tanítványaiban él tovább. Emlékét tisztelettel és becsüléssel őrizzük.

A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JEL

JELENKOR-ESTET rendeztek október 20-án a bátaszéki művelődési ház ifjúsági klubjában. Szerkesztőségünket Bertók László és Szederkényi Ervin képviselte. Közreműködött ifj. Kőmíves Sándor színművész.

NÉGY MEGYE KIÁLLÍTÁSA. A szekszárdi Béni Balogh Adám Múzeumban október 19-én nyitotta meg dr. Szilágyi Miklós múzeumiigazgató Baranya, Somogy, Tolna és Zala képzőművészeinek „Csak tiszta forrásból” c. kiállítását. Baranyából három pécsi művész, R. Fürtös Ilona és Zs. Kovács Diána gobelinekkel, Erdős János pedig tapasztkáival szerepel a kiállításon. Somogy megyét Honty Márta tűzzománcai, Zalát Kustár Zsuzsa grafikái és Németh János kerámiái képviselik. Tolna megye múzeumi anyagot — Garay Ákos és Czencz János műveit — állította ki.

TÜSKÉS TIBOR Nagyváros születik c. könyvéről vitát rendezett november 19-én Pécsen a Hazafias Népiroton városi bizottsága és az Írószövetség dél-dunántúli csoportja. Vitaindítót mondott: Vekérdi László.

Megjelent a SOMOGY ez évi 3. száma. A Kaposváron szerkesztett kulturális, társadalmi és gazdasági szemle irodalmi rovatában többek között Bárdosi Németh János, Kerék Imre és Lázár Tibor verseit, Gyergyai Albert Szép Ilonka című önéletrajzi regényrészletét, Csörsz István elbeszélését és Szász Imre A harmadik nap c. drámájának részletét olvashatjuk.

EUGEN ESCHNER: Gergő király c. mesejátékát mutatta be november 1-én a Pécsi Nemzeti Színház gyermekszínháza, Vass Károly rendezésében. A darabot Csorba Győző fordította.